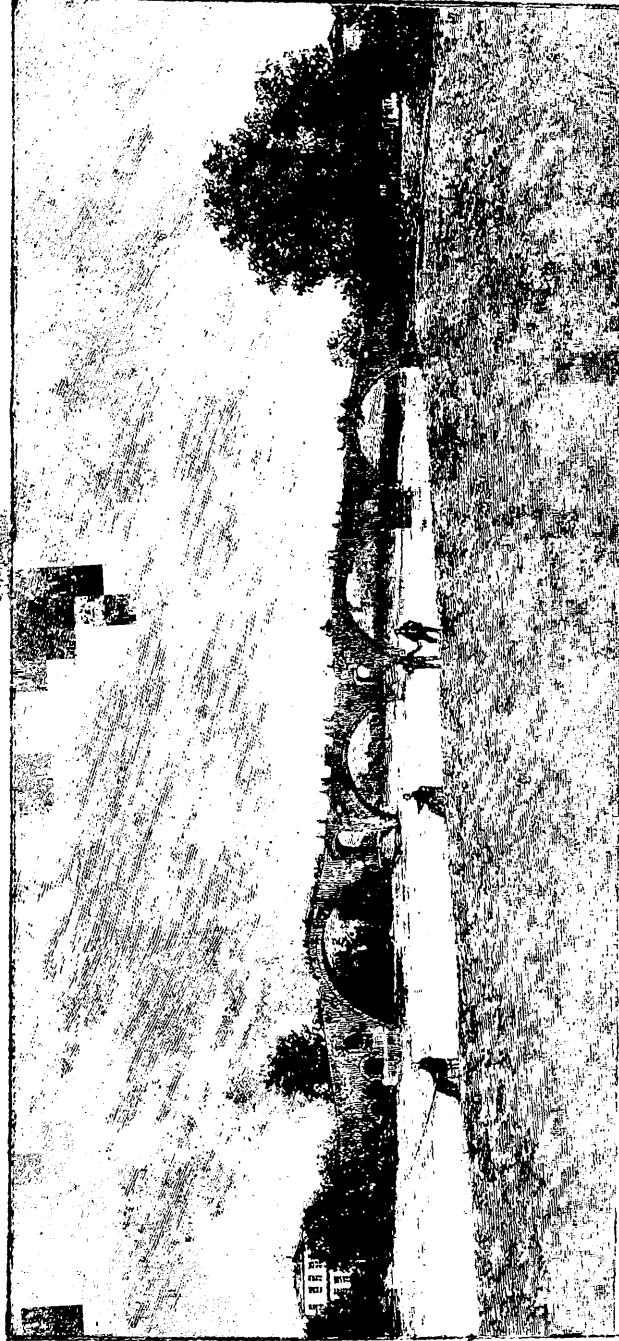

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Η ΠΙΝΑΚΟΘΗΚΗ ΤΟΥ ΣΚΟΥΦΑ:	Τὸ Γεφύρι τῆς Ἄρτας	Σελ. 2
ΑΡΘΡΟ	: Θέσεις τοῦ νέου Δ Συμβουλίου	» 3-4
ΑΔΑΜ. ΠΕΠΕΛΑΣΗ	: Τὰ τραύματα τῆς Ἀγροτικῆς Περιπέτειας	» 5-7
ΝΙΚΟΥ ΕΥΤΑΞΙΑ	: 24 Ἰούνη 1881 - 24 Ἰούνη 1981	» 8-13
ΔΗΜ. Φ. ΚΑΡΑΤΖΕΝΗ	: Ἡπειρωτικὸς Σύλλογος "Σκουφᾶς", Ἄρτης	» 14-15
ΚΩΝ. Α. ΔΙΑΜΑΝΤΗ	: Ὁ Ἐπίσκοπος Βονδιτῆς Δανιὴλ καὶ ὁ Μητροπολίτης Ναυπάκτου & Ἄρτης	» 16-25
ΣΠ. ΠΑΠΑΚΩΣΤΑ	: Ὁ Λόρδος Βύρνας στὴν Ἡπειρο	» 26-31
ΚΩΝ. ΜΠΑΡΜΠΟΥΤΗ	: Ἀθανάσιος Τσιμούρης	» 32-38
ΠΑΝ. Β. ΛΑΚΙΩΤΗ	: Φιλοσοφικὴ θεύρηση μίας ἐπετείου	» 36-38
ΜΙΧ. ΣΑΚΚΑ	: Ἡ κρίση τοῦ διαλόγου	» 39-40
ΑΡΤΕΜΙΣ Μ. ΑΛΙΒΕΡΤΗ	: Ὁ Κλήδονας τῆς Ἁγία-Σοφιάς	» 41-42
ΝΙΚΟΥ ΚΑΡΑΒΑΣΙΛΗ	: Τῆς Λευτεριάς τὸ Μεράδι	» 43-50
Γ. Κ. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗ	: Θλίψη (ποίημα)	» 50
Γ. Α. ΣΩΤΗΡΙΟΥ	: Ἡ Παρηγορίπισσα τῆς Ἄρτης	» 51-52
ΔΗΜ. ΜΑΡΓΩΝΗ	: Φυγὴ (ποίημα)	» 53
Σημειώσεις - Κριτικὴ - Πολιτιστικὲς Ἐκδηλώσεις - Δωρεῆς - Ἐκδόσεις κ.λπ.		» 54-64

Le pont d'Arta.

la frontière passait par le milieu de la grande arche. A droite, le poste grec et le grand plateau ou Ali de Tcheben faisaient perdre les gens qui lui déplaissais. A gauche, le poste tur-

ΤΟ ΓΕΦΥΡΙ ΤΗΣ ΑΡΤΑΣ

γυραβούρα του περασμένου αιώνα, στο βάθος το κτίριο που σύντομα θά στυγάσει το Λαογραφικό Μουσείο του ΣΚΟΥΦΑ

ΣΚΟΥΦΑΣ

ΙΣΤΟΡΙΑ * ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ * ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

ΕΤΟΣ ΚΣΤ' * Τόμ. Ζ' * ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΙΟΥΝΙΟΣ 1981 * τχ. 58-59

✻ ΘΕΣΕΙΣ ✻

Τό νέο Διοικητικό Συμβούλιο, πού ἐξελέγη στίς 29 Μαρτίου 1981, ἀπευθύνει ἐγκάρδιο χαιρετισμό στά μέλη καί τούς φίλους τοῦ «ΣΚΟΥΦΑ» καί ὑπόσχεται πώς θά ἐργαστεῖ φιλότιμα ἐνεργοποιώντας ὄλο τό δυναμικό του καί ὅτι θά ὑπηρετήσῃ μέ συνέπεια καί μέ συναίσθηση εὐθύνης μιὰ ἰδέα, πού ἡ σύλληψή της πραγματοποιήθηκε τό 1896.

Τό νέο Δ.Σ. δέν διακατέχεται ἀπό τάσεις φιλοδοξίας, φιλαρχίας, αὐτοπροβολῆς. Μακριά ἀπό ταπεινές, ἀνθρώπινες ἰδιοτέλειες, πού δέν ταιριάζουν σέ πνευματικούς ἀνθρώπους, μακριά ἀπό σκοπιμότητες, θά ἐργαστεῖ ἀθόρυβα, γόνιμα καί ἐποικοδομητικά, ὑπηρετώντας μόνο καί μόνο τόν «ΣΚΟΥΦΑ» ὡς ἰδέα * πνεῦμα.

Τό νέο Δ.Σ. ἔχει ἐπίγνωση τῆς ἀποστολῆς του ὅπως καί τῶν εὐθυνῶν πού ἐπωμίζεται, ἀφοῦ ὁ «ΣΚΟΥΦΑΣ» πού καλεῖται νά ὑπηρετήσῃ ἔχει περάσει στήν ἱστορία, μιὰ ἱστορία 85 χρόνων πνευματικῆς ζωῆς.

Ἡ ἀνοδική του πορεία, πού στή φιλοσοφία σημαίνει γέννηση, θά εἶναι συνεχῆς, ἐπιβάλλεται νά εἶναι συνεχῆς, θετική. Αὐτός κι ὁ εὐγενικός στόχος τοῦ νέου Δ.Σ., μόνον αὐτός. Σ' αὐτόν ἀποβλέπει, σ' αὐτόν ὑπολογίζει. Ὅλες οἱ δραστηριότητες θά κατατείνουν στήν πραγμάτωση αὐτοῦ τοῦ Στόχου, τοῦ μοναδικοῦ. Τό νέο Δ.Σ., μεταξύ ἄλλων, ἐπιδιώκει:

– *Νά ἐνεργοποιήσῃ ὅλα τά τμήματα τοῦ Συλλόγου πού προβλέπει τό Καταστατικό καί νά συστήσῃ ἐσωτερικό κανονισμό γιά τή λειτουργία τους.*

- Νά αξιοποιήσει τό υπάρχον ἀνθρώπινο ὑλικό.
  - Νά δώσει τή δυνατότητα σέ ὅλους νά συμβάλλουν ἐποικοδομητικά στίς δραστηριότητες τοῦ Συλλόγου καί ὑπεύθυνα νά ἐργαστοῦν γι' αὐτόν.
  - Νά προχωρήσει στήν καθιέρωση τακτικῶν πολιτιστικῶν ἐκδηλώσεων.
  - Νά ἔχει θετική, οὐσιαστική παρουσία καί συμμετοχή στά προβλήματα τοῦ τόπου μας.
  - Νά συνενώσει τίς πολιτιστικές προσπάθειες ὄλων τῶν πνευματικῶν φορέων καί νά ἀνταλλάξει ἰδέες καί γνώμες γιά τό πολιτιστικό καί πνευματικό ἀνάβασμα τῶν κατοίκων τῆς Ἄρτας.
  - Νά ἔχει συνεχή διάλογο μέ τά μέλη του καί σέ κάθε περίπτωση νά ζητᾶ τή γνώμη τους καί
  - Νά καταργήσει τά τυχόν στεγανά καί νά ἀπλοποιήσει τίς σχέσεις τῆς Διοίκησης μέ τά μέλη καί τοὺς φίλους τοῦ Συλλόγου.
- Ἐν ὄψει τοῦ «ΣΚΟΥΦΑΣ» ἀνήκει σέ ὅλους τοὺς Ἄρτινούς καί ζητᾶ τήν ἐνεργό συμπαράσταση ὄλων σας.

ΤΑ ΤΡΑΥΜΑΤΑ ΤΗΣ ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ ΠΕΡΙΠΕΤΕΙΑΣ

ΚΑΘΗΓΗΤΗ: ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ ΠΕΠΕΛΑΣΗ

Είναι απόλυτα αναγκαίο νά κατανοήσουμε, κάποτε, πώς οί άγώνες του άγροτικού κόσμου παρουσιάζουν μία σημαντική ιδιομορφία μέσα στην κοινωνική και πολιτική ιστορία του τόπου μας. Η ιδιομορφία αυτή έγκειται στο ότι ενώ τόσο τά κάθε λογής άγροτικά προβλήματα όσο και οί μάχες πού δίνονταν γύρω άπ' αυτά έπαιρναν συχνά όξύτερο χαρακτήρα, τά ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ τους δέν άποτυπώνονταν καθαρά πάνω στην επιφάνεια του δημόσιου βίου. Για νά γίνω σαφέστερος, τά καθήκοντα τής άγροτικής ζωής, οί άλλαγές και οί μετασχηματισμοί της δέν περνούσαν παρά άκρωτηριασμένα μόνο στο χώρο τής κοινής γνώμης, του τύπου, του κοινοβούλιου, του πανεπιστήμιου και του σχολείου.

Φυσικά, ύπήρχαν περίοδοι πού τό λεγόμενο «άγροτικό ζήτημα» άπασχόλησε έντονα τήν κοινή γνώμη και τό κοινοβούλιο. Έννοώ ίδίως τή δεκαετία 1871-1881 μέσα στην όποία εξαγγέλεται ή πρώτη άγροτική μεταρρύθμιση και προσαρτώνται στο έλληνικό κράτος ή Θεσσαλία και ή Άρτα. Και άκόμη τήν περίοδο 1923-28, όταν ή μαζική άφιξη των προσφύγων έθετε έπιτακτικά επί τάπητος τό θέμα τής ολοκλήρωσης τής πρώτης άγροτικής μεταρρύθμισης. Χαρακτήρισα όμως τή δημοσιοποίηση αυτή άκρωτηριασμένη, μία αναγνώριση τής «κορυφής» των προβλημάτων και μία παραγνώριση τής «βάσης» της. Άλλά άς πάρουμε τά πράγματα μέ τή σειρά. Τί θά μπορούσαμε, άραγε, νά όνομάσουμε κορυφή και τί βάση των χρόνιων άγροτικών προβλημάτων; Ποιά είναι τά διδάγματα άπό τή μακρόχρονη άγροτική περιπέτεια πού θά μās χρησίμευαν για νά διακρίνουμε τό βάθος άπό τή θολή και ταραχώδη επιφάνεια;

Σήμερα, λοιπόν, είμαστε σε θέση νά πούμε — και άμφιβάλλω άν θά ήταν δυνατό νά τό κάνουμε αυτό πριν άπό είκοσι, άς πούμε χρόνια — ότι ό τρόπος μέ τόν όποιο συντελέστηκε ή διανομή των έθνικών γαιών στο παρελθόν μās κληροδότησε τεράστια προβλήματα. Η διανομή τής γής ήταν πάντα ή «κορυφή» του άγροτικού μας ζητήματος: συγκέντρωσε τήν άποκλειστική σχεδόν προσοχή όχι μόνο των πολιτικών ύπευθύνων αλλά και των άγροτιστών και, βέβαια, των ίδιων των καλλιεργητών. Άπό τήν πλευρά των τελευταίων αυτών τό αίτημα για άπόκτηση γεωργικής γής, μέσα στις χαοτικές και ρευστές συνθήκες του νεοσύστατου έλληνικού κράτους, ήταν πέρα ως πέρα θεμιτό και ιστορικά κατανοητό. Η έγγειος ιδιοκτησία, έστω και μικρή, έμοιαζε νά ύπόσχεται κάποια οικονομική εξασφάλιση και — τό σπουδαιότερο — κάποια άνεξαρτησία άπέναντι στους κλυδωνισμούς τής άδιοργά-

νωτης ακόμη αγοράς. "Ελπίζαν οι άκτιήμενες καλλιεργητές ότι στη βάση της μικρής οικογενειακής τους εκμετάλλευσης θα μπορούσαν να όρθώσουν, επιτέλους, κάποια φράγματα στη φορολογική αύθαιρεια και την άπροσημάτιστη άπομύζηση του μόχθου τους από τό μεσάζοντα του χωριού και της πόλης. Οι έλπίδες αυτές όμως άποδείχτηκαν μάταιες, και δέν ήταν δυνατό, θά λέγαμε, να συμβεί διαφορετικά άφου τό μοίρασμα τών κλήρων δέ συνοδεύτηκε από τά άπαραίτητα μέτρα στήριξης της οικογενειακής παραγωγής ως ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ.

Έξηγούμαστε: από τή στιγμή που ό άκληρος άγρότης πήρε στά χέρια του ένα κομμάτι γής, και από τή στιγμή που τό συνεταιριστικό κίνημα δέν είχε ακόμη άναπτυχθεί, ό μόνος δρόμος άτομικής προκοπής ήταν αυτός της γεωργικής επιχείρησης, της μονάδας δηλαδή που διέπεται από τούς κανόνες της επιχειρηματικής λειτουργίας: τή συμπίεση του κόστους, τήν έκμηχάνιση, τήν άξιοποίηση τών ευκαιριών της αγοράς για άριστο καθορισμό της τιμής του προϊόντος κλπ. Τό «μοντέλλο» της διανομής της γής στην Έλλάδα τόσο στην πρώτη μεταρρύθμιση επί Κουμουνδούρου όσο και άργότερα στη δεύτερη, επί Βενιζέλου, δέ βοήθησε προς αυτή τήν κρίσιμη κατεύθυνση τίς μάζες τών μικρο-ιδιοκτητών γεωργών. Πρόσφερε μόνο γή: ούτε διευκολύνσεις για μείωση του κόστους, ούτε προγραμματισμό για τήν καταλληλότερη κατά περίσταση εκμηχάνιση, ούτε τέλος, τήν πολυπόθητη έξουδετέρωση του έσμου τών μεσαζόντων που έμπόδιζαν τόν παραγωγό να δει τίς ευκαιρίες που του πρόσφερε ή αγορά. Άές και έτσι τά πάντα θά λύνονταν και κυρίως, άς μή τό ξεχνάμε αυτό, θά έξασφαλιζονταν ή ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΥΝΑΙΝΕΣΗ του άγροτικού κόσμου στους έκάστοτε χειρισμούς τών έθνικών θεμάτων από μέρος είτε της φιλομοναρχικής είτε της φιλελεύθερης ήγεσίας.

Όά μιλήσω κατηγορηματικά, γιατί οι παρεξηγήσεις πάνω στο σημείο αυτό είναι πάμπολες: ύπήρχε κάτι τό πρόχειρο και ΠΟΛΙΤΙΚΑΝΤΙΚΟ μέσα στον όλο διακανονισμό του ζητήματος της διανομής τών γαιών. Πώς άλλιώς θά μπορούσαμε να χαρακτηρίσουμε τή ρύθμιση αυτή που από τή μιá καθιστά έλεύθερους ιδιοκτήτες τούς γεωργούς και από τήν άλλη τούς άφήνει ούσιαστικά άνυπεράσπιστους στην τοκογλυφία και τόν έμπορο, δηλαδή τούς άφαιρεί ό,τι τούς έδωσε; Ύπάρχουν στατιστικά στοιχεία που δείχνουν όλοκάθαρα πώς ΕΞΑΡΧΗΣ, από τό ξεκίνημά της ή άγροτική εκμετάλλευση βρέθηκε χρεωμένη.

"Όταν ή Άγροτική Τράπεζα θά αναλάβει τό 1929 τό σύνολο της γεωργικής πιστοδότησης θά βρεθεί μπροστά σ' ένα νοσηρό προηγούμενο, σ' ένα νοσηρό φαύλο κύκλο: οι μόνιμα έλλειμματικές εκμεταλλεύσεις προσφεύγουν συνεχώς και πολλές φορές καταχρηστικά στο δανεισμό και έτσι, πάντα χρεωμένες, καταδικάζονται στην έλλειμματικότητα ή στην καλύτερη περίπτωση σε μιá άργή και εύθραυστη άνάπτυξη. "Όσο και άν τά δάνεια του νέου χρηματοδοτικού φορέα είναι πιό έλαφρυμένα άπ' ότι πριν, όσο και άν πλαισιώνονται από κάποια έγγειοβελτιωτικά έργα, ό έσωτερικός μαρασμός της γεωργικής οικογενειακής μονάδας θά προχωρεί, μολονότι μέ βραδύτερους ρυθμούς. "Η λειψή επίλυση του γαιοκτητικού προβλήματος είχε άφήσει τά ίχνη της: κατάτμηση της γής, παράλυση της παραγωγικής προσπάθειας και, συνεπώς, φυλλορόημα του ένεργου πληθυσμού της ύπαιθρου.

Πολλοί λίγοι, δυστυχώς, είχαν προπολεμικά άντιληφθεί ότι ή έκροή του άγροτικού πληθυσμού είναι κάτι πολύ σοβαρό, κάτι που δέν έξασφαλίζει αλλά άντίθετα άνατρέπει μακροχρόνια τίς έθνικές οικονομικές ίσορροπίες. Οι περισσότεροι θεωρούσαν ότι για τό σύνολο της οικονομίας οι επιπτώσεις από τήν μετακίνηση του πληθυσμού της ύπαιθρου προς τά άστικά κέντρα του έσωτερικού και του έξωτερικού θά ήταν θετικές ή ούδέτερες. Και αυτό γιατί στά μάτια τους οι άπόδημοι φάνταζαν σάν περισσεύματα της αναγκαίας για τήν γεωργική παραγωγή έργασίας, σάν περισσεύματα άνθρώπωνων πόρων. "Ολέθρια πλάνη. Μεταπολεμικά, είδαμε πώς καμιά άπόπειρα να έξουγρονιστεί και άναζωογονηθεί ή έλληνική ύπαιθρος δέν μπορεί να τελεσφορήσει άν δέ στηρίζεται σε ένα πρόγραμμα άνακοπής του μεταναστευτικού ρεύματος. "Άρχισε τόσο δύσκολα, άλήθεια, και μέ τί

κόστος, νά γίνεται συνείδηση ότι μπορεί μὲν ἡ μετανάστευση νά λειτούργησε ὡς δικλείδα ἀσφαλείας γιὰ τὸ ἐπίπεδο τῆς συνολικῆς ἀπασχόλησης, γιὰ τὴν ὑπαιθρο ὁμως εἰδικά λειτούργησε ὡς μηχανισμὸς ἀποσύνθεσης. Τί καὶ ἂν κατέφθαναν τὰ ἐμβάσματα τῶν ἀπόδημων στὰ χωριά, τί καὶ ἂν οἱ δεσμοὶ τοὺς μὲ τὴν οἰκογένεια πού εἶχε μείνει πίσω παρέμεναν στενοί; Αὐτὰ δὲν ἀρκοῦσαν γιὰ νά πείσουν τοὺς ἐναπομένοντες καὶ πολὺ λιγότερο τοὺς νεώτερους ἀπὸ αὐτοὺς νά μείνουν στὰ χωριά τους. Ἡ μὲ ἰδρώτα καὶ αἷμα ἀποκτημένη γῆ δὲν χρησίμευε πιά γιὰ τὸ ξεκίνημα μιᾶς νέας γεωργικῆς ἐκμετάλλευσης, προοριζόταν μᾶλλον νά παίξει σιγά-σιγά τὸ ρόλο ἀπλῶς τοῦ περιουσιακοῦ στοιχείου.

Πρέπει νά ὁμολογήσουμε ὅτι ἂν σήμερα παρουσιάζονται κάποιες εὐνοϊκὲς προοπτικὲς γιὰ ἀνασύνταξη τοῦ ἀγροτικοῦ μας χώρου, αὐτὸ ὀφείλεται σὲ μεγάλο βαθμὸ σὲ κάποιους νόμους καὶ σὲ κάποιες συγκυρίες πού δὲν ἀφοροῦν σ' αὐτόν, ἀλλὰ στὸν ἀστικό χῶρο. Ἔχουμε δηλαδὴ μιὰ προοπτικὴ κατ' ἀντιστροφή τῆς προοπτικῆς τῶν μεγαλοπόλεων. Ἐκεῖ, ἡ κρίση σ' ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς κοινωνικῆς ζωῆς ἔχει τόσο πολὺ καὶ τόσο γρήγορα προχωρήσει ὥστε νά αἰσθάνεται κανεὶς ὅταν σκέφτεται πιθανὲς λύσεις τὴν «ἀμηχανία τῆς πρώτης κίνησης» σὲ ἓνα παιχνίδι πού μοιάζει πιά παράλογο. Ὁ ἀστικός χῶρος, ὁ συγκεντρωτισμὸς καὶ γιγαντισμὸς του, ἀρχίζουν νά δείχνουν ἀδυσώπητα τὰ ὄριά του, ὄρια πού τάχιστα ἐξαντλοῦνται. Ἔτσι, ἡ ὑπαιθρος ἀποκτᾶ πάλι μιὰ σημασία πού δὲν μπόρεσε νά τῆς δώσει μιὰ πολιτικὴ, καὶ μιὰ σειρά ἀγῶνων ἐδῶ καὶ ἐνάμισυ αἰῶνα. Γίνεται ἀντικειμενικὰ ἓνας τόπος ρεαλιστικὸς καὶ ὄχι εἰδυλλιακός, τόπος ὀργάνωσης καὶ τῆς γεωργίας καὶ τῆς περιφερειακῆς βιομηχανίας καὶ τῶν διαφορῶν ὑπηρεσιῶν πού τόσο ἔχουν στερηθεῖ οἱ ἀγρότες. Τὰ καθήκοντα ὁμως πού τίθενται ἐνώπιον ὄλων εἶναι βαρεῖα: γιὰ τὴν πρῆπει νά ἐπουλωθοῦν τὰ παλαιότερα τραύματα τῆς μακρόχρονης πολιτικῆς πού θά κάνουν κάποια νέα καὶ ἀναπόφευκτα τραύματα ἀναπροσαρμογῆς ὅσο τὸ δυνατόν περισσότερο ἐπιδερμικά.

24 'Ιούνη 1881 – 24 'Ιούνη 1981

ΝΙΚΟΥ ΕΥΤΑΞΙΑ

*Δέν εἶν' εὐκόλες ἡ θύραις
ἐάν ἡ χρεία ταῖς κουρταλῆ
Ἐθνικός Ὕμνος Δ. Σολωμοῦ*

I

Στίς 24 'Ιούνη κλείνει ἕνας αἰώνας ἀπό τήν ἀπελευθέρωση τῆς πολύπαθης καί πολυαγαπημένης μας Ἑλλάδος. Θά γιορτάσουμε λοιπόν καί φέτος, ὅπως κάθε χρόνο, ἐπίσημα τήν ἐπέτειο αὐτή, μέ χαρούμενα ἐμβατήρια ἀπό τή Φιλαρμονική τοῦ «Σκουφᾶ», μέ Μητροπολιτική δοξολογία, μέ πανηγυρικούς λόγους καί μέ ἄλλες — ἴσως — γιορταστικές ἐκδηλώσεις.

Ἦταν τάχα ἀλήθεια τόσο μεγάλος ὁ ἐνθουσιασμός καί ἡ χαρά τῶν ἀρτινῶν προγόνων μας πού ἐζησαν τό «Εὐτυχές» αὐτό ἱστορικό γεγονός, ὅπως μᾶς τό παριστάνουν στίς ἀνταποκρίσεις τους μέ τήν ἐπαγγελματική ὠραιολογία γιά φτηνή λαϊκή κατανάλωση οἱ δημοσιογράφοι πού ἐκεῖνες τίς ἡμέρες παρακολουθοῦσαν τήν προέλαση καί τήν εἴσοδο τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ στήν πόλη μας καί ἡ πομπώδης ρητορεία τῶν ἐκφωνούμενων σέ κάθε ἐπέτειο πανηγυρικῶν λόγων ἀπό τοὺς ὁμιλητές τῶν γενεῶν τῆς συμπληρωμένης ἑκατονταετίας;

Μιά σύντομη ἀναδρομή στίς ἱστορικές συνθήκες πού ἐγκυμόνησαν αὐτό τό γεγονός τῆς ἀπελευθέρωσης θά μᾶς κατατόπιζε καί θά ἦταν γιά τόν καθένα μας εὐχάριστο κέντρισμα γιά ὠφέλιμες σκέψεις καί στοχασμούς γι' αὐτά τά περασμένα, γιά τά τωρινά πού ζοῦμε καί γιά τά μελλόμενα.

II

Ἡ Τσαρική Ρωσία μέ πρόσχημα τήν προστασία τῶν καταπιεζόμενων ἀπό τήν Τουρκία ὑπόδουλων χριστιανικῶν λαῶν, τῆς κήρυξε τόν πόλεμο τόν Ἀπρίλη τοῦ 1877 καί τά στρατεύματά της πέρασαν τό Δούναβη καί εἰσέβαλαν στή ἐδάφη της. Στίς ἀρχές τοῦ 1878 εἶχαν φτάσει στή Θράκη. Πῆραν τήν Ἀδριανούπολη καί προελαύνοντας πρὸς τά κάτω ἔφτασαν μπροστά στήν Κωνσταντινούπολη. Τρομοκρατημένοι οἱ Τοῦρκοι ὑπόγραψαν μέ τοὺς Ρώσους τόν Φλεβάρη τοῦ 1878 στό προάστιο τῆς Πόλης Ἅγιο Στέφανο, συνθήκη εἰρήνης πού τοὺς ἐπέβαλαν οἱ δεῦτεροι. Μέ τή συνθήκη αὐτή δημιουργοῦσε ἡ Ρωσία τό κράτος τῆς Μεγάλης Βουλγαρίας, ἡ ὁποία ἔπαιρνε ἐκτός ἀπό τά δικά της ἐδάφη καί τίς ἑλληνικώτατες ἐπαρχίες: Τήν Ἀνατολική Θράκη μέχρι τό Λουλέ-Μπουργκάς, τή Μακεδονία πέραν τῆς Ἀχρίδας Λίμνης, τό Μοναστήρι, τά Σκόπια, τήν Καβάλλα, τίς Σέρρες καί τήν Ἀνατολική Ρωμυλία. Ἡ Αὐστρία ἔπαιρνε τή Βοσνία καί Ἑρζεγοβίνη. Καί ἡ Ρωσία ἄλλες παραχωρήσεις στή παράλια τῆς Μαύρης Θάλασσας.

Στήν Ἑλλάδα δέν ἔδινε τίποτα. Ἔτσι ἡ Ρωσία μέσω τῆς Βουλγαρίας πού ἦταν δημιουργημα καί δορυφόρος της, ἔβγαине στή Μεσόγειο. Καί μέ τόν ἔλεγχο τῶν στενῶν τῶν

Δαρδανελίων πού θά εΐχε, σ' ἕνα δεύτερο πόλεμο πού προέβλεπε, θά διέλυε τήν Ὀθωμανική Αὐτοκρατορία. Τά πανσλαβιστικά σχέδια τοῦ Μεγάλου Πέτρου καί τῆς Μεγάλης Αἰκατερίνης γίνονταν πραγματικότητα.

Ἡ συνθήκη αὐτή κατετάραξε τή θαλασσοκράτειρα Ἀγγλία, ἡ ὁποία ἔβλεπε καθαρά τή θανάσιμη ἀπειλή στά ἐπεκτατικά σχέδιά της στήν Ἀνατολή, τόν κίνδυνο τῆς Διώρυγας τοῦ Σουέζ κλπ. Καί ὁ ἀγγλοβραῖος Πρωθυπουργός της Ντισραέλι — ὁ δημιουργός τῆς Ἀγγλικῆς Αὐτοκρατορίας — ἀντέδρασε δραστήρια καί θαρραλέα. Ἔστειλε τόν ἀγγλικό στόλο νά ἀγκυροβολήσῃ στήν Πόλη καί διακήρυξε ὅτι ἡ Συνθήκη τοῦ Ἁγίου Στεφάνου εἶναι ἀπαράδεκτη. Πρέπει νά ὑποβληθεῖ στήν κρίση τῶν εὐρωπαϊκῶν Μεγάλων Δυνάμεων. Παραδίνονται, ἔλεγε ὑποκριτικά, σάν ἀνδράποδα στή Βουλγαρία, Ἑλληνικοί πληθυσμοί τῆς Μακεδονίας, τῆς Θράκης κλπ., οἱ ὁποῖοι θά ἀπορροφηθοῦν ἀπό τούς Βουλγάρους. Δέν ἦταν ἡ τύχη τῶν πληθυσμῶν αὐτῶν πού τόν πονοῦσε. Ἐκεῖνο πού τόν ἔσφαζε ἦταν οἱ κίνδυνοι τῶν συμφερόντων τῆς Ἀγγλικῆς Αὐτοκρατορίας ἀπό τήν παρουσία τῆς Ρωσσίας στή Μεσόγειο.

Καί ἀφοῦ πρῶτα ὁ δαιμόνιος Ντισραέλι μέ μυστική συνθήκη ἄρπαξε κι' αὐτός τήν Κύπρο, ἀπό τήν τρομοκρατημένη Τουρκία πού ζητοῦσε σωτηρία ἀπό τά δόντια τῆς Ρωσικῆς ἀρκούδας, τήν πῆρε ὑπό τήν προστασία του μέ συνθήκη ἀμυντικῆς συμμαχίας μαζύ της. Κι' ὕστερα μέ ἀπειλή πολέμου ἐξανάγκασε τή Ρωσσία νά δεχτεῖ τήν ἀναθεώρηση τῆς συνθήκης τοῦ Ἁγίου Στεφάνου.

Συνῆλθαν λοιπόν τόν Ἰούνιο τοῦ 1878 στό Βερολίνο σέ Διάσκεψη, οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν Μεγάλων Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων μέ Πρόεδρο τόν Πρωθυπουργό τῆς Γερμανίας Βίσμαρκ, τῆς Ἀγγλίας ὁ Πρωθυπουργός Ντισραέλι καί ὁ Ὑπουργός Ἐξωτερικῶν Σάλσμπερυ καί οἱ ὑπουργοί Ἐξωτερικῶν τῆς Γαλλίας, τῆς Αὐστρίας, τῆς Ἰταλίας καί τῆς Ρωσσίας. Στό Συνέδριο ὁ Ντισραέλι ἀξίωσε καί μέ ἀπειλή πολέμου, πέτυχε τήν ἀναθεώρηση τῶν συνῶρων τῆς Βουλγαρίας, ἡ ὁποία περιορίστηκε στά ἐδάφη της, ἡ δέ Ἀνατολική Ρωμυλία ἀναγνωρίστηκε αὐτόνομη ὑποτελῆς τοῦ Σουλτάνου. Ἡ Αὐστρία κράτησε ὀριστικά τίς Βοσνία καί Ἐρζεγοβίνη.

Στό Συνέδριο ἐμφάνιστηκε καί ἡ Ἑλληνική ἀντιπροσωπεία μέ ἐπί κεφαλῆς τόν Θεόδωρο Διληγιάννη ὁ ὁποῖος ἀνάπτυξε τά δίκαια αἰτήματα τῆς Ἑλλάδος. Ζήτησε δηλαδή τήν προσάρτηση τῆς Θεσσαλίας τῆς Ἠπείρου καί τῆς Κρήτης. Ὁ Πρόεδρος τοῦ Συνεδρίου Βίσμαρκ μοίρασε τό ἀντίγραφο τοῦ Ἑλληνικοῦ ὑπομνήματος στούς ἀντιπροσώπους τῶν Μεγάλων Δυνάμεων νά τό μελετήσουν. Κι' ἄρχισαν ὕστερα οἱ γνωστές σ' αὐτές τίς διασκέψεις παρασκηνακές ἐνέργειες.

Στήν ἐπόμενη συνεδρίαση ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς Γαλλίας Βάδιγκτων ὑπόβαλε στό Συνέδριο γιά τά Ἑλληνικά αἰτήματα τήν ἐξῆς πρόταση πού καταχωρήθηκε στό ἄρθρο 24 τῆς Συνθήκης.

«Τό Συνέδριο προσκαλεῖ τήν Ὑψηλή Πύλη (Τουρκία) νά συνηγορεῖ μέ τήν Ἑλληνική Κυβέρνηση διά τήν διευθέτησιν τῶν μεθοριῶν εἰς τήν Ἠπειρον καί Θεσσαλίαν, φρονεῖ δέ ὅτι ἡ ὁρθοεσία αὐτῆ δύναται νά ἀκολουθήσῃ τήν κοιλιάδα τοῦ Πηγεῖοῦ πρός τό Αἰγαῖον καί τοῦ Θανάμιδος (Καλαμά) ἐν Ἠπείρῳ. Τό Συνέδριον ἔχει τήν πεποιθήσιν ὅτι τά ἐνδιαφερόμενα μέρη θά συμφωνήσουν. Οὐδέν ἦττον ὅμως αἱ Δυνάμεις εἶναι ἔτοιμες νά προσφέρουν τήν ἀμεσον μεσολάβησιν αὐτῶν εἰς ἀμφοτέρα τά μέρη».

Τήν πρόταση δέχτηκαν οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς Αὐστρίας, Ἰταλίας, Ρωσσίας καί Γερμανίας (ὁ Βίσμαρκ). Οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς Ἀγγλίας Πρωθυπουργός Ντισραέλι καί Ὑπουργός Ἐξωτερικῶν Σάλσμπερυ, καίτοι τελικά συμφώνησαν, «γιά τά μάτια», μπουκωμένοι ὅμως ὅπως ἦταν ἀπό τόν Σουλτάνο μέ τήν Κύπρο στό δισάκι τους, ἔρριξαν τήν μοιραία βολή τους. Δήλωσαν ρητά ὅτι: *«Τό Συνέδριο δέν συνῆλθε διά νά διαμελίση τήν Τουρκία, καί κατ' ἀκολουθίαν ἡ Ἑλλάς ἠπατήθη ἐλπίζουσα ἐδαφικὰς προσανξήσεις».* Καί ἐπί πλέον ὁ Ντισραέλι πρόσθεσε μέ προστατευτική τρυφερότητα κι' εὐγνωμοσύνη πρὸς τήν

Τουρκία. «Δέν μπορούμε νά φωνεύσωμεν τόν Σουλτάνο». Τό δέ φερέφωνό του ό Σώλσπερυ πρόστεσε κυνικά: «Τίποτα δέν μπορούμε νά κάνωμε γιά νά έξυηρητήσωμε τήν Έλλάδα γιατί δέν έχει νά παρουσιάσει υπέρ αυτής τετελεσμένον γεγονός». Ένώ αυτή ή ίδια ή άγγλική Κυβέρνηση του Ντισραέλι κατά τή διάρκεια του Ρωσοτουρκικού πολέμου πιεζε τήν Έλλάδα νά κρατήση ούδετερότητα και τή διαβεβαίωνε ότι έτσι θά ίδη τούς εθνικούς της πόθους νά έκπληρωθούν. Οί Έγγλοι μάλιστα πρόξενοι Μπλώντ και Μέρλιν περιόδευαν τήν Ήπειρο και τή Θεσσαλία και μέ συμβουλές και ύποσχέσεις κατάφεραν νά σταματήσουν οι επαναστάτες τών επαρχιών Ήπειρου και Θεσσαλίας τόν άγώνα. Κι' ενώ ό λαός τών Αθηνών και τών άλλων επαρχιών μέ συλλαλητήρια και ταραχές πιεζε τήν Κυβέρνηση νά βοηθήση τή Ρωσία κηρύσσοντας τόν πόλεμο κατά τής Τουρκίας. Κι' αυτά τά έκανε ή Άγγλία γιατί ήθελε νά χάση τόν πόλεμο αυτόν ή Ρωσία. Καί τό θεωρούσε βέβαιο αυτό, όταν ή προέλαση του Ρωσικού στρατού άνακόπηκε επί 6 μήνες μπροστά στά όχυρά τής βουλγαρικής Πλένας πού τήν υπερασπιζόνταν ένας ίκανός τουρκος στρατηγός ό Όσμάν-Πασσάς και ή Ρωσία ζητούσε επίμονα από τήν Έλλάδα νά τήν βοηθήση. Η Άγγλική Κυβέρνηση μέ τόν παραπάνω τρόπο, μέ πιέσεις δηλαδή και ψεύτικες ύποσχέσεις, κατάφερε νά ματαιώση τήν έξοδο τής Ελλάδας στόν πόλεμο κατά τής Τουρκίας. Αύτά τώρα στό Συνέδριο τά είχαν λησμονήσει κι' ό Ντισραέλι κι' ό Σώλσπερυ.

Και ή Τουρκία στηριγμένη στις γερές πλάτες τής Άγγλίας δέν δέχτηκε τήν άπόφαση του Συνεδρίου και τρενάριζε επί δύο χρόνια τό ζήτημα ως πού νά λησμονηθή και άτόνηση. Τόν Άπρίλη του 1880 ό Ντισραέλι έπεσε και σχημάτισε Κυβέρνηση στην Άγγλία ό φιλελεύθερος Γλάδστωνας. Η Άγγλική διπλωματία είχε μεταβληθή. Έτσι μέ πρωτοβουλία τής Άγγλίας και Γαλλίας συνήλθε στό Βερολίνο νέα Διάσκεψη γιά τή ρύθμιση «έκκρεμών ζητημάτων στά Βαλκάνια», χωρίς τή συμμετοχή τής Ελλάδος και Τουρκίας. Καί οι Μεγάλες Δυνάμεις άποφάσισαν νά όρίσουν αυτές τά νέα σύνορα Ελλάδας και Τουρκίας, έφ' όσον τά ενδιαφερόμενα μέρη δέν είχαν καταλήξει επί τόσον χρόνο σε συμφωνία. Καί τά νέα σύνορα πού όρίστηκαν ήταν τά εξής: «*Άκολουθούν τόν ρούν του Θυάμιδος (Καλαμά) ποταμού εις τήν Ήπειρον ύπερθεν τών Ιωαννίνων διά του Μετσόβου και νοτίως του ρείθρου του Αλιάκμονος προς τάς κλιτύς του Όλύμπου και εκείθεν εις τό Αιγαίον*».

Η άπόφαση αυτή μέ διακοίνωση του Συνεδρίου γνωστοποιήθηκε στην Έλλάδα και τήν Τουρκία:

Φαντάζεται τώρα ό καθένας μας τή χαρά και τόν ένθουσιασμό πού προκάλεσε σε όλον τόν έλληνισμό αυτή ή άπόφαση. Καί ξεχωριστά στους Ήπειρώτες. Η πατρίδα του Σκουφά και του Τσακάλωφ θά ήταν επιτέλους έλεύθερη. Κι' ό Γάλλος συνταγματάρχης Περιέ χάραξε τήν νέα όροθετική γραμμή τής Ελλάδας - Τουρκίας μέ βάση τήν άπόφαση αυτή του Συνεδρίου του Βερολίνου.

Η Τουρκία όμως εξακολουθούσε νά άρνείται νά συμμορφωθεί. Ό χρόνος εργάζεται πάντοτε υπέρ του κατέχοντος. Η Άγγλική Κυβέρνηση του Γλάδστωνα πρότεινε στις προστάτιδες Δυνάμεις (Γαλλία - Ρωσία - Άγγλία), κοινός στόλος των νά καταλάβη τή Σμύρνη γιά νά πειθαναγκαστή ή Τουρκία νά συμμορφωθή μέ τήν άπόφαση του Συνεδρίου. Η Ρωσία άντιδρώσα στην Άγγλία άρνήθηκε νά μετάσχη. Στο μεταξύ, άλλαξε ή πολιτική τής Γαλλίας. Ό νέος Γάλλος ύπουργός Έξωτερικών Σαιντ-Ιλαίρ, επιδιώκοντας νά έξασφαλίση από τόν Σουλτάνο τήν αναγνώριση τής Τύνιδας στη Βόρειο Άφρική ως προτεκτοράτο τής Γαλλίας (πράγμα πού πέτυχε ή Γαλλία κι' έγινε ή Τύνιδα Γαλλική άποικία) έγινε τώρα συνήγορος τής Τουρκίας. Υποστήριξε δικολαβικά πώς ή άπόφαση του Συνεδρίου είναι άνεκτήλεστη άφού δέν προβλέπει τρόπο άναγκαστικής έκτελέσεως.

Η Τουρκία πού ήξερε όλες αυτές τίς μεταβολές τής πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων, άρνούνταν επίμονα νά συμμορφωθή. Τότε ό Βίσμαρκ (Γερμανία), πού στό μεταξύ κι' αυτός είχε κάνει στραφή υπέρ τής Τουρκίας ύπολογίζοντας σε μελλοντικά συμφέροντα και παραχωρήσεις, (αργότερα ή στρατοκρατική Γερμανία έγινε ό άναδιοργανωτής τής

Τουρκίας πού τήν ᾠδήγησε σάν σύμμαχό της στόν ὄλεθρο τοῦ πολέμου τοῦ 1914), πρότεινε νέα Διάσκεψη τῶν Μεγάλων Δυνάμεων πού πραγματοποιήθηκε στίς 10-22 Φλεβάρη 1881 στήν Πόλη ἀπό τοὺς πρεσβευτῆς τῶν ἕξι Μεγάλων Δυνάμεων. Καί μόνον ὁ Τόπος τῆς Διασκέψεως προηνοῦσε τό ἀποτέλεσμα: «*Ἡ Διάσκεψη ἐδέξατο τήν Πρόταση τῆς Τουρκίας*» πού παραχωροῦσε στήν Ἑλλάδα τή Θεσσαλία ἐκτός τῆς Ἑλασσώνας καί ἀπό ὅλη τήν Ἡπειρο, τήν πόλη μας Ἄρτα καί τό ἀξιοθρήνητο ρετάλι μεταξύ τῶν παλιῶν συνόρων τοῦ Ἀνίνου καί τοῦ Ἀράχθου.

Ἡ ἀδίκη μέχρις ἐχθρότητος αὐτῆ ἀπόφαση τῆς Διασκέψεως τῆς Πόλης προκάλεσε σέ ὄλον τόν Ἑλληνισμό βαθύτατη πικρία καί ἀγανάκτηση. Ὁ τότε Κυβερνήτης Ἀλέξ. Κουμουνοδούρος βλέποντας τή δυσμενῆ μεταστροφή τῆς πολιτικῆς τῶν Μεγ. Δυνάμεων γιά τό Ἐθνικό μας Ζήτημα καί τό ἀήδεις συμφεροντολογικό παζάρεμά τους μέ τήν Τουρκία, πρόθυμος ὄλες νά μεταβληθοῦν σέ προστάτες της ἀρκεῖ κάτι ν' ἀρπάξουν καί νά καταβροχθήσουν ἡ κάθε μιὰ τῆς ἀπό τό σάπιο κορμί της, ἀπό φόβο γιά τά χειρότερα, (νά χάση καί τά προσφερόμενα) ἀναγκάστηκε νά δεχθῆ τήν ἀπόφαση.

Καί τότε ὅλη ἡ πικρία καί ἡ ἀγανάκτηση καί ἡ ὄργη τοῦ λαοῦ τῆς Ἑλλάδας καί τῶν ὑπόδουλων ἐπαρχιῶν καί προπαντός τῆς Ἡπείρου ξεθύμανε στό πρόσωπο τοῦ Κουμουνοδούρου. Εἶναι γνωστό τό ἠπειρωτικό δημοτικό τραγούδι — μοιρολόι — μέ τίς κατάρεις του κατά τῆς «βουλῆς» ἀπόφασης τῶν πρεσβευτῶν τῶν Μεγάλων Δυνάμεων καί κατά τοῦ Κουμουνοδούρου πού τῆ δέχτηκε. Ἡ πικρία του γιά τήν ἀδίκη ἐναντίον του λαϊκῆ κατακραυγῆ τόν ἔστειλε σέ λίγο στόν τάφο.

Ὅσο γιά τήν Ἀγγλία πού μέ τῆ δόλια συμπεριφορά της, ὑπνόμεινε ἀπ' ἀρχῆς καί ἀποτελμάτωσε τό ἔθνικό μας ζήτημα, ἐνθαρρύνοντας ἐπί δύο χρόνια τήν παρελκυστική τακτική τῆς Τουρκίας, ὥστε μέ τίς μοιραῖες μεταβολές πού στό μεταξύ ἐπῆλθαν καί στήν ἐξωτερική πολιτική καί τῶν ἄλων Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων, νά καταλήξῃ (τό ἔθνικό μας ζήτημα) στό ναυάγιο τῆς Διάσκεψης τῆς Κωνσταντινούπολης, αὐτό δέν τό ἐλησμόνησε ποτέ ἕως τήν ἀπελευθέρωσή του ὁ Ἡπειρωτικός λαός, ὁ ὁποῖος μέ ἀγωνία παρακολουθοῦσε τά γεγονότα τῶν Συνεδρίων πού θά ἀποφάσιζαν γιά τήν τύχη του. Ἀρχαιότεροι συναδελφοί μου Γιαννιώτες δικηγόροι (Κ. Ρώϊμπας, Ἀθ. Στούπης, Τζαβέλας κ.ἄ.) μοῦ διηγούνταν τό ἐξῆς φαιδρό ἀλλά χαρακτηριστικό περιστατικό. Ὁ Τοῦρκος Βαλῆς (Νομάρχης) Ἰωαννίνων ἔβγαζε μιὰ ἢ δύο φορές τήν ἐβδομάδα ἕνα σύντομο «ἀνακοινωθέν» γιά τά σπουδαιότερα πολιτικά γεγονότα τῆς Εὐρώπης, πού δύο κήρυκες ἕνας τοῦρκος κι ἕνας ἑλληνας τό ἐκφωνοῦσαν στή πλατεῖα.

Ὁ Ἑλληνας κήρυκας ἀρχίζε: «Ὁ Μόσκοβας (Ἡ Ρωσσία) εἶπε αὐτά κι' αὐτά, ὁ Φράγγος (ἡ Γαλλία) εἶπε αὐτά κι' αὐτά, καί τελευταῖα, ἡ «Πτάνα» ἡ Ἰγγλάτερα (Ἡ Ἀγγλία) εἶπε αὐτά κι' αὐτά. Καί Ἑλληνας καί Τοῦρκοι πού τόν ἄκουγαν γελοῦσαν σύμφωνοι γιά τόν σωστό χαρακτηρισμό.

Τόση ἦταν ἡ πικρία καί ἡ ἀνυποληψία ἐναντίον της.

III

Μέ τό νέο σύνορο στόν Ἄραχθο, οἱ Ἀρτινοί πού στή μεγάλη πλειοψηφία τους ἦταν μικροί ἰδιοκτῆτες ἀγροτικῶν κτημάτων (ἀμπέλια, λιοτόπια, συκοτόπια, χωράφια κλπ.) ἐργάτες γῆς καί μικροτεχνῖτες, τῆ νύχτα κοιμῶνταν ἐλεύθερα στήν πόλη καί τήν ἡμέρα τήν περνοῦσαν ραγιάδες στόν ὑπόδουλο κάμπο πού ἐργάζονταν.

Ὁ Βασιλιάς Γεώργιος ὁ Α' ἀμέσως μετά τήν ἀπελευθέρωση, ἐπισκέφτηκε τήν Ἄρτα καί φιλοξενήθηκε στήν Μητρόπολη. Ὁ Ἄραχθος κυλοῦσε τότε γλύφοντας μέ τά νερά του τόν βράχο πού εἶναι κτισμένη ἡ Μητρόπολη. Ὄταν ὁ Βασιλιάς ρώτησε τόν Δεσπότη Σεραφεῖμ Ξενόπουλο νά τοῦ δείξει πού ἀκριβῶς εἶναι τά σύνορα, ἐκεῖνος τοῦ ἀπάντησε δείχνοντας ἀπό τό παράθυρο τόν Ἄραχθο πού περνοῦσε ἀπό κάτω: «*Εἰδῶ εἶναι Μεγαλειό-*

τατε. "Αν φτύσετε τό σάλιο σας θά πέση σέ τούρκικο έδαφος». Κανένας από δλους αυτούς πού χάραζαν τήν όριακή γραμμή δέν φαντάζονταν τόσοσν άσφυκτικό τόν κλοιό πού περιέσφιγγε τή πόλη μας.

Στίς δυό άκρες του γιοφυριου ήταν τώρα από τή μιá μεριά έλληνικό στρατιωτικό φυλάκιο και τό έλληνικό τελωνείο κι' από τήν άλλη μεριά τό τουρκικό φυλάκιο, ή άστυνομία και οι στρατώνες. Τής Τούρκικης άστυνομίας τό κτίριο σώζεται άκόμα — πρίν λίγα χρόνια χρησιμοποιούνταν για σταθμός χωροφυλακής — είναι άριστερά καθώς βγαίνουμε από τήν "Αρτα στόν κάμπο. Στόν τοίχο τής πρόσοψης σώζεται άκόμα σφηνωμένος ό σιδερένιος στρογγυλός κρίκος, πού δέχονταν και στήριζε τό κοντάρι τής Τούρκικης σημαίας μέ τό μισοφέγγαρο. Στήν ψηλή καμάρα του γιοφυριου ήταν τό σύνορο και κάθε πρωί, συναντιώνταν εκεί ό έλληνας και ό τουρκος σκοπός. Οι κάτοικοι τής "Αρτας για τήν έπικοινωνία τους μέ τόν τουρκοκρατούμενο κάμπο όπου εργάζονταν στά κτήματά τους, οι εργάτες γής (τσαπαδόροι, κλαδευτάδες κλπ.) και άλλοι μικροτεχνίτες, εφοδιάζονταν από τό τουρκικό προξενείο τής "Αρτας μέ ειδικό διαβατήριο Πασαβάν (*PASSE-AVANT*) πού κάθε έξη (6) μήνες άνανεώνονταν.

Κάθε πρωί σωρεύονταν έπό τή μεριά τής "Αρτας στό κατάστρομα του γιοφυριου τεράστια ούρά από κτηματίες, εργάτες και μικροτεχνίτες κλπ. και περίμεναν νά προβάλη ό ήλιος από τό λόφο τής Περάνθης, άκριβώς στό σημείο πού είναι τό ξωκλήσι του Προφήτη "Ηλία. Μόλις έλαμπε ή πρώτη άχτίδα μέ σύγχρονα σφυρίγματα του τουρκου και του έλληνα σκοποψ, άνοιγαν τά σύνορα κι' ό κόσμος ξεχύνονταν πρós τόν κάμπο για τίς δουλειές του. Οι τουρκοί σχεδόν μόνιμοι, στρατολογημένοι από τήν "Ηπειρο και ήξεραν τά ελληνικά, γνώριζαν τά πρόσωπα από τήν καθημερινή κυκλοφορία τους κι' ό έλεγχος ήταν χαλαρός. Μέ τό βασίλειμα του ήλιου τρία δυνατά σφυρίγματα των σκοπων εκκλειναν τά σύνορα, (βάρεσε τό μπουρί). Κι' όποιος δέν πρόφτασε μέχρι τό τρίτο σφυρίγμα νά περάση, έμενε για τό πρωί τής άλλης μέρας.

Στήν Τουρκία τότε δέν ύπήρχαν εισαγωγικοί δασμοί ή θάταν πολύ χαμηλοί. "Ολα τά είδη πού εισάγονταν από τό έξωτερικό — ίδιως από τήν Τεργέστη πού ήταν τότε τό λιμάνι έξόδου τής Ευρώπης στήν "Αδριατική — καφέδες, ζάχαρες, οίνοπνευματώδη ποτά, ξανθές και μαύρες μπύρες, ύφάσματα, κάθε λογής μεταξωτά και άλλα λαϊκώτερα είδη, ήταν πάμφθινα. Στό τρίτο κι' άκόμα λιγώτερο από τίς τιμές πού είχαν στήν έλεύθερη "Ελλάδα. Γι' αυτό τό λαθρεμπόριο άνθούσε τότε στήν περιοχή των συνόρων μας, ήταν ό εύκολότερος τρόπος πλουτισμού. Τολμηροί λαθρέμποροι (Κοντραμπατζήδες) σέ γνωστά σ' αυτούς περάσματα του "Αράχθου, σέ σκοτεινές νύχτες, κουβαλούσαν από τό Τούρκικο στήν Πόλη μας, άπ' όλα τά παραπάνω έμπορεύματα κι' εφοδιάζαν τόν κοσμάκη και τό εμπόριο.

Έκτός άπ' αυτό τό φιλό λαθρεμπόριο, ήταν και τό «Χοντρό», τό καλά οργανωμένο, πού γίνονταν μέ τήν καλοπληρωμένη άνοχή («μάτια στραβά») των τελωνιακών ύπαλλήλων τουρκων και ελληνων. Πόσοι δέν έγιναν άρχοντες άπ' αυτό. "Η φτήνεια αυτή στήν άπέναντι τουρκοκρατούμενη περιοχή είχε και τίς φαιδρές της ιστορίες.

Πολλές συντροφίες άρτινων γλεντζέδων, τίς Κυριακές κι' άλλες γιορτές πήγαιναν στόν τουρκικό συνοικισμό τής Γέφυρας, όπου ήταν πολλά τουρκικά κι' ελληνικά κέντρα, όπου σεργιόνονταν σέ πολύ φτηνές τιμές μοτιλιαρισμένη μπύρα κι' άλλα εκλεκτά ευρωπαϊκά ποτά, άνατολίτικα καλοφτιαγμένα γλυκά και μεζέδες. Και τό βράδυ, πρίν βαρέση τό «Μπουρί» γύριζαν τρεκλίζοντας στήν "Αρτα. Κι' όταν ό τελωνοφύλακας τούς έκανε τήν τοπική σωματική έρευνα μήπως έχουν μαζί τους λαθραία είδη, καθώς ήταν στά κέφια, του έλεγε άστειά και περιπαιχτικά, δείχνοντας τήν τυλωμένη από τό φαγοπότι κοιλιά τους: «"Αδिका ψάχνεις μπάρμπα, όλα τάχουμε έδώ μέσα, κι' είναι τώρα μισοχωνεμένα». "Ο έλεγχος από τούς τουρκους σκοπούς αυτές τίς μέρες των κυριακών και γορτών ήταν χαλαρός. Οι σκοποί γνώριζαν δλους αυτούς τούς άρτινούς γλεντζέδες πελάτες αυτών των κέντρων.

"Ο μακαρίτης "Ηλίας Καφετζής συμβολαιογράφος "Αρτας, άρειμάνιος φοιτητής

Νομικής στά νεανικά του χρόνια, θρεμένος με τά εθνικά όνειρα τής Μεγάλης 'Ιδέας,

(«Δέν είναι ἐδῶ ἡ πατρίδα μας, μά φτάνει μακρυνά καί γύρα
ὡς τή μεγάλη 'Εκκλησιά μέ τή κλεισμένη θύρα ('Αγια Σοφία),

ἔβγαζε στήν Ἄρτα τήν ἔφημερίδα «Τό φῶς τής Ἡπείρου» καί μέ φλογερά πατριωτικά ἄρθρα ἔβριζε καί φοβέριζε τούς τούρκους νά τούς στείλῃ στήν «Κόκκινη Μηλιά».

Τό φύλλο κυκλοφοροῦσε μυστικά καί στόν αντίπερα τουρκοκρατούμενο κάμπο καί παραπέρα στή Φιλιππιάδα, Πρέβεζα κλπ. Ἡ τουρκική ἀστυνομία ἔπιασε τέτοια φύλλα τής ἔφημερίδας καί τόν εἶχε τόν «δημοσιογράφο» Καφετζή γραμμένο στά χαρτιά της σάν ἐπικίνδυνο ἐχθρό γιά τόν Πατισάχ (Σουλτάνο) καί τό Ντουβλέτι (τό Ἔθνος). Ὁ Καφετζής κάποτε τελείωσε τίς σπουδές του καί διορίστηκε συμβολαιογράφος. Παράτησε τήν ἔφημερίδα καί στράφηκε στή δουλειά του. Ἄνυποψίαστος μιά Κυριακή ξεκίνησε κι' αὐτός ἀκολουθώντας μιά φιλική παρέα νά βγοῦνε στόν ἀπέναντι τουρκικό συνοικισμό τής Γέφυρας νά φάνε καί νά πιοῦν καί νά γλεντήσουν στόν τόπο τής φτήνειας.

Ὅμως ὁ Τούρκος σκοπός τόν γνώρισε καί τόν σταμάτησε: Ἄρχά πίσω, ἐσύ δέν εἶσαι τό Καφετζή, τό δημοσιογράφο;... Ὅλοι οἱ Τούρκοι σκοποῖ στρατολογημένοι ἀπό τήν Ἡπειρο ἤξεραν τά ἑλληνικά. Μάταια τοῦ ἐξήγησε ὁ Καφετζής καί οἱ ἄλλοι τής παρέας ὅτι τώρα εἶναι ἀπό καιρό συμβολαιογράφος κι' ἔπαυσε νά βγάξῃ ἔφημερίδα. Ὁ Τούρκος σκοπός γιά ν' ἀποφύγῃ τήν εὐθύνη τόν ὠδήγησε στόν Ἀστυνόμο του. Ὁ Καφετζής ἐξήγησε καί σ' αὐτόν ὅτι ἀπό καιρό τώρα εἶναι συμβολαιογράφος, γράφει ταπιά (συμβόλαια) καί δέ βγάζει πιά ἔφημερίδα. Ὁ Τούρκος ἀστυνόμος μέ ὄχι πολλά ἑλληνικά γράμματα, ἄκουσε μέ πολλή δυσπιστία τίς ἐξηγήσεις τοῦ Καφετζή. Καί τελικά ἔβγαλε μέ τή σοφή πονηρία τοῦ Ναστρεντίν-Χότζα τήν ἀπόφασή του: — Τί δημοσιογράφος, τί συμβολαιογράφος; τό ἴδιο πρᾶμα δέν εἶναι καί τά δύο; γράφος καί τόνα γράφι. Γκαί τ' ἄλλο. Ἄρχά πίσω, πίσω Καφετζή. Καί τόν γύρισε. Χρειάστηκαν ἐνέργειες στό Τούρκικο Προξενεῖο τής Ἄρτας, ἐξέταση τής διαγωγῆς του καί προσωπική ἐγγύηση δύο εὐπολήτων ἀρτιῶν» στόν Πρόξενο γιά νά τοῦ ἐπιτραπῇ ἡ εἴσοδος στόν τόπο τής φτήνειας.

IV

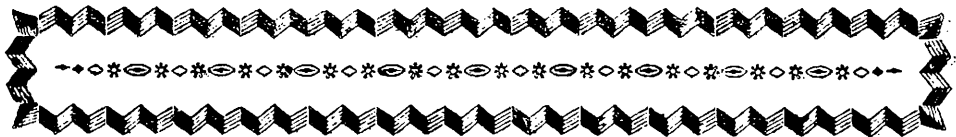
Τόν καιρό πού γίνονταν αὐτά πού γράφουμε, στόν οὐρανό τής σκλαβωμένης Κρήτης σελάγιζε τ' ἄστρο ἐνός δεκαεφτάχρονου νέου, πού ἡ Θεία Πρόνοια τόν προώριζε τριάντα χρόνια ἀργότερα, στήν ἀκμή τής μεγαλοφυΐας του, νά βγάλῃ τή μικρή κι' ἀνυπολόγιση ὡς τότε Ἑλλάδα, ἀπό τό μαράζι καί τήν καταφρόνια καί νά ἐκπληρώσῃ τούς πόθους καί τά ἔθνικά της όνειρα.

Ὁ νεανίας αὐτός ἦταν ὁ Βενιζέλος.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Σπουδαία ναυτική βάση ἀπό τότε μέχρι σήμερα στήν Ἀνατολική Μεσόγειο.

2. Ἡ ὀξύτατη ἀντίθεση Ἄγγλων καί Ρώσων γιά τόν περιορισμό τῶν συνόρων τής Βουλγαρίας στά ἐδάφη της πῆρε στό Συνέδριο δραματικές διαστάσεις. Ὁ Ντισράελλι ἔταξε ἀποφασιστικά στούς Ρώσους σύντομη τηλεγραφήκη προθεσμία νά ἀπαντήσουν ἂν δέχονται τόν περιορισμό ἢ προτιμοῦν τόν πόλεμο μέ τήν Ἀγγλία, λύση πού ἦ ἐξαντλημένη οἰκονομικά Ρωσσία δέν ἐπεδίωκε.

Ἡπειρωτικός Σύλλογος «Σκουφᾶς», Ἄρτης

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Φ. ΚΑΡΑΤΖΕΝΗ

Ὁ Μουσικοφιλολογικός Σύλλογος Ἄρτης «Σκουφᾶς», μέ τήν ἐν ἐπικεφαλίδι ἀρχικήν του ὀνομασίαν, εἶναι ὁ πρῶτος Σύλλογος, μαζί μέ τόν κυνηγετικόν ὄστις ἰδρύθη μετά τήν προσάρτησιν τῆς Ἄρτης εἰς τήν ἐλευθέραν Ἑλλάδα. Τήν ἴδρυσιν αὐτοῦ συνέλαβον δραστήριοι νέοι τῆς ἐποχῆς, μεταξύ τῶν ὁποίων ὁ διευθυντής τῆς Ἡπειροθεσσαλικῆς Τραπεζῆς, Κωνσταντῖνος Ξανθόπουλος, μεθ' ὑπερέτρου ζήλου διά τήν ταχεῖαν εὐδόωσιν τῶν σκοπῶν τοῦ Συλλόγου. Ἐνοικίασαν διά κατάστημα τοῦ Συλλόγου τό ἀρχοντικόν τῆς Χριστινᾶς, χήρας Δημ. Ἀντωνοπούλου, οἶκημα εὐρύχωρον καί ἐπιβλητικόν εἰς τό κεντρικόν μέρος τῆς πόλεως, ἀντί ἐβδομήκοντα δραχμῶν μηνιαίως, τό ὅποιον ἐπίπλωσαν πολυτελεῶς.

Καί ἀφοῦ ἐγκατέστησαν τόν Σύλλογον εἰς αὐτό, ἔπειτα ἐφρόντισαν νά ἐξεύρουν οἰκόπεδον διά νά τό διαμορφώσουν εἰς Γυμναστήριον, τό ὅποιον ἦτο ἕνας τῶν σκοπῶν τοῦ Συλλόγου. Αἱ προσπάθειαι τῶν εὐδοκίμησαν ἀφοῦ τό Ἐκκλησιαστικόν Συμβούλιον τοῦ Ἱ. Ναοῦ Παρηγορητρίας, ἐκτιμών τās εὐγενεῖς δραστηριότητας τῶν νέων τοῦ Συλλόγου, παρεχώρησε οἰκόπεδον κατά τήν ὁδόν πρὸς τήν Κάτω Παναγιάν, ὅπου σήμερον τό Γήπεδον, καί τό ὅποιον ταχέως διαμορφώθη εἰς Γυμναστήριον. Διά τήν περιτοίχησιν καί διαμόρφωσιν αὐτοῦ ὁ Σύλλογος ἐδανείσθη χρήματα ἀπό τήν Τράπεζα Ἡπειροθεσσαλίας, τῆς ὁποίας ὁ διευθυντής ἦτο καί ὁ πρῶτος Πρόεδρος τοῦ Συλλόγου.

Πρῶτος ἐβοήθησε οἰκονομικά τόν Σύλλογον ὁ ἔμπορος Χρῖστος Σινδώρης, διά ποσοῦ 120 δραχμῶν, ἔπειτα ἡ οἰκογένεια Ρηγίδου τοῦ μητροπολίτου Σεραφεῖμ Ξενοπούλου, ἡ ὁποία ἐκτός τῆς οἰκονομικῆς ἐνισχύσεως, παρέδωσε εἰς τόν Σύλλογον καί τήν σημαίαν τήν ὁποία εἶχε κεντήσει τās παραμονάς τῆς προσαρτήσεως ἡ ἀδελφή τοῦ μητροπολίτου, ἀναπαταστῆσαν τήν 24ην Ἰουλίου 1881 καί ἡ ὁποία μόνον εἰς μεταξωτές κλωστές ἐστοίχισε τότε χιλίας δραχμάς.

Κατά τούς πρῶτους μῆνας τῆς ἰδρύσεως τοῦ Συλλόγου τὰ μέλη αὐτοῦ ἐφθασαν τά διακόσια, τὰ ὁποία κατέβαλον προθύμως τās συνδρομάς των. Κατ' Ἀπρίλιον 1896 ὁ Σύλλογος ἐώρτασε τήν πρώτην ἐπέτειον τῆς ἰδρύσεώς του καί ἀμέσως μετά τήν ἑορτήν εἰς τὰ γραφεῖα του, ἅπαντα τὰ μέλη αὐτοῦ περὶ ὥραν 5ην ἀπογευματινὴν μετέβησαν εἰς τό νεκροταφεῖον τῆς πόλεως καί ἐστεφάνωσαν τόν τάφον τοῦ πρὸ διετίας ἀποθανόντος συμπαθεστάτου ποιητοῦ Κώστα Κρυστάλλη. Ὑστερα ἀπὸ μνημόσυνον τό ὅποιον ἐτελέσθη ἐκεῖ καί εἰς τήν ἐκκλησίαν τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, ὅπου ἐπιτάφιον ἐξεφώνησεν ὁ εἰδικός γραμματεὺς τοῦ Συλλόγου, δικηγόρος Κωνσταντῖνος Ζάγκλης. Ἀκολούθως τό Διοικητικόν Συμβούλιον τοῦ Συλλόγου ἀπεφάσισεν ὅπως διά συνδρομῶν τῶν μελῶν του ἀνεγείρη περικαλλές μνημεῖον εἰς τόν δημοφιλέστατον ποιητήν.

Ἄλλος σκοπὸς τοῦ Συλλόγου ἦτο ἡ ὀργάνωσις διαλέξεων. Πρῶτος ὁμιλητῆς κατὰ τήν διάρκειαν τοῦ πρώτου ἔτους ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τοῦ Συλλόγου ἦτο ὁ Παντελής Οἰκονόμου,

δοτις ὠμίλησε περί τῆς ἐν γένει ἐπιδράσεως τῶν Ὀλυμπιακῶν Ἀγῶνων. Ἐτερος ὁμιλητής ἦτο ὁ περιοδεύων ἀνταποκριτής τῆς ἐφημερίδος « Ἀκρόπολις», Κωνσταντῖνος Παπαγιάννης, περί τοῦ πολυκλαύστου ποιητοῦ Κῶστα Κρυστάλλη κατασυγκινήσας τὸ ἀκροατήριον, καὶ τρίτος ὁ ἀνθυπίατρος τοῦ στρατοῦ Σπήλιος Χαραμῆς, μετέπειτα Ὑφηγητής τῆς Ὀφθαλμολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, περί πατρίδος. Μὲ πρωτοβουλίαν τοῦ ἰδίου Συλλόγου ἐωρτάσθη τὴν 24η Ἰουνίου 1896 ἡ ἐπέτειος τῆς προσαρτήσεως τῆς Ἄρτης μετὰ μεγάλης ἐπισημότητος. Τὴν ἡμέραν αὐτὴν ὄλα τὰ μέλη τοῦ Συλλόγου, προηγουμένου τοῦ λαβάρου αὐτοῦ, μετέβησαν ἐν σώματι εἰς τὸν Ναὸν τῆς Παρηγορητρίας, ὅπου μὲ τὴν φροντίδα τοῦ ἐορτάσαντος καὶ τὴν ἰδικὴν του ἐπέτειον Συλλόγου ἐτελέσθη, παρουσία καὶ τῶν ἐπισήμων, ἀρχιερατικὴ λειτουργία. Ὁ Ἀρχιερεὺς ἐξεφώνησε πατριωτικὸν λόγον κατασυγκινήσας τὸ ἀκροατήριον. Μετὰ τὸ τέλος τῆς δοξολογίας ὁ λαὸς τῆς Ἄρτης μετέβη εἰς τὸ Δημαρχεῖον καὶ συνεχάρη τὸν Δήμαρχο τῆς πόλεως καὶ ἐν συνεχείᾳ τὸν Πρόεδρον τοῦ Ἑπειρωτικοῦ Συλλόγου, Κ. Ξανθόπουλον, εἰς τὰ γραφεῖα αὐτοῦ καὶ τὴν δραστηριότητα τοῦ ὁποίου εἰς σύντομον διάστημα ἐγιναν πολλὰ ἔργα. Τὸ ἀπόγευμα τῆς ἰδίας ἡμέρας περί ὦραν 7η ἐγιναν τὰ ἐγκαινία τοῦ Γυμναστηρίου, δι' ἁγιασμοῦ ὑπὸ τοῦ Ἀρχιερέως παρουσία ὄλου τοῦ λαοῦ τῆς Ἄρτης. Μετὰ τὸν ἁγιασμόν ὠμίλησεν ὁ Πρόεδρος Κ. Ξανθόπουλος, ὁ ὁποῖος ἐξῆρε τὴν σημασίαν τῆς ἰδρύσεως τοῦ Συλλόγου, ὡς καὶ τὰ ἀποτελέσματα τὰ ὅποια θὰ προέκυπταν ἀπὸ τὴν ἀνέγερσιν Γυμναστηρίου καὶ τοῦ ὑπὸ ἀνέγερσιν Σκοπευτηρίου παρά τοῦ κυνηγετικοῦ συλλόγου. Ἐπειτα ὠμίλησε ὁ εἰδικὸς γραμματεὺς Κων. Ζάγκλης. Περί ὦραν 9ην βραδυνὴν ἐτελείωσε ἡ τελετὴ τῶν ἐγκαινίων καὶ τὸ πλῆθος ἐξεχύθη μὲ ἀνημένας λαμπάδας εἰς τὰς ὁδοὺς τῆς πόλεως. Ὁ ἐορτάζων Σύλλογος περί 10ην νυκτερινὴν παρέθεσε μέγα δεῖπνον εἰς τὴν πλατεῖαν Παρηγορητρίας (μετέπειτα πλατείας Σκουφᾶ) εἰς τὸ ὅποιον παρεκάθησαν 150 πρόσωπα, συμπεριλαμβανομένων τῶν ἀρχῶν τῆς πόλεως. Τὸ δεῖπνον διήρκεσε μέχρι τῆς πρωίας κατὰ τὴν διάρκειαν δὲ αὐτοῦ ἐγίνοντο διάφορες προπόσεις ὑπὸ τοῦ Προέδρου τοῦ Συλλόγου, τοῦ Νομαρχεύοντος Διευθυντοῦ Μαμουρῆ, τοῦ Δημάρχου Εὐάγ. Γαρουφαλιᾶ, τοῦ Ταγματάρχου Σκυλοδήμου, τοῦ Προέδρου Πρωτοδικῶν, τοῦ Δημοσίου Ταμείου καὶ πολλῶν ἄλλων.

Ἐτσι ἡ ἐπέτειος τῆς προσαρτίσεως τῆς Ἄρτης εἰς τὴν μητέρα Ἑλλάδα καὶ ἡ πρώτη ἐπέτειος τῆς ἰδρύσεως τοῦ Συλλόγου ἐωρτάσθησαν πανηγυρικῶτα κατὰ τὴν 24ην Ἰουνίου 1896.

Υ.Γ. Μὲ τὴν εὐκαιρίαν δημοσιεύσεως αὐτῆς τῆς ἐπιστολῆς προβαίνω καὶ εἰς τὴν ἐξῆς ἐπανόρθωσιν: Εἰς τὸ ὑπ' ἀριθ., 54-55 (τόμος Στ', σελίς 285) τεύχος τοῦ περιοδικοῦ «Σκουφᾶς» καὶ εἰς μελέτην μου ὑπὸ τὸν τίτλον «*Καὶ πάλι τὸ τοπωνύμιον Ἄρτα*» ἐγράφησαν ἐκ παραδρομῆς καὶ τὰ ἐξῆς. «*Δὲν εἶναι ἀπίθανο δὲ οἱ Σλάβοι νὰ τὸ πῆραν ἀπὸ τὸ Ἑλληνικὸν ἀρδεύω, μιά καὶ ἔχουν πάρει ἀν δὲν γελίμαι, γύρω στίς δύο χιλιάδες λέξεις ἀπὸ τὸ Ὀμηρικὸν λεξιλόγιον, ἐνῶ ἡμεῖς πῆραμε μόνον ἐφτακόσιες*». Τοῦτο ὅμως δὲν εἶναι ὀρθόν. Τὸ ὀρθόν εἶναι ὅτι οἱ Ἀλβανοὶ (Ἰλλυριοί), οἱ πρῶτοι ἐκ τῶν ἀπογόνων τῶν ἐξ Ἀνατολῆς εἰς Εὐρώπην μεταναστευσάντων Ἀρίων, ἔχουν πάρει γύρω στίς δύο χιλιάδες λέξεις ἀπὸ τὸ Ὀμηρικὸν λεξιλόγιον, καὶ ὄχι οἱ Σλάβοι. Ταῦτα διὰ τὴν ἀκρίβειαν.

Ο ΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΒΟΝΔΙΤΖΗΣ ΔΑΝΙΗΛ ΚΑΙ Ο ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΝΑΥΠΑΚΤΟΥ ΚΑΙ ΑΡ- ΤΗΣ ΠΟΡΦΥΡΙΟΣ

ΚΩΝ/ΝΟΥ ΑΘ. ΔΙΑΜΑΝΤΗ

Ὁ ἐπίσκοπος Βονδίτζης Δανιήλ καταγόταν ἀπὸ τῆς Λευκάδας. Τό νησί αὐτό ἔχει νά παρουσιάσει ἄρκετους ἐξοχους ἄντρες στά γράμματα, τίς ἐπιστῆμες, τὴν Ἐκκλησία, τὴν πατριωτικὴ δρᾶση.¹ Ὀνομαστώτεροι ἀπ' αὐτοὺς εἶναι: οἱ Ζαμπέλιοι, κυρίως ὁ Ἰωάννης καὶ ὁ Σπυρίδων, ὁ Ἀνδρέας Παπαδόπουλος Βρετός, ὁ Μαρῖνος Παπαδόπουλος Βρετός, ὁ Ἀθ. Πολίτης, ὁ Μιχαήλ Σικελιανός, ὁ Σπυρίδων Βλαντιῆς, ὁ Ἰω. Σταματέλος, ὁ Δημήτριος Πετριτζόπουλος, ὁ Π. Στεφανίτζης, ὁ Ἄγγελος Σούνδιας, ὁ Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης, ὁ Ἄγγελος Σικελιανός καὶ πολλοὶ ἄλλοι. Ἀπὸ τοὺς ἄνδρες τῆς Ἐκκλησίας θά μᾶς ἀπασχολῆσει στὴ μελέτῃ μας τούτῃ ὁ ἐπίσκοπος Βονδίτζης Δανιήλ, κυρίως στίς σχέσεις του μὲ τὸν ἐπίσκοπο Ἄρτης καὶ Ναυπάκτου Πορφύριον.

Στὴν Παλαιὰ Ἠπειροὸς ἡ Χριστιανισμός² κηρύχτηκε στὴν ἀρχὴ μὲν στίς παράλιες πόλεις, ἀργότερα δὲ στό ἐσωτερικό. Δέν φαίνεται ὅμως νά εἶχε μεγάλες ἐπιτυχίες στούς

1. Δημ. Πετριτζόπουλου, SAGGIO STORICO SULL' ETÀ DI LEUCADIA SOTTO I ROMANI E SECESSIVI CONQUISTATORI. VENEZIA 1824.— Ἰω. Σταματέλου, Φιλολογικαὶ διατριβαὶ περὶ Λευκάδος κατὰ τοὺς ἀπατάτους χρόνους. Ἀθήνησι 1851.— Ἰω. Ζαμπέλιου, Ἀπομνημονεῦματα χειρόγραφα. Κατὰ τὸν Δ. Ἀθανασίου. Ζάκυνθος 1860.— Σπυρ. Βλαντιῆ, Ἡ Λευκάς ὑπὸ τοὺς Φράγκους, τοὺς Τούρκους καὶ τοὺς Ἐνετούς. Ἐν Λευκάδι 1902.— Ἀ. Ἰ. Βαλαωρίτου, Βίος καὶ Ἔργα. Βιβλιοθήκη Μαρσάη. Τόμοι Α'—Γ'. Ἐν Ἀθήναις 1907.— Σπ. Α. Βλαντιῆ, Δράσεις τοῦ Ἰ. Καποδιστρίου ἐν Λευκάδι (1807). Ἐν Ἀθήναις 1911.— Κ. Ν. Ράδου, Οἱ Σουλιῶται καὶ οἱ Ἀρματολοὶ ἐν Ἐπτανήσῳ. Ἐπετηρὶς Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσού, τόμ. ΙΒ' (1916) σελ. 31-108.— Σπ. Α. Βλαντιῆ, Ἐθνικὴ δρᾶσις τοῦ Ἰω. Ζαμπέλιου. ΔΙΕΕ, τ. Θ' (1926) σ. 5-22.— Κ. Παλατιανοῦ, Ἡ ἄμυνα τῆς Λευκάδος ἐπὶ Ἐπτανήσου Πολιτείας (1799-1807). Ἰόνιος Ἀνθολογία, τευχὸς Ἰουνίου 1935.— Ν. Γ. Σβορώνου, Ἐγγραφα ἀναφερόμενα εἰς τοὺς ἐν Λευκάδι κλέφτας καὶ ἀρματολοὺς. Ἐπετηρὶς τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τ. Α' (1939) σ. 105-123. DION. A. ZAKYTHINOS, LES ARCHIVES DE LA FAMILLE PAPADOPOULOS VRETOIS. L' HELLENISME CONTEMPORAIN, TOME 8-9, 1939 σ. 569 ἐξ.— Κων. Γ. Μαχαιρᾶ, Λευκάς καὶ Λευκάδιοι ἐπὶ Ἀγγλικῆς Προστασίας (1810-1864). Κέρκυρα 1940.— Τοῦ αὐτοῦ, Πολιτικὴ καὶ διπλωματικὴ ἱστορία τῆς Λευκάδος (1797-1810). Ἀθήνησι 1954.— Αναστ. Δ. Λιγνάδη, Πέτρος Στεφανίτζης. Νέον Ἀθηναίων, τ. Β' (1957) σ. 55-70.— Κων. Γ. Μαχαιρᾶ, Ἡ Λευκάς (1700-1864). Ἀθήνησι 1958.— Ἐμμαν. Γ. Πρωτοψάλτη, Ἰγνάντιος Μητροπολίτης Οὐγγροβλαχίας (1766-1828), τόμ. Α' Βιογραφία. Ἐν Ἀθήναις 1959 σ. 50-68.— Μαρίας Μιλτ. Παντελιοῦ, Ὁ Ἀθανάσιος Ψαλίδας στὴν Κέρκυρα (1822-1828) καὶ στὴ Λευκάδα (1828-1829), ἀνάτυπον ἐκ τῆς «Ἠπειρωτικῆς Ἑστίας» 1976 σ. 31-43.

2. Μητροπολίτου Παραμυθίας Ἀθηναγόρα «Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία» τοῦ ἀρθροῦ Ἠπειροσ τῆς Μεγ. Ἑλλην. Ἐγκυκλοπαίδειας, τόμ. ΙΒ' (1930) σελ. 342β-345β.

πρώτους αιώνες. Μέ την πάροδο του χρόνου σχηματίστηκαν ἐδῶ οἱ παρακάτω ἐπισκοπές, πού ὑπάγονταν στή Μητρόπολη Νικοπόλεως: 1) ἡ Εὐροίας, 2) ἡ Ὀγχησμοῦ ἢ Ἀγχιασμοῦ (σημερ. Ἀγ. Σαράντα), 3) ἡ Φοινίκης, 4) ἡ Φωτικῆς (στή θέση Λιμπόνι ΒΔ τῆς Παραμουθιάς). Αὐτήν τήν ἀντικατέστησε τόν ΙΓ΄ αἰ. ἡ Ἐπισκοπή Βελλᾶς. Ἐπί Τουρκοκρατίας ὁμως φαίνεται ὅτι ἀνασυστήθηκε, γιὰτί στά πατριαρχικά ἔγγραφα τοῦ 1699 καί 1709 ὁ Μητροπολίτης Ἄρτης λαβαίνει τό δικαίωμα νά χειροτονεῖ τούς Ἐπισκόπους τῆς δικαιοδοσίας του: Βονδίτζης, Ἄετοῦ, Ἀχελώου, Ρωγῶν καί Φωτικῆς. 5) ἡ Ἀδριανουπόλεως, πού ὀνομάστηκε γιά λίγο καί Ἰουστινιανουπόλεως. Αὐτή ἀντικαταστάθηκε ἀπό τήν Δρυνουπόλεως ἢ ἀργότερα Δρυϊνουπόλεως. 6) ἡ Δωδώνης, πού μετὰ τήν καταστροφή της τή διαδέχτηκε ἡ Ἐπισκοπή Ἰωαννίνων. 7) ἡ Βουθρωτοῦ ἀπό 451 μέχρι τίς ἀρχές τοῦ ΙΘ΄ αἰ. 8) ἡ Κερκύρας, πού στήν ἀρχή ἐξαρτιόταν ἀπό τή Μητρόπολη τῆς Ἠπείρου, ἀλλά ἐπί αὐτοκράτορος Λέοντος τοῦ Σοφοῦ ὑπήχτηκε στό θέμα τῆς Κεφαλληνίας.

Ἀπ' αὐτές τίς Ἐπισκοπές ἄλλες μὲν διατηρηθῆκαν γιά πολὺν καιρό, ἄλλες δέ γιά λίγο, ἄλλες δέ ἀντικατασταθῆκαν ἀπό μιά ἢ περισσότερες ἄλλες μέ νέες ὀνομασίες. Εἶναι χαρακτηριστικό ὅτι κατὰ τή μακρόχρονη ἱστορία της ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἠπείρου ἀκολουθοῦσε πιστά τήν ὀρθοδοξία.

Ὁ Ἐπίσκοπος τῆς πρωτεύουσας τοῦ θέματος, δηλ. τῆς Νικοπόλεως, εἶχε ἰδιαίτερη θέση μετὰξυ ὄλων τῶν Ἐπισκόπων τῆς Παλ. Ἠπείρου. Ἡ Νικόπολη ἦταν Μητρόπολη τῆς Παλ. Ἠπείρου μέχρι τό ἔτος 929, ὅποτε τήν πόλη κατέλαβαν οἱ Βούλγαροι καί ὁ διοικητής τοῦ θέματος κατέφυγε στή Φωτική καί Δωδώνη, πού ἦταν ἐλευτέρες. Ἀνατολικά τῆς Φωτικῆς ἔκτισε φρούριο ὄχυρό πού ὀνομάστηκε Ἄγιος Δονάτος. Τότε τῆς ἐπαρχίας ἔδρα μὲν ἦταν ἡ Φωτική, μητρόπολη δέ ἡ Δωδώνη. Ἀφοῦ καταλήφθηκε ἡ Νικόπολη καί ἀφοῦ ἀναχώρησε ὁ στρατηγός τοῦ θέματος ἀπό τή Δωδώνη, ἰδρυθῆκαν στήν Ἠπειρο πρῶτα μὲν τέσσερες νέες Ἐπισκοπές: Ρωγῶν, Κοζύλης, Ἰωαννίνων καί Βελλᾶς. Λίγο ἀργότερα πέμπτη ἡ τῆς Χιμάρας καί ἔπειτα ἕκτη ἡ τῆς Ἄρτης. Οἱ ἕξι νέες αὐτές Ἐπισκοπές μέ τίς ὑπάρχουσες τρεῖς παλαιές: Φωτικῆς, Ἀδριανουπόλεως καί Βουθρωτοῦ, καθῶς καί τά πάμπολλα μοναστήρια πού ἰδρύθηκαν τότε ἔσωσαν στήν Ἠπειρο τήν πίστη καί τόν Ἑλληνισμό. Ἀπό τή Φωτική καί τή Δωδώνη ὕστερα ἀπό μισόν αἶωνα οἱ πολιτικές καί ἐκκλησιαστικές ἀρχές μετακινήθηκαν καί, ἀφοῦ διέμειναν γιά λίγο πιθανῶς στή Βόνδιτζα, κατέφυγαν στή Ναῦπακτο.

Ἡ Ναῦπακτος, ὅταν ἀνῆκε στήν ἐπαρχία τῆς Ἑλλάδος, ὑπαγόταν στόν Μητροπολίτη Κορίνθου, ὅταν δέ τό Κράτος διαιρέθηκε σέ θέματα, ἔγινε Μητρόπολη πού κυριαρχοῦσε στήν Αἰτωλία καί σέ μέρος τῆς Ἀκαρνανίας. Ἀπό τότε ὁ Ναυπάκτου κατεῖχε τό θρόνο τῆς Νικοπόλεως καί ἦταν πρόεδρος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Παλ. Ἑλλάδος. Στήν ἐξουσία αὐτοῦ ὑπάγονταν οἱ Ἐπισκοπές: Βονδίτζης, Ἄετοῦ, Ἀγγελοκάστρου, Ἀχελώου, Ρωγῶν, Ἰωαννίνων, Φωτικῆς, Ἀδριανουπόλεως, Βουθρωτοῦ, Χιμάρας, Κοζύλης καί Ἄρτης. Ἀπ' αὐτές οἱ Βονδίτζης, Ἄετοῦ (τῆς ὁποίας ὁ Ἐπίσκοπος ἦταν καί πρωτόθρονος), Ἀγγελοκάστρου ἢ Ἀχελώου ἦταν οἱ κυρίως Ἐπισκοπές τοῦ Ναυπάκτου στήν Αἰτωλία καί Ἀκαρνανία, οἱ δέ ὑπόλοιπες στήν Ἠπειρο. Ἐπί Μητροπολίτου Ναυπάκτου τοῦ Ἰωάννου Ἀποκαύκου στή Μητρόπολη Ναυπάκτου ὑπαγόταν καί ὁ Ἀδραγαμέστου.

Ἡ πόλη καί ἡ Ἐπισκοπή Βονδίτζης στίς ἱστορικές πηγές συγχέεται μέ τήν τῆς Δωδώνης, ἴσως γιὰτί ὁ στρατηγός τοῦ θέματος Νικοπόλεως πρὶν μεταφέρει τήν ἔδρα του ἀπό τή Δωδώνη στή Ναῦπακτο, διέμεινε γιά μερικά χρόνια στή Βόνδιτζα, ὅπως εἴπαμε παραπάνω.

Σύμφωνα μέ ἔγγραφα τοῦ 1699 καί 1709 ὁ Μητροπολίτης Ἄρτης ἔχει τό δικαίωμα νά χειροτονεῖ τούς στή δικαιοδοσία του Ἐπισκόπους Βονδίτζης, Ἄετοῦ, Ἀχελώου, Ρωγῶν καί Φωτικῆς.

Ἡ Ἄρτα σύγχρονα μέ τήν ἰδρυσή της τιμήθηκε μέ ἐπισκοπικό θρόνο καί ἐξακολουθοῦσε νά εἶναι Ἐπισκοπή καί στά χρόνια τῶν Δεσποτῶν τῆς Ἠπείρου μέχρι τό 1367, ὅποτε

ὁ Μητροπολίτης Ναυπάκτου ἀφοῦ ἐκδιώχθηκε ἀπὸ τοὺς Λατίνους, ἔκαμε ἔδρα του τὴν Ἄρτα μὲ τὴ συγκατάθεση τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ προσέλαβε καὶ τὸν τίτλο αὐτῆς. Ἀπὸ τότε μέχρι τὴν Ἐπανάσταση τοῦ Εἰκοσιένα ἡ Ἄρτα ἦταν συνηνωμένη μὲ τὴν Ναύπακτο σὲ μία Μητρόπολη καὶ ὁ Μητροπολίτης αὐτῆς τιτλοφοροῦνταν «Ναυπάκτου καὶ Ἄρτης, ὑπέρτιμος καὶ ἔξαρχος πάσης Αἰτωλίας» ἢ «ὑπέρτιμος καὶ ἔξαρχος Νικοπόλεως καὶ πάσης Αἰτωλίας».

Στὴ δικαιοδοσία τοῦ Ναυπάκτου καὶ Ἄρτης ὑπαγόταν καὶ ἡ Ἐπισκοπὴ Βονδίτζης μέχρι τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Ἑλλάδος, ὅποτε ὑποτάχθηκε στὴ Μητρόπολη Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας.

Παραπέρα δημοσιεύουμε τέσσερα γράμματα τοῦ Μητροπολίτου Ναυπάκτου καὶ Ἄρτης Πορφυρίου³ τῶν ἐτῶν 1817 καὶ 1819.

Ὁ Πορφύριος καταγόταν ἀπὸ τὴ Βιθυνία καὶ ἐκλέχθηκε τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1806 Μητροπολίτης Ἄρτης καὶ Ναυπάκτου ἀφοῦ ἔφυγε ἀπὸ ἐκεῖ ὁ περιφημος Ἰγνάτιος.⁴ Τὸ 1808 μὲ ραδιουργίες μετατέθηκε στὴ Μητρόπολη Ἐλασσόνας, ἡ δὲ Μητρόπολη Ναυπάκτου καὶ Ἄρτης ἀπὸ τὸ 1808-1813 ἐνώθηκε μὲ τὴ Μητρόπολη Ἰωαννίνων. Τὸ 1813 ξαναγύρισε στὴν Ἄρτα καὶ ποίμανε τὸ λαὸ του μέσα σὲ μεγάλες δυσκολίες κάτω ἀπὸ τὴν τυραννία τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ μέχρι τὸ 1820, ὅποτε ἐξορίστηκε ἀπὸ τοὺς Τούρκους στὸ Ἅγιο Ὅρος ὡς φίλος τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ. Τὴ θέση του πῆρε τὸ Σεπτέμβριο τοῦ 1820 ὁ Ἄνθιμος. Τὸ 1821 δραπέτευσε ἀπὸ τὸ Ἅγιο Ὅρος καὶ ἦλθε στὴν ἀγωνιζομένη Ἑλλάδα ὅπου πρόσφερε πολλές ὑπηρεσίες. Τὸ 1822 μὲ ἀπόφαση τῆς Γερουσίας τῆς Δυτικῆς Χέρσου Ἑλλάδος ἀποκαταστάθηκε στὸ θρόνο Ναυπάκτου καὶ Ἄρτης, ἀπ' ὅπου εἶχε ἀπομακρυνθεῖ, ἀλλὰ μὲ ἐξουσία πάνω σὲ μικρὸ μόνον ἐλεύθερο μέρος τῆς Αἰτωλίας μὲ τὸν τίτλο « Ἀρχιεπίσκοπος τῆς Ἐλευθέρας Δυτικῆς Ἑλλάδος». Στὶς 18 Αὐγούστου 1838 πέθανε στὸ Μεσολόγγι. Στὴ θέση του διορίστηκε Ἐπισκοπικὴ Ἐπιτροπὴ, πού ἄσκησε τὰ καθήκοντά της μέχρι τὸ 1841, ὅποτε ὡς διάδοχος τοῦ Πορφυρίου διορίζεται ὁ ἀπὸ Ἐπιδαύρου Λιμηρᾶς Μητροπολίτης Ἱερόθεος.

Ἡ Ἐπισκοπὴ Βονδίτζης (Βονίτσης)⁵ ὑπαγόταν, ὅπως εἶπαμε παραπάνω, στὴ Μητρόπολη Ναυπάκτου καὶ Ἄρτης. Τελευταῖος ἐπίσκοπος αὐτῆς ἦταν ὁ Δανιὴλ, πού καταγόταν ἀπὸ τὴν Κατοχὴ τῆς Αἰτωλοακαρνανίας. Οἱ γονεῖς του εἶχαν ἐγκατασταθεῖ στὴ Λευκάδα τὸ 1775. Ἐγγραφα καὶ σημειώσεις αὐτοῦ εἶχε στὴν κατοχὴ του ὁ ἀνεψιὸς του Ἀθανάσιος Ἡρακλειώτης μέχρι τὸ 1885. Σύμφωνα μ' αὐτὰ ὁ Δανιὴλ τὸ 1789 πῆγε στὴν Ἄρτα καὶ πρόσφερε ὑπηρεσίες ὡς ὑπὸ κτήριος καὶ διάκονος στοὺς ἐκεῖ Μητροπολίτες Μακάριο, Ἰγνάτιο Α' καὶ Πορφύριο Β', μέχρι τὸ 1817. Στὶς 6 Μαΐου 1817 χειροτονήθηκε Ἐπίσκοπος Βονδίτζης ἀπὸ τὸν Μητροπολίτη Πορφύριο καὶ τοὺς Ἐπισκόπους Ρωγῶν Ἰωσήφ καὶ Χιμᾶρας Ἀνατόλιο. Τὸ 1820, ὅταν ὁ Πορφύριος ἐξορίστηκε στὸ Ἅγιο Ὅρος, ὁ Δανιὴλ ἔμεινε κοντὰ στὸν Ἄνθιμο στὴν Ἄρτα, διάδοχος τοῦ Πορφυρίου, μέχρι τὶς 23 Μαΐου 1821, ὅποτε ἔφυγε στὸ Ἀργίριο. Πῆγε στὴ Μυτιλήνη, Κέρκυρα καὶ Σέρρες. Προτοῦ ἐκραγεῖ ἡ Ἐπανάσταση φυλακίστηκε στὸ Ἀργίριο ἀπὸ τοὺς Τούρκους καὶ καταδικάστηκε σὲ θάνατο, ἀλλὰ μὲ τὴ βοήθεια μιᾶς γριᾶς πού ὑπηρετοῦσε στὸν Τούρκο δικαστὴ τοῦ Βραχωριοῦ γνωστοποιήθηκε ἡ καταδικὴ στοὺς ἐκεῖ πατριῶτες καὶ κατορθώθηκε ἀπ' αὐτοὺς

3. *Κωνσταντῖνου Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμου*. Τὰ σωζόμενα ἐκκλησιαστικὰ συγγράμματα, τόμ. Β' Ἀθήνησι ΑΩΞΔ' (1864) σ. 6, 14, 18, 20-24, 39, 40, 47, 76, 168. *Σάρδων Γερμανοῦ*, Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι τῶν ἐν Ἠπείρῳ καὶ Ἀλβανίᾳ ἐπαρχιῶν τοῦ Πατριαρχείου Κων/πόλεως. Ἡπειρωτικὰ Χρονικά, τ. ΙΒ' (1937) σ. 15-16. *Ἀρχμ. Σωφρονίου Παπακυριακοῦ*, Ὁ Μητροπολίτης Ναυπάκτου καὶ Ἄρτης Πορφύριος. Ἐκκλησία, ἔτος 1926 τεύχη 45-48, *Τοῦ αὐτοῦ*, Κατάλογος Μητρ/τῶν Ναυπάκτου καὶ Ἄρτης (1204-1828). Ἐκκλησία, ἔτος ΚΖ' (1950) σ. 242. *Βασιλεῖου Ἀτέση*, Ἐπίτομος ἐπισκοπικὴ ἱστορία, τόμ. Α', ἐν Ἀθήναις 1948 σ. 27-30. *Σεραφεῖμ Μητρ/του Ἄρτης*, Δοκίμιον ἱστορικῆς περιλήψεως... Ἄρτης. Ἐν Ἀθήναις 1884 σ. 117-119.

4. *Ἐμμαν. Γ. Πρωτοψάλτη*, Ἰγνάτιος Μητρ/της Οὐγγροβλαχίας, τόμ. Α', ἐν Ἀθήναις 1959.

5. *Π. Ἀραβαντινοῦ*, Χρονογραφία τῆς Ἠπείρου, τόμ. Β' ἐν Ἀθήναις 1857 σ. 34-35. *Σεραφεῖμ Βυῶντινου Μητρ/του Ἄρτης*, Δοκίμιον ἱστορικῆς τινας περιλήψεως... Ἄρτης, Ἀθήνησι 1884 σ. 96-97, 345.— *Μητρ/του Παραμυθίας Ἀθναγόρα* Ε.ἃ. Χρ. Ἐδαγγελάτου, Ὁ δεσπότης τῆς Βόνιτσας. Ἐφημ. ΝΕΟΛΟΓΟΣ ΠΑΤΡΩΝ τῆς 30 Ὀκτωβρίου 1949.

ή απόδραση του Δανιήλ και ή μετάβαση στη Λευκάδα. Πέθανε τό 1854 στη Λευκάδα, και ύστερα άπ' αυτόν έπαυσε και ό τίτλος 'Επισκόπου Βονδίτζης.

Πρός τόν 'Επίσκοπον αυτόν οί όπλαρχηγοί πού ήταν στό Πέτα έγραψαν στις 29 'Οκτωβρίου 1821 τήν παρακάτω έπιστολή:

«Ευγένεστατε άδελφέ μας, 'Επίσκοπε Κύριε Βονδίτζης!

«Σου φιλούμε τά μάτια και μέ τό άδελφικό μας σέ είδοποιούμεν ότι έμάθομεν τούς κόπους και ταχμάκια όπου έκαμες διά τήν κοινήν δουλεισιν, και κοντά όπου σου πρέπει κάθε έπαινος και ζεύρεις ότι άν ό Θεός μάς δώση σαλιαμέτι (σωτηριάν), πρέπει και ή θεοφιλία σου νά λάβη από όλους μας τήν πρέπουσαν ανταμοιβήν τών κόπων σου και έτσι νά είσαι βέβαιος. Πρέπει όμως εθώς όπου λάβης τό παρόν μας νά κινήσης και νά πηγαίνης μέ τό παρόν μας άράδα εις όλον τόν Κάρλαλι πέρα και πέρα και εις τούς πέντε ναχαγιέδες νά γράψης τήν δεκατιάν μέ παστρικόν εφετέρι, και λογαριασμόν από χωριά, τζεφτιλκία, μοναστήρια και κάθε άλλο όπου είχε σποράν γεννημάτων και τό τωφτέρι αυτό νά μάς δοθή όταν σου τό ζητήσωμεν, επειδή και άπ' αυτές τέσ δεκατιές έχουν νά τραφούν όλα τά ταμπούρια μας, και άσκέρια εν όσω έχομεν μέ τούς έχθρούς μας, και όποιον μέρος σου εναντιωθή και δέν ύπακούση κατά τήν θέλησίν σου νά γράψη παστρικά τήν δεκατιάν του, εθώς νά μάς δώσης έμάς χαμπέρι και τότε κάμνομεν ήμείς εκείνο όπου χρειάζεται, εθώς όμως νά κινήσης και νά κάμης καθώς σου γράφομεν, και νά δουλεύσης μέ πίστιν και τιμήν εις αυτόν τόν μανδέν (ζήτημα, ύπόθεσιν) ώσάν όπου είναι ή μόνη έλλίς όλης τής κάθε δουλειάς μας.

Θεόθεν δέ ύγιαίνετε.

Πέτα 1821 'Οκτωβρίου 29

'Αγο Μουχουρουντάρης, Ταχήρ 'Αμπάζης, 'Ιλμάζ Μέτζης

Νότη Μπότζαρης, Γεωργάκη Δράκος, Γεωργάκης Νικολού, 'Ανδρέας 'Ισκου, Γώγος Μπακόλας».

Στή συνέχεια δημοσιεύομε, μέ τήν όρθογραφίαν του πρωτοτύπου, τά τέσσερα γράμματα του Μητρ/του Ναυπάκτου και 'Αρτης Πορφυρίου τών έτών 1817 και 1819, πού άπευθύνονται τό μέν πρώτο στους προκρίτους τής πολιτείας 'Ανατολικού,⁷ τά δέ τρία τελευταία προς τόν 'Επίσκοπο Βονδίτζης Δανιήλ. Τό περιεχόμενο αυτών μάς μεταφέρει στη χώρα τών έλευθέρων άνδρών τής 'Ακαρνανίας και τών γειτονικών μερών κατά τά έτη λίγο προτού κηρυχθεί ή 'Επανάσταση, και βλέπομεν πώς λειτουργούσε ή 'Εκκλησία σέ εκείνα τά μέρη όπου ήκμαζαν οί 'Αρματολοί και οί Κλέφτες τής Δυτικής 'Ελλάδος.⁸

Τά έγγραφα αυτά μου παράδωσε γιά άντιγραφή και δημοσίευση ό εκ Λευκάδος έξαίρετος φίλος και δραστήριος Πρόεδρος του Συλλόγου τών εν 'Αθήναις Λευκαδίων κ. 'Αντώνιος Τζεβελέκης, εκδότης του λαμπρού περιοδικού «ΛΕΥΚΑΔΙΤΙΚΑ» και έμπνευσμένοσ όργανωτής τών περίφημων πλέον 'Εορτανό Λόγου και Τέχνης στη Λευκάδα.

Τό περιεχόμενο των τεσσάρων αυτών γραμμάτων του Μητρ/του 'Αρτης Πορφυρίου έχει ως εξής περιληπτικά:

1) Γράμμα του Μητρ/του 'Αρτης Πορφυρίου από 'Αρτα στις 9 'Ιουλίου 1817 προς τούς Προκρίτους τής Πολιτείας 'Ανατολικού στό 'Ανατολικό (Αίτωλικό). Κάμνει γνωστό προς αυτούς ότι έλαβε τήν κοινή άναφορά τους και πληροφορήθηκε τά παράπονά τους εναντίον του εκεί διορισμένου έπιτρόπου του 'Αντωνίου Βασιλάκη πού ως άπειρος και

6. «Παρνασσός» τόμ. 12ος σ. 34.

7. Π. 'Αραβαντινού, Χρονογραφία τής 'Ηπείρου, τόμ. Β', εν 'Αθήναις 1857 σ. 9. 'Αθηναγόρα, Μητρ/του Παραμυθίας και Πάργας, Τό Αίτωλικόν ή 'Ανατολικόν και ή Σχολή αυτού από του ΙΖ' αι. ΔΙΕΕ, Νέα Σειρά, τ. Α' τεύχος α' (1928) σ. 129-134.

8. 'Αρχιμ. Σωφρονίου Παπακυριακού. 'Η Μονή του Λεσινίου. ΔΙΕΕ, τ. Θ' (1926) σ. 573-575. Τού αυτού, Συμβολή του 'Ελληνικού κλήρου τής Δυτικής 'Ελλάδος εν τώ αγώνι τών 1821 (Έγγραφο περί του ήγουμενού τής Μονής Πλαγιάς). ΔΙΕΕ, τ. Θ' (1926) σ. 545-550. Τού αυτού, 'Η Κατά του 'Οθωνος στάσις του 1836 εν Αίτωλοακαρνανία. ΔΙΕΕ, τ. Θ' (1926) σ. 539-544 (όπου δημοσιεύεται και τό ύπ' αριθ. 56 τής 22-2-1836 Έγγραφο του Μητρ/του 'Ακαρνανίας Πορφυρίου).

άμαθής δέν είναι σέ θέση νά τακτοποιεί τίς έκκλησιαστικές ύποθέσεις καί άπαντά ότι γι' αυτόν καί άπό τούς προκατόχους του πληροφορήθηκε ότι έκαμνε καλά τή δουλειά του καί αυτός καί ό Εϋθύμιος Βασιλάκης πού τόν ειχε κάμει έπίτροπό του στην άρχή τής άρχιερατείας του αλλά καί ή προσωπική του γνώμη είναι ότι μέχρι τώρα άνταποκρίθηκε άρκετά στό έργο του καί άν στό μέλλον δέν ένεργήσει καλά θά διευθετήσει αυτός τά πάντα καί συνιστά όμόνοια καί συνεργασία. Προσθέτει ότι άν ό κύρ 'Αντώνιος δέν πληρώσει τά μνημόσυνα του γιοϋ του δέν θά έπιτραπεί σέ κανέναν 'Ιερέα νά κάμνει αυτά.

2) Γράμμα του Μητρ/του "Αρτης Πορφυρίου άπό 'Ιωάννινα στίς 14 'Ιουνίου 1817 πρός τόν 'Επίσκοπο Βονδίτζης Δανιήλ «όθεν διατρίβει», ότι άπό τό γράμμα του πληροφορήθηκε τίς δυσκολίες πού συναντά στή σύναξη άσπρων άπό τήν έπαρχία του καί τόν παρακαλεί νά καταβάλει κάθε προσπάθεια νά συνάξει τά άναλογοϋντα άσπρα ίδίως άπό τούς ήγουμένους καί νά τά στείλει γιατί υπάρχει άμεσος άνάγκη. Προσθέτει νά συμπράξει μέ τόν έπίτροπό του κύρ Γρηγόριον νά τελειώσει τήν ύπόθεση πού του άνέθεσε. Προσθέτει έπίσης νά συμπράττουν μ' αυτόν ό άρχιμανδρίτης του καί ό Παπά 'Αποστόλης γιά νά εύκολυνθεί ή σύναξη τών άσπρων. Προσθέτει παράκληση καί ό 'Ανανίας. 'Εσωκλείει καί γράμμα γιά τή μητέρα του.

3) Γράμμα του Μητρ/του "Αρτης Πορφυρίου άπό "Αρτα στίς 7 'Ιανουαρίου 1819 πρός τόν 'Επίσκοπο Βονδίτζης Δανιήλ πιθανώς στή Βόνιτσα. Κάμνει γνωστό ότι μέ τόν 'Αθανάση έλαβε τό γράμμα του καί μαζί γρόσια 5300 άπό σύναξη τών δικαιωμάτων του. Συνιστά νά περιγηγηθεί καί τά ύπόλοιπα μέρη γιά τήν όλοκλήρωση τής συνάξεως. "Ότι έλαβε γράμμα καί άπό τόν κύρ Πάνον κουμπάρον πού παρακαλεί νά δώσουν τήν μισήν ένοριαν στό Ζαπάνι στόν Παπαβασιλόπουλο άντί γροσίων 400 καί νά στείλει τόν Χρίστον 'Αναγνώστη νά τόν κάμει 'Ιερέα έπίσης άντί γροσίων 400. 'Επίσης έλαβε τό γράμμα του καπετάν 'Ανδρέα Γριβόπουλου καί δέχεται τήν παράκλησή του νά κάμει ήγούμενο στή Συβίστα τόν 'Ιερομόναχο κύρ Κωνστάντιον τόν άπό Ξηρομέρου άντί γροσίων χιλίων καί όχι έπτακοσίων. 'Επίσης ότι τόν συμπονεϊ γιά τή στενοχώρια του άπό τό κρύο καί του λέγει ότι καί αυτός ύποφέρει άπό άέρα καί κρύα. Του στέλλει ένα κοντογούνι. Του λέγει ότι δέν εγκρίνει νά κάμνουν περιοδείες μέ κουτί άγιών λειψάνων μοναχοί τών ένοριακών μοναστηρίων καί νά έλθει ό Λυκουριζιώτης 'Ιωνās φέροντας καί τήν όμολογία του ιερέα Παπαπάνου νά παραλάβει τό κουτί μέ τά άγια λείψανα. Τέλος του λέγει νά ενεργήσει στό Βάλτο νά βγάλει τίποτε άπό τή Βαρετάδα. Προσθέτει ότι τόν Θωμά Οικονομόπουλον χειροτόνησε 'Ιεροδιάκονο καί τόν στέλλει νά τόν βοηθεϊ ώς διάκονος καί νά τόν έχει ύπό τήν εύνοιά του, γιατί ένδιαφέρεται πολύ γι' αυτό τό σπίτι. Προσθέτει έπίσης ότι καί άπό τήν ήγουμενεία καί άπό τήν ένορία νά δοθεϊ τό συνητισμένο κέρασμα στόν γραμματικό.

4) Γράμμα του Μητρ/του "Αρτης Πορφυρίου άπό "Αρτα στίς 21 Σεπτεμβρίου 1819 πρός τόν 'Επίσκοπο Βονδίτζης Δανιήλ «όθεν διατρίβει». "Ότι κατά τήν έπί εξάμηνο διατριβή του στην Πρέβεζα καί 'Ιωάννινα ειχε άναρίθμητα έξοδα καί τέλος γύρισε στή Μητρόπολή του έχοντας άνάγκες μεγάλες, αλλά έλπίζει νά τόν συνδράμουν οι Χριστιανοί. 'Εντός όλίγου άποφάσισε νά διαβεί στό κάτω μέρος άρχίζοντας άπό Δούνιστα, Βλύχα, Καρβασαρά καί έξής έως τίς Χώρες. 'Εκει νά συναντηθούν γιά νά συνεργασθούν. 'Εν τω μεταξύ του συνιστά νά συνεχισει τήν σύναξη άπό τά ύπόλοιπα χωριά γιά νά προφθασθούν στίς τωρινές μεγάλες άνάγκες. Στο γράμμα του τής 13 Αύγούστου (1819) άπάντησε άπό τά 'Ιωάννινα. Μέ τό γιό του κουμπάρου Πάνου έστειλε τό γράμμα καί γρόσια 3000 άπό σύναξη τών έπαρχιακών εισοδημάτων. 'Ελαβε καί τό δεύτερο γράμμα μέ τό Θανάση καί άλλες 3000 γρόσια.

1.

Τήν περιπόθητον ήμίν τιμιότητά σας όλοψύχως έν κ(υρι)φ εύχόμενοι, εύλογοϋ/μεν έν άγίω πνεύματι.

³ † και τὰ περί τῆς εὐκταίας ἡμῖν ἀγαθῆς σας ὑγείας ἐπερωτῶντες, εἰδοποιού⁴μεν ἅπασιν, ὅτι ἐλάβομεν τὴν κοινὴν πρὸς ἡμᾶς ἀναφορὰν σας, καὶ εἰ⁵δομεν ἐν αὐτῇ ὅσα ἡμῖν περιγράφοντες δυσανασχέτως ἔχετε, καὶ ψυχρότητα ⁶δοκιμάζετε καθ' ὅσα ὁ αὐτόθι διορισθεὶς ἐπίτροπος(ός) μας, ἔχων ἀπειρίαν πραγμά⁷των, καὶ ἀμάθειαν οἰονεῖ, δὲν ἐπωφελεῖ, οὐδὲ ἐπιφέρει εἰς τὰς ἐμπιπτούσας ἐκ⁸κλησιαστικὰς μας ὑποθέσεις τὴν ἀνήκουσαν ἔννομον καὶ εὐλογον διόρθωσιν, ὡς ἀ⁹νήδε(ος), καὶ ὅτι ἐκ τούτου εἰς πάντα ἀπαρέσκεια καὶ γογγυσμός).

ἡμεῖς περι¹⁰πόθητοι, ἱκανῶς εἰδοποιηθέντες, ἐπληροφορήθημεν ἀκριβῶς ὅσην δύναμιν, καὶ ἐμ¹¹πειρίαν τῶν ἐκκλησιαστικῶν εἶχεν ὁ κύριος ἀντώνιος(ος) βασιλάκης, καθ' οὓς χρόνους ¹²ἐπιτρόπευε τῶν προκατόχων μας, καὶ ἡ εὐγενεῖα του τότε κατ' οὐδὲν ὀλιγώτερον, ¹³ἴσως καὶ ἀτελέστερον εὐδοκίμησε, μ' ὅλον τοῦτο ἐξηκολούθει, καὶ ὠφέλει ὁ¹⁴πωσοῦν, καὶ διὰ τῶν ἐγκρίτων γνώμων, καθὼς ἴσως καὶ ἡ τιμότης του οὐδαμῶς ¹⁵ἔλειπεν εἰς δυσδιαλύτους ὑποθέσεις Ἐκκλησιαστικὰς συμφώνως ἡμῖν νὰ ἐπι¹⁶φέρῃ τὴν εὐτακτον, καὶ ἔννομον διόρθωσιν, καὶ πολλὴν εὐαρέστησιν ἐκεῖν(ος) ἔδωκεν, ¹⁷ὁμοί(ως) καὶ περί τοῦ κύριου Εὐθυμίου(ου) βασιλάκη, τὸν ὁποῖον ἡμεῖς κατ' ἀρχὰς τῆς ἀρ¹⁸χιερατείας μας ἀνεδειξάμεν ἐπίτροπόν μας, ὅτι καὶ ἡ εὐγενεῖα του, τῆς αὐτῆς δυ¹⁹νάμεως ὦν, ἐπέδωκεν ὅμως τῇ ὑμετέρᾳ δυνάμει, καὶ τῇ τῶν ἐγκριτωτέρων²⁰ γνώμῃ, καὶ εὐηρέστησε, προσέχων ἀκριβῶς τὰ νόμιμα, καὶ προέκοπτε, οὕτω ²¹καὶ ἡ τιμότης του καθοδηγηθεὶς πρότερον ἱκανῶς παρ' ἡμῶν, προεκρίθη εἰς αὐτό, ²²ἔχων δύναμιν λόγου γνώσεως, καὶ ἐμπειρίαν εἰς τὰς τῆς πολιτείας ὑποθέσεις, ²³καὶ κρίσιν ὁπωσοῦν, συμβοηθούμενος(ος) παρὰ πάντων, καθὼς καὶ ἐκεῖνοι, διευθετεῖ κα²⁴τὰ τὸ δίκαιον καὶ τὰς ἐκκλησιαστικὰς ὑποθέσεις, μάλιστα ὁποῦ μέχρι τοῦδε οὐ²⁵δὲν ἀπεφάσισε χωρὶς ἀκριβοῦς περιεργίας, καὶ τῆς ἡμετέρας κυριαρχικῆς μας ²⁶καθοδηγίας εἰς τὰ δυσχερῆ.

καὶ ἔπρεπε διὰ τοῦτο, πειθόμενοι ὡς πνευ²⁷ματικά μας τέκνα, νὰ μὴν ἐμφιλοφωρῇ ψυχρότης τις κατ' αὐτοῦ εἰς τὰς ἀ²⁸(φ.β)κεραίας ψυχὰς σας, ἀλλὰ μάλιστα νὰ συνδιευθύνετε τὸ δίκαιον, καὶ συμπνοοῦντες νὰ ²⁹ἐπεξεργάζησθε καὶ τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἐν φιλαδελφία, καὶ εἰρηνικαῖς ψυχαῖς, καὶ νὰ ³⁰ἀφήσετε τέλος πάντων τὰ Ἐκκλησιαστικὰ νὰ ἐφορεύωμεν ἡμεῖς, καὶ οἱ παρ' ἡ³¹μῶν συστηθέντες μέχρι δευτέρας μας προσωπικῆς ἐντεύξεως, ὅτε λόγον λαμβάνον³²τες τῶν παρ' αὐτοῦ πραχθέντων, ἤθελε κρίνωμεν, καὶ διακρίνωντες, ποιήσωμεν ³³τὸ εὐτακτον, καὶ μετᾶσιν εἶγε δόξη, καὶ νὰ μὴ συγγέεται ἔθνικῶς τὸ ἀσύμφω³⁴νον τοῦ ἐξωτερικοῦ, καὶ κατὰ λόγον δικαίου(ου) νὰ γίνῃ κοινὴ διάκρισις, καὶ ἄμεμπτος ἐν ³⁵καιρῷ.

λοιπὸν πρὸς τὸ παρόν, ἵνα ἐπευλογῇ ὁ θεὸς πάντα ὑμᾶς ³⁶καὶ φωτίξῃ εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθόν, καὶ κοινῇ συμφέρον, καὶ ἐπιχορηγῇ τὰ ἀπὸ τῆς ³⁷δρόσου τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τῆς πίότητος τῆς γῆς, ἔχετε εἰρήνην, καὶ φιλαδέλφει³⁸αν, ζῶντες ἐν ὁμοιοῖα διὰ τὰς δυστυχεῖς περιστάσεις, συμπνοοῦντες βαστά³⁹ζετε ἀλλήλων τὰ βάρη, καὶ ἀντιλαμβάνεσθε χριστιανικῶς, καὶ θεοῦ διδόντος ⁴⁰τὸ πᾶν ἡμεῖς διευθυνοῦμεν, καὶ τὰ μὴ καλῶς ἔχοντα ἐπωφελῶς, καὶ θεαρέ⁴¹τως διαρρυθμίσωμεν, ὡς κοιν(ός) ὑμῶν πατήρ, καὶ προβλεπτής τῶν εὐτάκτων. ⁴²ἡ δὲ εὐχή, καὶ εὐλογία ἡμῶν εἶη μετὰ πάντων ὑμῶν.

αὐιζ': (φ) Ἰουλί(ου) θ(η)
ἄρτα

† ὁ Ἄρτης Πορφύριος(ος) καὶ ἐν Χ(ριστῷ) εὐχέτης

(Προσθήκη κάτω ἀριστερὰ σὺ φ. β):

τὸν κύριον ἀντώνιον εὐχόμεθα, καὶ νὰ τὸν εἰπῆτε ὅλοι σας ὅτι τὴν παρρησίαν (=μνημόνευση ὀνομάτων στὴν ἐκκλησία, ὑπάρχουν καὶ βιβλία Παρρησίας ἢ Προθέσεως) τοῦ υἱοῦ τοῦ τῆν πρετεντέρω (=ὑποστηρίζω, ἀπαιτῶ), καὶ ἂν δὲν θελήσῃ/ νὰ τὴν πληρώσῃ, ἄς ἡξέυρη ὅτι θέλει τὴν πληρώσει / μὲ ἀτιμίαν του, καὶ ὅτι μέχρι τῆς ἐκπληρώσεως ὅλα τὰ

μνη/μόσυνα τοῦ υἱοῦ του εἶναι ἐμποδιζόμενα, καί ἀργοί εἰσὶν οἱ Ἱερεῖς / ὁποῦ ἐπιχειρῖ-
σθοῦν νά κάμουν κανένα μνημόσυνόν του. / καί ἄς προσέχουν καλῶς.

(Στό φ. 2β):

τοῖς Τιμω(τάτοις) Προκρίτοις τῆς Πολιτείας ἀνατολικοῦ τέ/κνους ἐν Χ(ριστ)ῷ ἀγαπη-
τοῖς ἡμῖν, καί περιποθήτοις / εὐχετικῶς / εἰς τό ἀνατολικόν.

2.

Θεοφιλέστατε ἐπίσκοπε βονδίτζης ἐν ἀγίῳ πν(εύματι) ἀγαπητέ ἀδελφέ, καί συλλει-
τουργέ /² κύρ Δανιήλ, ἀδελφικῶς ἐν κ(υρί)ῳ κατασπαζόμεθά σε, καί δηλοποιοῦμεν σοι,
δ/³τι προλαβόντως ἐλάβομεν τό ἀδελφικόν σου, καί εἶδομεν ὅσα ἐν αὐτῷ, ὅτι /⁴ἔχεις
δυσκολιαν εἰς τήν σύναξιν, διά τήν ὅποιαν γνωρίζεις πόσῃν ἀνάγκῃν /⁵ἔχομεν, καί
περιμένομεν νά μᾶς προφθάσης μέ ἰκανήν ποσότητα.

/⁶ διά τοῦτο καθῶς καί πρότερον, ὡσαύτως καί ἤδη προτρέπομεν τήν θεοφιλιαν διά /⁷
τοῦ παρόντος νά δείξης καί τήν ὑπέρ δύναμίν σου προθυμοποίησιν, καί καθ' οὓς /⁸ τρόπους
γνωρίζεις νά προσπαθήσης, μάλιστα ἀπό τούς ἡγουμέν(ους) νά ξεμπακίσῃς δ/⁹σον τάχ(ος),
εἰ δυνατόν ὄλους καί νά μᾶς ἐμβάσης ἄσπρα, ἐπειδή καί ἀπό τά /¹⁰διάφορά μας ἐλλείπουν
πολλά νά στείλωμεν τώρα ἐν καιρῷ, καί διά ἄλλας ἀνα/¹¹γκαιοτάτας χρείας μας ὑστεροῦ-
μεθα νά τελειώσωμεν, καί εἰσέτι εἰς Ἰωάννινα /¹² περιμένομεν μάλιστα ἀπό τήν θεοφιλιαν
σου νά προφθασθῶμεν.

λοιπόν /¹³σπούδασον ὅσον ταχύτερον νά κάμῃς τήν αὐτόθι σύναξιν, καί καθ' ὅσον
ἤ/¹⁴θελε ταχύνης ἄσπρων ἰκανῶν ἐξαποστολήν, τοσοῦτον περισσότερον ἤθελε /¹⁵μᾶς
ὑποχρέωσῃς.

Καί ἡ χάρις τοῦ θεοῦ εἴη ἐπισκεπτομένη σε, καί εὐο/¹⁶δοῦσα σου ἐν ὑγιείᾳ τά
διαβήματα.

αἰγιζ': (φ) Ἰουνί(ου): ιδ: (η) Ἰωάννινα
Ὁ Ἄρτης Πορφύρι(ος) καί ἐν Χ(ριστ)ῷ ἀδελφ(ός)

(Πάνω στό ἀριστερό περιθώριο τοῦ φ. 1α): περί τῆς ὑποθέσεως ὁποῦ γράφομεν / πρὸς τόν
ἐπίτροπόν μας κύρ γρηγόριον / νά τελειοποιήσῃ, θέλεις συμπράξῃ καί ἡ θεοφιλία σου νά
λάβῃ πέρας σύντομον.

(Προσθήκῃ κάτω ἀριστερά τοῦ φ. 1α): Εὐχόμεθα πατρικῶς τούς ἡμετέρους ἀρχιμανδρίτην
μας, καί Πα(πα) Ἀποστόλην / οἱ ὅποιοι ἄς συμπράττουν προθυμότερως μετὰ τῆς θεοφιλίας
σου, / νά εὐκολυνθῆς εἰς τήν σύναξιν, καί νά μᾶς προφθάσης τάχιστα / ἀπό πολλά ἄσπρα νά
τελειώσωμεν τὰς ὑ/ποθέσεις μας καί νά καταβῶμεν, αὐτή / ἡ αἰτία μᾶς δυσκολεύει. /

κάγῳ ὁ ταπειν(ός) της ἀνανίας ὡς εἰκ(ός) τήν προ/σκυνῶ, κατασπαζόμεν(ος) τήν ἱερὰν
συ/νοδιαν της. Καί παρακαλῶ προ/φθάσατε, προφθάσα/τε ἄσπρα / (γρή)γορα.

(Τά φ. 1β καί 2α λευκά)

(φ. 2β) (1) παρακαλῶ θερμῶς νά ἐγ/χειρίσῃ ἀσφαλῶς πρὸς τήν / κυρίαν μητέρα σου τό
ἔσω/θεν, καί νά φροντίσῃ ὑπέρ / αὐτῶν.

(2) 99 16
75

---

174 :16
3 .20

---

177 :16
20

36

(3) Τῷ θεοφιλεστάτῳ, καί ἐν Χ(ριστῷ) ἡμῖν ἀγαπητῷ ἀδελφῷ ἀγί(ω) Βεν/δίτζης κύρ Δανιήλ ἀσπασί(ως) / ὄθεν διατρίβει.

(4) (λείψανα ἰσπανικοῦ κηροῦ πάνω στόν ὁποῖο ἔκτυπη σφραγιδα δακτυλίου)

3.

† Θεοφιλέστατε ἐπίσκοπε Βονδίτζης ἐν ἀγίῳ πνεύματι ἀγαπητέ ἡμῖν ἀδελφέ, καί /² συλλειτουργέ Κύρ Δανιήλ, χάρις εἴη τῇ σῇ θεοφιλίᾳ, καί εἰρήνη παρὰ θεοῦ. μέ /³ τόν ἀθανάτην ἐλάβομεν τό ἀδελφικόν ἡμῖν γράμμα σου, καί ἐπί τῇ πληροφορίᾳ /⁴ τῆς ἀγαθῆς σου ὑγείας μᾶλλον ἐχάρημεν. διὰ τοῦ ἰδίου ἐλάβομεν καί τās ἀπό /⁵ συνάξεως τῶν δικαιοματῶν μας γρ(όσια): 5300: πέντε χιλιάδας τρακόσια, ἐπειδή καί εἰς /⁶ τοὺς ρουμπιέδες εὐρέθησαν δύο μισηρικοί, καί ἀντί ταλλάρου ἐν ναπολιτάνικον, καί τὰ /⁷ ἀπεράσαμεν εἰς τόν τῆς δόσεώς σου λογαριασόν, καί σέ εὐχθήμεν ἐκ ψυχῆς διὰ τήν προ/⁸θυμίαν ὅπου δεικνύεις εἰς τό ἔργον σου, καί εἰς τό ἐξῆς ἐπιμελήθητι μέ τό ὅμοιον ζῆ/⁹λον, καί προθυμίαν σου εἰς τό νά ἀποπερατώσης καί τήν περιήγησιν τῶν λοιπῶν μερῶν, /¹⁰ ὅτι ἱκανόν μέρος σέ περιμένει, καί ὁ καιρός σοῦ μένει ὀλίγος, καί σπούδασον ὅσον ἡμπο/¹¹ ρεῖς συντομώτερον νά προχωρῆς, διὰ νά ἀπεράσης καί πρὸς ἡμᾶς.

* Ἐλάβομεν καί /¹² τό ἀπό τόν εὐγενέστατον κύρ Πᾶνον κουμπάρον μας γράμμα, καί εἶδομεν τήν ἐν αὐτῷ /¹³ ἀγαπητήν μεσιτείαν του περί τήν ἡμῖς ἐνορίαν τοῦ εἰς ζαπάντη Ἱεροῦ ναοῦ νά τήν δώσωμεν /¹⁴ εἰς τό ὄνομα τοῦ Παπαβασιλόπουλου, ἐδικοῦ του ἀν(θρώ-
που), καί πτωχοῦ εἰς τήν προλαβοῦσαν τῶν τετρακο/¹⁵ σίων τιμῆν, καί ἐπειδή γνωρίζεις ὅταν κλίσιν σῶζομεν εἰς τό ὑποκειμενόν του, καί πατρικήν /¹⁶ ἀγάπην, προετιμήσαμεν διὰ ἀγάπην του νά ὑστερηθῶμεν ἀκόμη ἐν τέταρτον τῆς ποσό/¹⁷ τητος αὐτῆς, ὡσάν ὅπου δέν θέλομεν νά τόν προξενήσωμεν δυσαρέσκεϊαν, καί κα/¹⁸ θῶς διακρίνεις φρονιμωτέρως συνώδευσον τό γράμμα μας μέ ἐδικόν σου πρὸς τήν εὐγένει/¹⁹ ἀν του πρὸς ἀνάπαυσίν του, φανερώνοντάς του νά στείλῃ ὄθεν εὐρίσκεσαι τόν αὐτόν Χρῆ/²⁰ στον ἀναγνώστην νά τόν τελειοποιήσης εἰς Ἱερέα μέ τήν εὐχήν μας, προσφέροντάς /²¹ σου καί τὰ τετρακόσια, πρὸς τόν ὅποιον τότε δίδεις καί τό κυριαρχικόν μας περί /²² τῆς ἐνορίας ταύτης γράμμα, καί ἐπιστρέφει ἐν εἰρήνῃ.

Τό δέ τοῦ καπετάν /²³ ἀνδρέα γριβόπουλου ἀνεγνωμεν γράμμα, καί δεχόμεθα τήν μεσιτείαν του περί τῆς ἡ/²⁴ γουμενείας τοῦ εἰς συβίσταν μοναστηρί(ου), κληροῦν ἡγουμένου, νά ἀποκαταστήσωμεν ἐκεῖ/²⁵ σε τόν ἐν Ἱερομονάχοις κύρ Κωνστάντιον τόν ἀπό ξηρομέρου, πλήν ἡ ποσότης ὁ/²⁶ ποῦ μᾶς γράφει τῶν ἑπτακοσίων εἶναι πολλά ὀλίγη, ὡς πρὸς ἐκείνη τήν /²⁷ μονήν ὅπου μέλλει νά προστατήσῃ ἀνενοχλήτως ὑστερημένην ἀπό πολλοστόν χρέος, /²⁸ ὄθεν πρέπει νά γράψῃς καί πρὸς τήν τιμιότητά του κατά τήν νῆξιν ὅπου δίδομεν τῇ /²⁹ θεοφιλίᾳ σου, καί καθὼς ἀπό τό πρὸς αὐτόν γράμμα μας ὀδηγεῖσαι, τὰ χρειώδη, καί /³⁰ πρέποντα, διὰ νά τελειώσῃ ἡ ποσότης τῶν χιλίων ἀφεύκτως ἀπό τόν κωνστάντιον διὰ /³¹ (φ. 1β) νά λάβῃ τήν ἀπό ψυχῆς εὐχήν μας, καί παντοτινὴν νά ἔχῃ τήν προστασίαν μας, μάλι/³² στα ἐπειδὴ ἔχει νά περάσῃ ἐκεῖ μέ κάθε ἀνάπαυσιν τὰ γηρατεῖα του, καί /³³ νομίζομεν ὅτι ἀρκετὸς εἶσαι περί τούτου ἡ θεοφιλία σου νά οἰκονομήσῃς προσφόρως /³⁴ ὡς διορίζομεν τό πρᾶγμα, καί ἐπιτηδειότητα ἔχεις ὄχι ὀλίγην νά καταπέισης τὰ /³⁵ ὑποκειμενά των εἰς τό εὐλογον ὅπου ἀποφασίζομεν, καί ὅταν κλίνωσιν, ἔχεις καί τό τῆς ἡ/³⁶ γουμενείας γράμμα ὅπου σοι περικλείομεν, καί ἀφοῦ καταμετρήσῃ τὰ 1000: τοῦ το/³⁷ ἔγχειρίζεις, καί τόν συνεύχεσαι μέ ἡμᾶς τήν ὑγείαν καί τήν στερέωσιν, εἰδὲ ἄλλως δέν εὐ/³⁸ αρεστοῦμεθα νά γίνῃ.

Περί δέ τῆς στενοχωρίας ὅπου δοκιμάζεις ἀπό τοῦ και/³⁹ ροῦ τήν ψυχρότητα πολλά σέ συμπονοῦμεν, ἀγκαλά καί ἐνταῦθα ἀπό τόν σφοδρόν/⁴⁰ ἄερα, καί ψυχρότητα καί ἡμεῖς πάσχομεν ὡσαύτως, προθυμοποιήθητι δέ εἰς τό ἔργον σου ὁ/⁴¹ στον συντόμως νά τελειώσῃς μέ καλήν καρποφορίαν, διὰ νά εὕρῃς καί τήν ἀνά/⁴² παυσίν σου.

λάβε πρὸς περιθαλψίν σου ἐν κοντογοῦνι, ὅπου τό μεταχειρίζομεθα. /⁴³ καί προσφά-
λιζε τήν ὑγείαν σου.

Ὁ λυκουριζιώτης Ἰωνᾶς ἐσυμψώνησε μέ κάποι/44ον Ἰερέα πα(πα)πᾶνον, δίδοντάς του καί τά λείψανα μέ τό κουτί των καί τόν Σταυρόν τῆς /45μονῆς, διά νά περιέλθῃ νά συναΐξη βοήθειαν ἀπό τούς ἀπανταχοῦ, καί ἄφησεν /46ο αὐτός εἰς χεῖρας τοῦ ρηθέντος Ἰωνᾶ ὁμολογίαν του. λοιπόν ἐλθών πρὸς ἡ/47μᾶς αὐτός μᾶς τό ἀνέφερε, ὅθεν τόν ἐκρατήσαμεν ἡμεῖς τό κουτί, καί /48ἀποφασίσασμεν ὅτι τά ἐνοριακά μας μοναστήρια εἰς τό ἐξῆς νά μή περιέρ/49χωνται, ἐπειδή εἰς τά ἐτήσιά των μᾶς προξενοῦν δυσκολίαν. καί γράψε τον./50νά ἔλθῃ νά πάρῃ τά λείψανα τῆς μονῆς των ἀπό ἡμᾶς, φέρωνται μαζή /51του καί τήν ὁμολογίαν τοῦ πα(πα)πᾶνου. Εἴης δέ θεόθεν ὑγιαίνων, καί /52προκόπτων ἐν τοῖς διαβήμασι σου. Εἰς τόν βάλλον πρέπει νά φερθῆς μέ κά/53θε τρόπον διά νά μᾶς εὐγάλης τίποτες ἀπό τήν βαρετάδα.
ραιθ'. (φ) Ἰανουαρίου: ζ' (η): ἄρτα
ὁ Ἄρτης Πορφύριος ἐν Χ(ριστ)ῷ ἀδελφ(ός)

(Πάνω στό ἀριστερό περιθώριο τοῦ φ. 1 α): εἰς τό γράμμα τῆς ἡγουμενείας ὅταν τό δώσης πρόσεξε νά προσθήσῃ τό χωρίον / τοῦ κωνσταντίου ἡγουμένου, καί τό πατρικόν του ὄνομα καί τό ἐπιθέτόν του ὅπου ἀφέθη / ὁ τόπος των.

(Πάνω στήν κάτω καί ἀριστερά ἀκρῆ τοῦ φ. 1β): τόν θωμᾶν οἰκονομόπουλον αὐταῖς χερσίν ἐχειροτονήσαμεν Ἱεροδιάκονον, ἐ/πνωμάσαντές τον Θεοφάνην, τόν ὁποῖον σοῦ τόν στέλλομεν αὐτοῦ διά νά / τόν μεταχειρισθῆς ὡς διάκονόν σου, καί ἀφοῦ τόν ἐπεξεργάσῃς εἰς ὄ/λα τά ἐκκλησιαστικά, ἐπιθυμῶμεν νά τόν σεμπεπλετίσῃς / καί τίποτες διά νά ἐνδυθῆ, καί πρό πάντων νά τόν ἐννοια/σθῆς εἰς ὄλα, καθ' ὅτι γνωρίζεις ὅτι αὐτό τό σπῆτι / τό ἀγαπῶμεν διά νά ὑποχρέωσῃς καί πολ/λούς φίλους τοῦ ὀσπητίου του, καί ἡμᾶς.

(Πάνω στό κάτω καί ἀριστερά περιθώριο τοῦ φ. 1β πού συνεχιζεται πάνω στό κάτω περιθώριο τοῦ κατά τά ἄλλα λευκοῦ φ. 2α): ὅσον ἀπό τήν ἡγουμενείαν, τόσον καί ἀπό τήν Ἰεραρίαν τό κέρασμα τοῦ γραμματικοῦ / ὅσον καί τά φαμελιάτικα νά μήν τά λησμονῆς, ἀλλά νά τά εὐγάζῃς, ἐπειδή καί αὐτοί / ἀπό αὐτά προ(σ)μένουν νά λάβουν, καθώς εἶναι συνήθεια εἰς ὅλην τήν ἐπαρχίαν / καί παντοῦ, ὅτι (.....) εἶναι ἀφευκταί ὅτι παζάρι κόπτει ὁ Κυριάρχης νά λαμβάνουν καί / αὐτοί (.....)γον ὡς ἐκπαλαί ἡξεῦρεις.

4.

Θεοφιλέστατε ἐπίσκοπε Βονδίτζης ἐν ἀγίῳ πνεύματι ἀγαπητέ ἡμῖν ἀδελφέ κύρ /2 Δανιήλ, ἀδελφικῶς ἐν κ(υρί)ῳ κατασπαζόμενοι τήν θεοφιλίαν σου· εἰδοποιοῦμεν /3 σοι, ὅτι μόλις ὕστερον ἀπό τόσα καί τόσα ἀναριθμητά ἔξοδα ὅπου μᾶς ἡ/4κολούθησαν εἰς τήν διατριβήν μας ἐξάμηνον σχεδόν εἰς πρέβεζαν, καί Ἰωάννινα /5 διά χινητιγιέδες βαρεῖς, καί γάμους, καί τά τούτοις ἀκόλουθα, ἡλευθερώθημεν, καί κα/6τευδοδώθημεν ἔλαει θεῖῳ ὑγιαίνοντες εἰς τήν μητρόπολιν μας, πλὴν ἐκτετιναγμένοι /7διόλου, μ' ὅλον ὅπου ὁ καιρ(ός) τῶν ἐπιτοπιῶν διαφόρων εἶναι ὁ παρών, /8καί συλλογιζόμεθα πῶς θέλει οἰκονομηθῶμεν, ὅπου πολλαχόθεν ἀπαιτούμεθα, /9ὁ ἀγί(ος) θεός ὅμως νά μᾶς δώσῃ δύναμιν νά εὐκολυνθῶμεν, καί βοήθει/10αν εἰς τούς εὐλογημέν(ους) ἡμῶν χριστιανούς νά μᾶς συνδράμουν ὀλοψύχως.

/11λοιπόν ἡμεῖς ἔχομεν ἀπόφασιν μετ' ὀλίγας ἡμέρας νά διαβῶμεν εἰς τό /12κάτω μέρ(ος), κάμνοντες ἀρχήν ἀπό Δοῦνισταν, βλύχαν, καρβασαράν, καί /13καθ' ἑξῆς ἐμπρός ἔως νά φθάσωμεν εἰς τὰς χώρας, καί ὅταν ἐκεῖ /14κατευδοθῶμεν, σοι γράφομεν νά ἔλθῃς νά ἀνταμωθῶμεν, νά συνω/15μιλήσωμεν διά κάθε ἀναγκαίαν ὑπόθεσιν.

διά τοῦτο ὥστε ἡμεῖς /16νά ἔλθωμεν, πάσχισον μέ κάθε τρόπον, λαμβάνοντας ὅσα ὀπίσω /17ἄφησες εἰς χωρία μακαῖα νά τά ξεπληρωθῆς, καί νά τελειώσῃς μέ κα/18λήν καρποφορίαν ὅσα μακρυνότερα χωρία ὅπου ἤθελε μᾶς δυσκολεῖ/19ουν, σπουδάζωντας καί συναΐξιν πλειοτέραν μέ τήν ἀγίνοιαν, καί φρονιμάδα σου, /20ὅπου νά μᾶς προφθάσῃς κάμποσιν ποσότητα τώρα εἰς τήν τόσῃν ἀναγ/21κην μας, καί καταβαίνοντες καί ἡμεῖς, ἀκόμη περισσότερον δυναμόνεσαι, καί /22εὐκολύνεσαι, ὅμως καί τό ὑπέρ δύναμιν σου νά δεῖξῃς θερμότερον, διά /23νά σέ εὐχηθῶμεν ἀπό μέσης ψυχῆς, καί καρδίας.

^{/24}καί εἰς τό ἀπό ιγ'(ης) αὐγούστου γράμμα σου σοι ἀπεκρίθημεν ἐξ Ἰωαννίνων, καί
^{/25}διά τοῦ ἀγαπητοῦ μας, υἱοῦ τοῦ κουμπάρου κύρ πάνου σοι ἐστάλθη τό γράμμα,
^{/26}εἰδοποιούντες σοι καί τήν παραλαβήν τῶν τότε γροσί(ων) 3000: τῆς αὐτόσε συνά/²⁷(φ.
1β)ξεῶς σου ἐκ τῶν ἐπαρχιακῶν μας εἰσοδημάτων, καί ἤδη εἰς ἔλλειψιν ἐκείνου, σέ
βε/²⁸βαιοῦμεν καί διά τούτου τοῦ δευτέρου ἡμῶν ἀποκριτικοῦ. Ἐλάβομεν καί τό διά ^{/29}τοῦ
θανάση πρό ἡμερῶν ἔτι δεύτερον γράμμα σου, καί τās ἄλλας τρεῖς χι/³⁰λιάδας γρόσια 3000:
καί σέ εὐχήθημεν διά τήν ἄκνον ἐκδούλευσίν σου, καί ^{/31}φροντίδα νά μᾶς προφθάνης πρός
μετρίαν μας παραμυθίαν. λοιπόν ^{/32}καί ἐκεῖνα, καί ταῦτα ὅλα 6000: χιλιάδες ἀπεράσθησαν
εἰς τόν λογαριασμόν/³³τῆς δόσεώς σου κατά τήν παραλαβήν μας. ἡμεῖς ἅπαντες θείῳ
ἐλέει/³⁴ὕγιαίνομεν, καί εἴης ὕγιαίνων, καί εὐοδοῦμεν(ος) μετά προκοπῆς εἰς τās πι/³⁵στάς
ἐκδουλεύσεις σου, καί ἡ εὐχή ἡμῶν εἴη μετά τῆς θεοφιλίας σου εἰς εὐ/³⁶τυχή ἀποπεράτωσιν
του ἔργου σου, καί καρποφορίαν.

φωθ': (φ) σεπτεμβρί(ου): κα' (η)
ἐξ ἄρτης

†·Ο Ἄρτης Πορφύρι(ος) καί ἐν Χ(ριστ)ῷ ἀδελφ(ός)

(φ. 2β): Τῷ θεοφιλεστάτῳ ἐπισκόπῳ ἀγί(φ) Βονδίτζης ἐν Χ(ριστ)ῷ ἡ/μῖν ἀγαπητῷ ἀδελφῷ
καί συλλειτουργῷ κύρ Δανιήλ. / ἀσπασί(ως) / Ὅθεν διατρίβει.

(ὕπόλειμμα ἐρυθροῦ ἰσπανικοῦ κηροῦ πάνω στό ὁποῖο σφραγίδα ἀνάγλυφη).

Ο ΛΟΡΔΟΣ ΒΥΡΩΝΑΣ ΣΤΗΝ ΗΠΕΙΡΟ

ΣΠΥΡΟΥ Ν. ΠΑΠΑΚΩΣΤΑ

*«Βράχοι, ποτάμια, βουνά, δάση
ἀπ' ὄλα πλήθος
κι ἕνας γαλάζιος οὐρανός
δὲν' ἄρμονία σ' ὄλα.»
(τοῦ ΒΥΡΩΝΑ)*

Πρῶτος ὁ λοχαγὸς Λήκ καὶ δεῦτερος ὁ Βύρωνας, εἶναι ἀπ' τοὺς Ἕγγλους πού γνώρισαν περισσότερο τὴν Ἥπειρο, τὰ Γιάννενα καὶ ἐπισκέφθηκαν καὶ τὴν Ἀλβανία. Ὁ Βύρωνας γράφει: «Τὴν Ἥπειρο τὴν εἶδα καλλίτερα ἀπὸ κάθε ἄλλο Ἕγγλο, γιατί εἶναι μιὰ χώρα πού σπάνια ἐπισκέπτονται ξένοι, ἐξ αἰτίας τοῦ ἄγριου χαρακτῆρα τῶν κατοίκων της, παρ' ὄλο πού ἔχει περισσότερες φυσικὲς ὀμορφίες ἀπὸ τίς κλασσικὲς περιοχὲς τῆς Ἑλλάδας, πού ὥστόσο δὲν παύουν νά εἶναι ἐξαιρετικὰ ὄφραϊς, ἰδιαίτερα οἱ Δελφοὶ καὶ τὸ Σούνιο. Κι' ὅμως δὲν ἀξίζουν τίποτα μπροστά σέ ὀρισμένα μέρη τῆς Ἥπειρου, πού δὲν ἔχουν κανένα ὄνομα καὶ σέ μερικοὺς ποταμοὺς, πού δὲν βρίσκονται σέ κανένα χάρτη. Ἴσως κάποτε, ὅταν γίνουν αὐτὰ τὰ μέρη πιὸ γνωστά, νά θεωρηθοῦν σημαντικότερα γιὰ τὴν πέννα καὶ τὸ μολύβι, ἀπ' ὅτι ἡ στεγνὴ τάφος τοῦ Ἰλισσοῦ καὶ τὰ ἔλη τῆς Βοιωτίας.

Ἡ Ἥπειρος ἦταν τότε σχεδὸν ἄγνωστη, τὰ ἄγρια ὅμως βουνά της θύμιζαν στὸ Βύρωνα τὴ Σκωτία τῶν παιδικῶν του χρόνων.

Στὸ τέλος τοῦ καλοκαιριοῦ τοῦ 1809, ὁ Βύρωνας ξεκίνησε ἀπὸ τὴ Μάλτα καὶ στίς 21 Σεπτεμβρίου ἔφτασε στὴν Πρέβεζα, ἔπειτα ἀπὸ ἕνα ταξίδι ὀκτῶ ἡμερῶν.

Ἀπὸ τὴ Μάλτα ὁ Βύρωνας ἔφυγε μὲ τὸ ΣΠΑ-Ι-ΝΤΕΡ, ἕνα πολεμικὸ μπρίκι στίς 13 Σεπτεμβρίου. Ἀποβιβάστηκε στὴν Πρέβεζα μὲ προορισμὸ τὰ Γιάννενα γιὰ νά συναντήσῃ τὸν Ἀλῆ πασᾶ. Ἀφοῦ περιηγήθηκε τὴν Ἥπειρο καὶ ἕνα μέρος τῆς Ἰλυρίας (ὅπως ἀποκαλοῦσε τὴν Ἀλβανία) ἐπέστρεψε ξανά στὴν Πρέβεζα.

Ἀπὸ τίς 21 Σεπτεμβρίου 1809 ὡς τίς 12 Νοεμβρίου τοῦ ἰδίου χρόνου ὁ Βύρωνας διασχίζει τὸ ἔσωτερικὸ τῆς Ἥπειρωτικῆς ἐπαρχίας καὶ κάνει περίπου 150 μίλια ὄσπου νά πάει στὸ Τεπελένι γιὰ νά συναντήσῃ τὸν Ἀλῆ, μιὰ καὶ αὐτὸς δὲν βρίσκοταν στὰ Γιάννενα ἀλλὰ στὸ Τεπελένι. Ἐκεῖ ἔμεινε τρεῖς μέρες φιλοξενούμενος τοῦ Ἀλῆ.

Ὁ Βύρωνας ἦταν μανιώδης ἐπιστολογράφος καὶ ἀφοσιωμένος γυιός, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὰ γράμματα στὴ μητέρα του. Ἐνα ἀπ' αὐτὰ εἶναι καὶ τὸ παρακάτω, πού ἀποτελεῖ μιὰ ἀνεκτίμητη περιγραφή γιὰ τὴν ἐπίσκεψή του στὴν Ἥπειρο καὶ ἐκφράζει τὸ θαυμασμὸ του γιὰ τὴν περίφημη Αὐλή τοῦ Ἀλῆ πασᾶ:

«Πρέβεζα 12 Νοεμβρίου 1809

Ἀγαπημένη μου Μητέρα.

Εἶναι ἀρκετὸς καιρὸς τώρα πού βρίσκομαι στὴν Ὄθωμανικὴ Αὐτοκρατορία. Ἡ πόλη στὴν

όποια μένω είναι παραθαλάσσια. Μόλις πού επέστρεψα από μιὰ μεγάλη περιήγηση στίς ἐπαρχίες τῆς Ἠπειροῦ.

Ὅταν ἔφτασα στό Γιάννενα, τήν Πρωτεύουσα, ὕστερα ἀπό ἓνα ταξίδι τριῶν ἡμερῶν πάνω στό βουνά μέσα ἀπό μιὰ περιοχή ἀπαράμιλλης ὁμορφιάς καί γραφικότητας, ἔμαθα ὅτι ὁ Ἄλῃ πασᾶς ἦταν μέ τό στρατό του στήν Ἰλνυρία καί πολιορκοῦσε τόν Ἰμπραήμ πασᾶ στό κάστρο τοῦ Βερατίου. Ὁ Ἄλῃ πασᾶς εἶχε μάθει ὅτι κάποιος Ἄγγλος εὐγενῆς βρισκόταν στήν ἐπικράτειά του καί εἶχε ἀφήσει διαταγή στό Γιάννενα νά μοῦ παραχωρήσουν ἓνα σπίτι καί ὅ,τι ἄλλο θά χρειαζόμουν. Καί μ' ἔλο πού εἶχα τήν ἄδεια νά κάνω δῶρα στούς σκλάβους δέν μέ ἀφηναν νά κάνω τό παραμικρό ἐξοδο γιά τό νοικοκυριό μου καί τήν ἀκολουθία μου. Τό ὄνομα τοῦ πασᾶ εἶναι Ἄλῃς καί θεωρεῖται ἄνθρωπος μέ μεγάλες ἱκανότητες. Κυβερνᾷ ὀλόκληρη τήν Ἠπειρο, τήν Ἀλβανία (τήν ἀρχαία Ἰλνυρία) καί ἓνα τμήμα τῆς Μακεδονίας. Ὁ γιός του, ὁ Βελῃ πασᾶς, γιά τόν ὁποῖο μοῦ ἔδωσε συστατικές ἐπιστολές, διοικεῖ τόν Μορέα καί ἔχει μεγάλη ἐπιρροή στήν Αἴγυπτο. Μέ λίγα λόγια, εἶναι ἓνας ἀπό τούς πιό ἰσχυροῦς ἄνδρες τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Ἐμείνα τρεῖς μέρες στό Γιάννενα, ὅπου ἔκανα περιπάτους καθάλα στό ἄλογα τοῦ βεζύρη καί εἶδα τά παλάτια του καί τά παλάτια τῶν γιῶν του. Ἦταν καταπληκτικά, ἀλλά παραφορτωμένα μέ χρυσάφι καί ἀσήμι.»

Ὅταν ὁ Βύρωνας ἔφτασε στό Γιάννενα, ὁ Ἄλῃς ἔστειλε νά προῦπαντήσουν αὐτόν καί τήν συντροφιά του — πού ἀποτελοῦσαν ὁ φίλος του ἀπό τό Καίμπριτζ Τζῶν Hobhouse, ὁ νεαρός οἰκονόμος του Ρόμπερτ Ράστον καί ὁ πιστός ὑπηρετῆς του Φλέτσερ — τούς δύο γλωσσομαθέστατους γιατροῦς τό Στραβόλαιμο καί τό Γάλλο καί τούς ἔβαλε στή διάθεση τοῦ Βύρωνα σάν ξεναγούς. Ἐπίσης τούς γιατροῦς τούς χρησιμοποίησε καί σάν διερμηνεῖς σ' ὅλες σχεδόν τίς συναντήσεις πού εἶχε ὁ Ἄλῃς μέ τό Βύρωνα. Καί μᾶς λέει ὁ Βύρωνας:

» Τήν ἄλλη μέρα ἀνέβηκα στό βουνά μέσα ἀπό τή Ζίτσα, ἓνα χωριό πού εἶναι ἢ πιό ὁμορφη τοποθεσία πού ἔχω δεῖ ποτέ καί μέ ἑλληνικό μοναστήρι, ὅπου ἔμεινα μιὰ βραδύα στό γυρισμό. Σέ ἑννιά μέρες ἔφτασα στό Τεπελένι. Τό ταξίδι μου εἶχε παραταθεῖ ἐπειδή οἱ χεῖμαρροι ἔπεφταν ἀπό τά βουνά καί εἶχαν πλημμυρίσει τούς δρόμους. Ποτέ δέν θά ξεχάσω τήν μοναδική σκηνή τῆς εἰσόδου μου στό Τεπελένι, στίς πέντε τό ἀπόγευμα καθώς ὁ ἥλιος πῆγαινε νά βασιλέψει. Μοῦ θύμισε τήν περιγραφή τοῦ κάστρου τοῦ Μπράνκσαμ στήν «ΩΔΗ» τοῦ Σέρ Οὐώλτερ Σκόττ.

Οἱ Ἕλληνες μέ τίς φορεσιές τους, τίς πιό ὁμορφες τοῦ κόσμου, ἀποτελούμενες ἀπό μιὰ μακριά λευκή φουστάνελλα χρυσοκέντητο μανδύα, βυσσινιά βελούδινη ζακέττα, πού τό λένε γιλέκο, μέ χρυσά σειρήτια, ἀργυροστόλιστα πιστόλια καί μαχαίρια, οἱ Ἀλβανοί μέ τό παράξενο σουφρωμένο ἐπανωβράκι καί τή λευκή τους κάπα, οἱ Τάταροι μέ τούς ὑψηλοῦς σκούφοι, οἱ Τοῦρκοι μέ τά φαρδιά τους ἐπανωφόρια καί οἱ μαῦροι σκλάβοι μέ τά ἄλογα, ἀραδιασμένοι οἱ πῶτοι σέ ὁμάδες μέσα σέ μιὰ τεράστια ἀνοιχτή ἀλή μπροστά στό παλάτι καί οἱ τελευταῖοι σέ ἓνα εἶδος στοᾶς, πού ἀπό κάτω ἦταν διακόσια «ἄλογα ἱππασίας» ἔτοιμα νά ξεκινήσουν κάθε στιγμή. Ταχυδρόμοι, πού ἔρχονταν καί ἔφευγαν μέ μηνύματα. Ταμπούρα πού χτυποῦσαν, ἀγῶρια πού διαλαλοῦσαν τίς ὥρες. Χοτζάδες (μουεζίνηδες) ψηλά στούς μινιάρδες τῶν τζαμιῶν, πού ἔψαλαν τό «δέν ὑπάρχει ἄλλος Θεός ἔξω ἀπό τό Θεό μας». Ὅλα αὐτά μαζί μέ τήν μοναδική ἐμφάνιση τοῦ ἴδιου τοῦ κτιρίου ἀποτελοῦσαν κάτι τό ἐντελῶς καινούργιο καί ἀλλόκοτο γιά ἓναν ξένο. Μέ ὀδήγησαν σέ ἓνα ὠραῖοτατο κατάλυμα, ὅπου ὁ γραμματικός τοῦ βεζύρη μοῦ ἔκανε τή σχετική ἐρώτηση περί τῆς ὑγείας μου «*a la mode turque*».

Ἄρκετοί ἦσαν οἱ Εὐρωπαῖοι ταξιδιωτές πού κατά διαστήματα εἶχε φιλοξενήσει ὁ Ἄλῃς μέσα στήν βαρβαρική λάμψη τοῦ παλατιοῦ του. Νά ὁμως καί ἡ μαρτυρία τοῦ Βύρωνα γιά τήν ὑποδοχή του ἀπό τόν ἴδιο τόν Ἄλῃ στό Τεπελένι:

» Τήν ἐπομένη μέρα μέ ὀδήγησαν στόν Ἄλῃ πασᾶ. Φοροῖσα πλήρη στολή ἐπιτελικῆ, μέ ἓνα ὑπέροχο ξίφος. Ὁ βεζύρης μέ δέχτηκε σέ ἓνα μεγάλο δωμάτιο, μέ μαρμάρينو δάπεδο. Μιά μικρή κρήνη κελάρυζε στό κέντρο τοῦ μαρμάρινου δαπέδου. Τό δωμάτιο περιέβαλαν

κατακόκκινοι σοφάδες. Μέ δέχτηκε ὄρθιος –μεγάλη φιλοφρόνηση ἐκ μέρους ἐνὸς μουσουλμάνου– καί μέ ἔβαλε νά καθίσω στά δεξιά του. Εἶχα πάντα μαζί μου ἕναν Ἕλληνα μεταφραστή, ἀλλά καί κάποιος γιατρός τοῦ Ἄλῃ, μέ τό ὄνομα Φελμάριος, πού καταλάβαινε τή γλῶσσα μου, ἀνάλαβε νά μέ ἐξυπηρετήσῃ σέ αὐτή τήν περίπτωση. Ἡ πρώτη ἐρώτηση τοῦ Ἄλῃ ἦταν, γιατί σέ τόσο νεαρῇ ἡλικίᾳ ἔφυγα ἀπό τήν πατρίδα μου. Ἡ ἐρώτηση μέ ἐξέπληξε. Ἀμέσως ὁμως ὁ βεζύρης, γιά νά μετριάσῃ τήν τόσο ἀπότομη ἐρώτηση, πρόσθεσε ὅτι ὁ Ἄγγλος Πρεσβευτής Λοχαγός Λήκ, τοῦ εἶχε πῆ ὅτι καταγόμενον ἀπό μεγάλη οἰκογένεια, μέ παρακάλεσε δέ νά διαβιβάσω τά σέβη μου στή μητέρα μου, πράγμα πού κάνω τώρα στό ὄνομα τοῦ Ἄλῃ πασᾶ. Εἶπε ὅτι ἦταν βέβαιος ὅτι καταγόμενον ἀπό εὐγενική γενιά κι ὅτι θά τό ἀναγνώριζε ἀμέσως ὅπου κι ἂν μ' ἔβλεπε γιατί εἶχα μικρά αὐτιά, σγουρά μαλλιά καί κατάλευκα χέρια.»

Ἡ τελευταία αὐτή φράση ἔκανε τόση αἴσθηση στό Βύρωνα πού γιά πολλούς μῆνες τήν ξανάφερεν στή μνήμη του καί συλλογιζόταν κάθε τῆς λέξῃ.

»Καί ἐξέφρασε τήν εὐχαρίστησή του γιά τήν ἐμφάνισή μου καί τήν ἐνδυμασία μου. Μοῦ εἶπε νά τόν θεωρῶ σάν πατέρα μου, ἐνόσω θά βρισκόμουν στήν ἐπικράτειά του καί ὅτι καί ἐκεῖνος θά μέ φρόντιζε σάν νά ἦμουν γιός του.

»Μετά τόν καφέ καί τόν ναργιλέ ἀποσύρθηκα στό ἐνδιαιτήμά μου. Τόν ξαναεἶδα ἄλλες τρεῖς φορές.

Εἶναι περίεργο πῶς οἱ Τοῦρκοι, πού δέν ἔχουν κληρονομικά δξιώματα καί πολλές μεγάλες οἰκογένειες, ἐκτός ἀπό τούς σουλτάνους, σέβονται τόσο πολύ τήν καταγωγή. Εἶδα ὅτι λογάριάζαν περισσότερο τό γενεαλογικό μου δένδρο ἀπό τόν τίτλο μου.»

Ἡ Ἄλῃς ἐξέφρασε τή λύπη του στόν φιλοξενούμενο καί τή συνοδεία του γιατί ἡ ἐπίσκεψη τοῦ Βύρωνα συνέπεσε μέ τή νηστεία τοῦ Ραμαζανίου καί τοῦ ἦταν ἀδύνατο νά χαρεῖ τή συντροφιά τους. Τούς γιατρούς τοῦ εἶχε πάντοτε στή διάθεση τοῦ Βύρωνα γιά ξεναγούς. Ὁ τρομερός Ἄλῃς ἕνας ἑβδομητάρης ὕψους ἕνα καί ἐξηνταπέντε περίπου, μέ γενειάδα λευκή, μέ τρόπους εὐγενικά ὑπούλους, γεμάτος ἀξιοπρέπεια μπροστά στά μάτια τοῦ Βύρωνα. Ἄλλά ἦταν πασίγνωστο πῶς δέ δίσταζε νά ψήσει ἕναν ἔχθρό του ζωντανό στή σούβλα, ἥ νά ρίξῃ στή λίμνη δεκαπέντε γυναῖκες πού δέν ἄρεσαν στή νύφη του. Ὁ κυρίαρχος τῆς Ἡπείρου, «τό Λιοντάρι τῶν Ἰωαννίνων» εἶχε ἀρχίσει τή σταδιοδρομία του σάν ἀρχηγός ληστῶν. Μέ τό ἔγκλημα, τίς λεηλασίες καί τίς ἀρπαγές κατάφερε νά ἐξουσιάσῃ ὀλόκληρη τή Δυτική Ἑλλάδα καί νά καταστήσῃ τά Γιάννενα κέντρο τῆς Ἑλληνικῆς δραστηριότητος καί τήν πρωτεύουσα τῆς Νεοελληνικῆς Ἀναγέννησης:

«Γιάννενα πρῶτα σι' ἄρματα
στά γρόσσα καί στά γράμματα.»

Ἡ Ἄλῃς ἔμεινε γιά λίγο χρονικό διάστημα ἕνας ἀπό τούς ἥρωες τοῦ Βύρωνα. Ὁ ἔρωτας τῆς ἐξουσίας, ἡ περιφρόνηση γιά τούς ἠθικούς καί κοινωνικούς κανόνες, τό μυστήριο πού ἀγαποῦσε νά τόν περιβάλεῖ, ὅλη ἡ προσωπικότητα τοῦ Ἄλῃ προκάλεσαν γιά ἀρκετό καιρό στό Βύρωνα ζωηρές συγκινήσεις. Ληστές, κουρσάροι, ἀρχισυμμορίτες, κάθε πλάσμα ἀπό τήν καταραμένη αὐτή γενιά τόν συγκινοῦσε (ἀπό ἀντίδραση ἐναντία στήν ὑποκρισία κι ἀπό βαθειά ἀγάπη πρὸς τήν γενναιοῖτητα.)

Ἡ συμπάθεια ἦταν ἀμοιβαία ἀλλά ὑστερόβουλη ἀπό μέρους τοῦ Ἄλῃ γιά τό Βύρωνα.

Ἡ Βύρωνα ἔμεινε ἐννέα μέρες στό Τεπελένι πρὶν ἐπιστρέψῃ στά Γιάννενα μέ τήν συντροφιά του. Ὁ Ἄλῃς τοῦ εἶχε ἐξασφαλίσῃ ἔνοπλη συνοδεία ἀπό πενήντα ἄνδρες.

Ἀναχώρησε λοιπόν ἀπό τά Γιάννενα μέ κατεύθυνση κανένα λιμάνι τῆς Ἡπείρου, στό Ἴόνιο Πέλαγος, γιά νά φύγῃ μέ Τουρκικό πολεμικό γιά τήν Πάτρα στόν Μοριά.

Τό νά διασχίσῃ μιά ἄγρια χώρα μέ φρουρά μισοβαρβάρων στρατιωτῶν ἦταν ἕνα ἐπιχείρημα παράτολμο ἀλλά μεθυστικό. Ὁ Βύρωνα ἀπό τά παιδικά του χρόνια ὄνειρευόταν πῶς ἦταν φτιαγμένος γιά περιπετειώδη ζωή. Δέν φοβόταν τίποτε. Ἀγαποῦσε τούς

Ἡπειρώτες, τοὺς εὗρισκε ἀπλοϊκοὺς καὶ πιστοὺς, τοῦ ἄρσαν πάντα οἱ πρωτόγονοι ἄνθρωποι, πού διασκεδάζουν τὸ πνεῦμα χωρὶς νὰ τὸ ἀπασχολοῦν.

Ἄνάμεσα σ' αὐτοὺς τοὺς ἀνθρώπους, ὅταν βρισκόταν στὰ Γιάννενα, ἄρχισε ὁ Βύρωνας νὰ γράφει καὶ ἓνα ἀπὸ τὰ ἄσματα τοῦ περίφημου ἔργου του «*Τσάιλντ Χάρολντ*».

Σ' ὄλο τὸ διάστημα τῆς παραμονῆς τοῦ Βύρωνα καὶ τῆς συντροφιάς του στὴν Ἡπειρο, ὁ Χόμπχαους μάζευε πληροφορίες καὶ κρατοῦσε σημειώσεις γιὰ νὰ γράφει τίς ἐντυπώσεις του.

» *Πρὶν ἀπὸ δύο μέρες λίγο ἔλειψε νὰ καταποντιστῶ μέσα σέ ἓνα τούρκικο πολεμικὸ, ἐξ αἰτίας τῆς ἀνικανότητος καὶ τῆς ἀγνοίας τῆς ναυτικῆς τέχνης τοῦ Τούρκου καπετάνιου καὶ τοῦ πληρώματος, παρ' ὄλο πού ἡ καταιγίδα δέν ἦταν καὶ τόσο τρομερή. Ὁ Φλέτσερ φώναζε τῆ γυναίκα του, οἱ Ἕλληνες παρακαλοῦσαν ὄλους τοὺς Ἀγίους, οἱ Μουσουλμάνοι τὸν Μωχαμέτι τους. Ὁ καπετάνιος ξέσπασε σέ λυγμοὺς καὶ φεύγοντας ἀπὸ τὸ κατὰστρομα μᾶς εἶπε νὰ κάνουμε προσευχὲς στὸ Θεό. Τὰ πανιά εἶχαν κουρελιαστῆ, τὰ κατάρτια εἶχαν κομματιαστῆ, φύσαγε παγωμένους ἀέρας, ἡ νύχτα προχωροῦσε καὶ ἡ μοναδικὴ λύση ἦταν νὰ φθάσουμε στὴν Κέρκυρα, πού βρισκόταν ὑπὸ Γαλλικὴ κατοχὴ, ἢ νὰ ταφοῦμε στὸν «ὀδάτινο τάφο», ὅπως ὁ Φλέτσερ τὸν χαρακτήρησε μὲ στόμφο. Ἐκανα ὅ,τι μπορούσα γιὰ νὰ παρηγορήσω τὸν Φλέτσερ, ἀλλὰ μάταια. Τέλος τυλίχθηκα σ' ἓνα τεράστιο — ἑλληνικό — μανδύα, πού τὸ ἔλεγα κᾶπα καὶ ξάπλωσα στὸ κατὰστρομα, περιμένοντας, τὸ χειρότερο. Ἐτὴ καζίδα εἶχα μᾶθει νὰ φιλοσοφῶ. Ἀλλὰ καὶ ἂν δέν εἶχα μᾶθει, τὸ νὰ παραπονεῖμαι δέν εἶχε ταξιδιὰ ἀξία. Εὐτυχῶς ὁ ἀνεμὸς ἔπεσε καὶ μᾶς πέταξε σέ μιὰ ἀκτὴ τῆς περιοχῆς τοῦ Σουλίου στὴ δυτικὴ πλευρὰ πού βλέπει ἀπέναντι τὸ Ἴονιο καὶ πιὸ πάνω τὴν Κέρκυρα. Ἐκεῖ ἀράξαμε καὶ μὲ τὴν βοήθεια τῶν ντόπιων, γυρίσαμε πάλι στὴν Πρέβεζα. Δέν πρόκειται ὅμως νὰ ἐπιστευτῶ ξανά σέ Τούρκους ναυτικούς ἂν καὶ ὁ Πασᾶς διέταξε ἓνα ἀπὸ τοὺς δικούς του καπετάνιους νὰ μὲ μεταφέρει στὴν Πάτρα. Θά πάω λοιπὸν ὡς τὸ Μεσολόγγι, διὰ ξηρᾶς.»*

Τὸ Τούρκικο πλοῖο εἶχε πέσει ἔξω ὄχι πολὺ πιὸ κάτω ἀπὸ ἐκεῖ ἀπ' ὅπου εἶχε ξεκινήσει, στὴν παραλιακὴ περιοχὴ τοῦ Σουλίου. Ὅταν ἡ τρικυμία σταμάτησε τελειῶς τὸ πλοῖο ἦταν βυθισμένο σχεδὸν στὴν ἀμμουδιά τῆς παραλίας. Ἐκεῖ τοὺς δέχτηκαν οἱ Σουλιῶτες· οἱ ἄνδρες φοροῦσαν μιὰ κοντὴ φούστα, τὴ φουστανέλλα, ὁμοία σχεδὸν μὲ τὸ Σκωτζέζικο Κίλτ καὶ μιὰ κᾶπα ἀπὸ γιδοπροβιά.

Ἦταν μιὰ ὀρεσειβία φυλῆ, ἄγρια καὶ εὐγενικιά πού κατόρθωσε νὰ μείνει ἐλεύθερη. Εἶχαν τὴ φήμη πᾶς ἦταν σκληροὶ καὶ φιλόξενοι, δέχτηκαν ὅμως τοὺς ναυαγούς μὲ καλοσύνη, τοὺς στέγνωσαν τὰ ροῦχα τους, τοὺς ἔδωσαν νὰ φᾶνε καὶ τοὺς χάρισαν τὸ θέαμα ἑνὸς χοροῦ γύρω ἀπὸ τὴ φωτιά κι' ἑνὸς περίφημου τραγουδιοῦ, πού ἡ ἐπωδὸς του ἦταν: «*Κλέφτες στῆς Πάργας τὰ χωριά*». Ἐπειτα ὁ Βύρωνας τοὺς παρακάλεσε νὰ δεχτοῦν μερικὰ φλουριά, ἀλλὰ ὁ ἀρχηγὸς τῶν Σουλιωτῶν τοῦ ἀποκρίθηκε: «*Θέλω τὴν ἀγάπη σου, κι' ὄχι τὰ λεφτά σου*».

Τὰ λόγια ἄρσαν στὸν Βύρωνα. Θαύμαζε τοὺς ἀνθρώπους αὐτοὺς μὲ τὰ δυνατὰ πάθη πού ἤξεραν νὰ τιμοῦν τὴ φιλία. «*Ἀγαπᾶω πολὺ τοὺς Ἡπειρώτες. Δέν εἶναι ὄλοι μουσουλμάνοι· οἱ περισσότερες ἀπὸ τίς φυλές τους εἶναι Χριστιανικές, ἀλλὰ ἡ θρησκεία τους πολὺ λίγο ἀλλάζει τοὺς τρόπους τους καὶ τὸ φέρσιμό τους*».

Ἀφοῦ λοιπὸν ἡ θάλασσα τοὺς ἀπόδιωξε, ἀποφάσισαν νὰ πᾶνε στὴν Κεντρικὴ Ἑλλάδα ἀπὸ τὸ μέρος τῆς στερεᾶς. Πήρανε τὰ βουνά, πάνω σέ ἄλογα καὶ σέ μουλάρια, μὲ συνοδεία τῶρα Σουλιῶτες.

Κάθε βράδου — στὴ συνέχεια τῆς διαδρομῆς — ἡ Σουλιώτικη συνοδεία τραγουδοῦσε τραγούδια πού ὁ Βύρωνας μὲ τὴ βοήθεια τοῦ δραγουμάνου τὰ μετᾶφραζε στὴ γλῶσσα του.

Μετὰ δύο μέρες ἔφτασαν στὴν Πρέβεζα — ἀπ' ὅπου ἔγραψε καὶ τὸ γράμμα στὴ μητέρα του — μὲ συνοδεία Σουλιωτῶν, μέσα ἀπὸ βουνά καὶ χαράδρες καὶ μάλιστα μιὰ νύχτα τοὺς ἔπιασε καὶ καταιγίδα.

Οί Σουλιώτες πού άναφέρει ο Βύρωνας μέ μεγάλο θαυμασμό, μέ τόσο σεβασμό και εκτίμηση, ήταν ένα περίεργο φυλετικό σύνολο. Πολύ λίγο κατάλαβε ότι οι «Σουλιώτες» πού συναντούσε ήταν στis περισσότερες περιπτώσεις άνεξάρτητοι Έλληνες μισθοφόροι στην ύπηρεσία του Άλη. Έκει όμως πού τά μέρδευε τελείως ήταν όταν αυτούς τούς άποκαλούσαν « Άλβανούς» μέ τούς «Τουρκαλβανούς» πού γνώρισε στά Γιάννενα και στό Τεπελένι. Άλλη ράτσα, άλλη ένδυμασία, άλλη γλώσσα, άλλη θρησκεία, άλλος λαός. Πάντα ρωτούσε και έλεγε οί « Άλβανοί» είναι Σουλιώτες και οί Τουρκαλβανοί Τουρκαλβανοί... Οί Σουλιώτες είναι ξανθοκόκκινοι ένω οί Τουρκαλβανοί είναι μαυριδεροί!...

»Μου άρέσουν πολύ οί Σουλιώτες. Δέν είναι μωαμεθανοί. Μερικά φύλα είναι χριστιανικά. Ώστόσο ή θρησκεία τους δέν επηρεάζει σοβαρά τήν συμπεριφορά τους. Θεωρούνται οί καλύτεροι πολεμιστάι στην ύπηρεσία των Τούρκων. Έζησα καθ' όδόν, τήν μιά δύο μέρες, τήν δεύτερη φορά άλλες τρεις μέρες, σέ ένα στρατόπεδο στή Σαλαώρα, λιμάνι τής Άρτας (στήν άρχαία Άμβρακία) και ποτέ δέν έχω ξανασυναντήσει στρατιώτες τόσο άνεκτικούς, υπομονετικούς και λιτοδίαιτους, άν και έχω επισκευθεί τίς φρουρές του Γιβραλτάρ και τής Μάλτας και έχω δει ένα σωρό Ίσπανούς, Γάλλους, Σικελούς και Βρετανούς στρατιώτες, αλλά κανείς τους δέν είναι δυνατόν νά συγκριθεί μέ τό Σουλιώτη πολεμιστή.

»Δέν μου έκλεψαν ποτέ τίποτε, και ήμουν πάντα καλόμενος όταν μοίραζαν τά τρόφιμα και τό γάλα. Δέν είναι ούτε μιά έβδομάδα πού ένας Σουλιώτης άρχηγός, —κάθε χωριό έχει και τόν άρχηγό του πού τόν λένε Πρόκριτο— άφου μās βοήθησε ύστερα άπό τήν ταιλαιπωρία μας στό Τούρκικο πολεμικό, άφου μās φίλοξένησε, έμένα, τόν Φλέτσερ, έναν Έλληνα, δύο Άθηναίους, έναν Έλληνα Παπά και τό σύντροφό μου Χόμπαχαους, άρνήθηκε κάθε άμοιβή, εκτός άπό χαρτί στό όποιο έλεγα ότι μου πρόσφερε πολύ καλή φιλοξενία.

Και όταν τόν πίεσα νά δεχτεί λίγα φλουριά, μου άπάντησε: «Ώχι. Θέλω νά μέ αγαπάτε, όχι νά μέ πληρώσετε».

»Όταν βρισκόμουν στην πρωτεύουσα στά Γιάννενα, γιά τίποτα δέν πλήρωνα, κατά διαταγή του Βεζύρη. Άν και είχα περί τά δεκαέξη άλογα και έξη ή έπτά άνθρώπους στην ύπηρεσία μου, τά έξοδά μου δέν ήταν ούτε τά μισά άπό όσα έκανα στην Μάλτα σέ τρεις μόνο έβδομάδες. Ώ Φλέτσερ, όπως όλοι οί Άγγλοι, δέν είναι και τόσο ευχαριστημένος άν και έχει κάπως πάρει άπόφαση τούς Τούρκους, ύστερα μάλιστα άπό ένα δώρο του Βεζύρη, δέν υποφέρει παρά άπό τό κρύο, τή ζέστη και τά ζωφια. Καταστάσεις, πού πρέπει νά υπομένουν όσο είναι υποχρεωμένοι νά κοιμούνται στό ύπαιθρο, νά διασχίζουν βουνά σέ μιά ψυχρή χώρα, και τίς όποιες ύφισταμαι έξΐσου μαζί τους. Άλλά δέν είναι γενναίος και φοβάται συνεχώς τούς κλέφτες και τίς καταγίδες.

»Σήμερα είδα τά λείψανα τής πόλης του Άκτίου, πού κοντά εκεί ο Άντώνιος έχασε τήν Αύτοκρατορία μέσα σέ ένα μικρό κόλπο, όπου δύο φρεγάτες δέν θά μπορούσαν εύκολα νά έλιχθούν. Στην άλλη πλευρά του κόλπου στέκονται τά έρείπια τής Νικοπόλεως, πού έχτισε ο Αύγουστος σέ άνάμνηση τής νίκης του. Χθές τό βράδυ βρέθηκα σέ ένα ελληνικό γάμο. Ώστόσο, τό γεγονός αυτό, όπως και χίλια άλλα πράγματα, δέν έχω τόν καιρό ούτε και τόν χώρο γιά νά τά περιγράψω. Φεύγω άδριο μαζί μέ μιά φρουρά πενήντα Σουλιωτών, γιά τό Μεσολόγγι και τήν Πάτρα, πός τόν Μορέα. Έπειτα θά πάω στην Άθήνα άπό όπου θά περάσω τόν χειμώνα».

Ώ φροσιωμένος σας γιός
BYRON

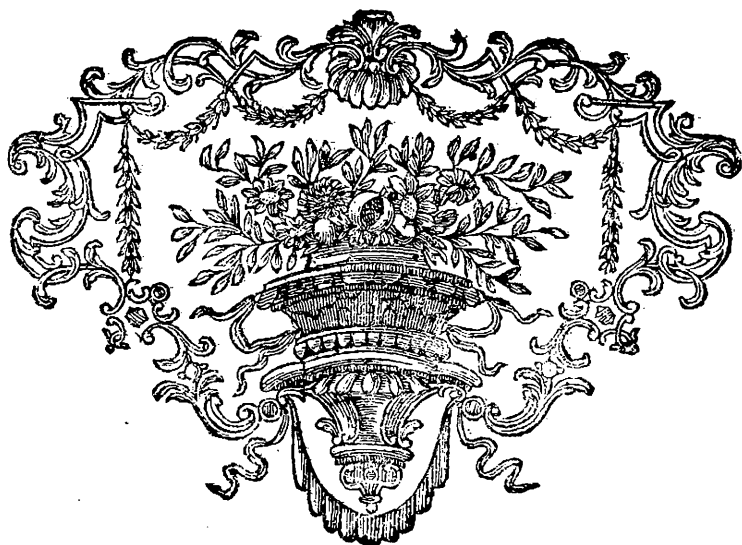
Ώστερα άπό τά γεγονότα πού περιέγραψε στό γράμμα πός τή μητέρα του, ο Βύρωνας άποφάσισε νά συνεχίσει τό ταξίδι του στην Έλλάδα μέ συνοδεία άπό Σουλιώτες, διέσχισε έφιππος αυτός και ή συντροφιά του βουνά και χαράδρες μέ προορισμό τή μικρή πόλη, τό Μεσολόγγι.

Κάθε βράδυ όπως και προηγούμενα —στis υποχρεωτικές διακοπές τής διαδρομής τους

για ξεκούραση— οί Σουλιώτες τραγουδοῦσαν καί χόρευαν· ὁ Βύρωνας πολλές φορές ζητοῦσε νά τοῦ ξανατραγουθήσουν τό πρῶτο Σουλιώτικο τραγούδι πού ἄκουσε καί τοῦ ἔκανε βαθιά ἐντύπωση «κλέφτες στής Πάργας τά χωριά». Τέλος, μετά ἀπό πολλές μέρες διαδρομή κατέβηκαν στήν πεδιάδα καί εἶδαν ἀπό μακρυνά τήν ἄκρη τῆς ἀπέραντης λιμνοθάλασσας. Εἶχαν φτάσει στή μικρή πόλη τό Μεσολόγγι... στήν καρδιά τῆς Ἑλλάδας στά τέλη τοῦ Νοέμβρη τοῦ 1809.

Ἐὸ Βύρωνας ἦταν συγκινημένος. Ἐπό τότε πού ἦταν παιδί ἀκόμη, εἶχε ἀγαπήσει τή χώρα αὐτή. Δέν ἀπογοητεύτηκε. Για τά μάτια του, πού ἦταν συνηθισμένα στό σκληρό κλίμα τοῦ βορρᾶ καί σέ τοπία σκεπασμένα μέ σύννεφα, ὁ γαλάζιος οὐρανός, ὁ ἀνάλαφος ἀέρας καί τό ἄπλετο φῶς γέμισαν τή μεγάλη καρδιά του μέ ἀγάπη γιά κάθε τί Ἑλληνικό καί μέ τήν ἀπόφαση νά βοηθήσει νά ἐλευθερωθεῖ ἡ χώρα πού τόσο εἶχε ἀγαπήσει ἀπό τά παιδικά του χρόνια.

Σημείωση: Για τό γράψιμο τοῦ παραπάνω κειμένου λάβαμε ὑπ' ὄψη μας τοὺς γνωστούς βιογράφους τοῦ Βύρωνα ὄλους σχεδόν, τοὺς ἱστορικούς πού ἱστόρησαν τήν Προεπαναστατική Περίοδο, μονογραφία τοῦ Νικ. Χρ. Παπακώστα «Τό Σούλι», ἀλλά κυρίως τήν ἐπιστολογραφία τοῦ Βύρωνα μέ τή μητέρα του, καθώς καί τίς ἀφηγήσεις τοῦ συνεργάτου Τζών Χόμπχαους.

ΑΠΟ ΤΗΝ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΠΑΡΑΔΟΣΗ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΤΣΙΜΟΥΡΗΣ

Ο θρυλικός Καλαρρυτινός άρχιχρυσοχόος

ΚΩΝ/ΝΟΥ ΜΠΑΡΜΠΟΥΤΗ

Οί Καλαρρύτες είναι μία από τις αρχαιότερες και Ιστορικότερες Κοινότητες του Νομού Ίωαννίνων, οί δέ προσφορές τών φιλοπροόδων, ύπερηφάνων και φιλοξένων κατοίκων τους στό βωμό τής Έλληνικής Έλευθερίας, τής παιδείας, του έμπορίου και τής τέχνης ήταν πολλές και μεγάλες, ιδίως κατά τούς χαλεπούς χρόνους τής Τουρκοκρατίας.

Έκει όμως πού σημείωσαν μεγάλη πρόοδο και θαυματούργησαν οί Καλαρρυτινοί, ήταν ή άργυροχρυσοχοΐα. Τό σπουδαιότερο και μεγαλύτερο κέντρο άσημουργίας και χρυσοχοΐας στήν "Ηπειρο και σ' όλόκληρη τήν Ελλάδα ήταν οί Καλαρρύτες. Η χρυσοχοΐα στους Καλαρρύτες έφθασε σέ σπάνιο σημείο καλλιτεχνικής τελειότητας και δεξιοτεχνίας. Στά έργαστήρια τών Καλαρρυτινών χρυσοχόων κατασκευάστηκαν τά περισσότερα και περιφημότερα χρυσοχοϊκά καλλιτεχνήματα, έξαιρετικής τέχνης και έμπνεύσεως, οί δέ περισσότεροι τών σημερινών χρυσοχόων τής Έλλάδος είναι Καλαρρυτιώτες ή κατάγονται από Καλαρρυτιώτες.

Πολλοί ήταν οί μεγάλοι και άνεπανάληπτοι Καλαρρυτινοί χρυσοχόοι. Ο σπουδαιότερος όμως και περιφημότερος εκπρόσωπος τών χρυσοχόων αυτών και τής λαϊκής άσημουργίας στον τόπο μας ήταν ο ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΤΣΙΜΟΥΡΗΣ. Ο Τσιμούρης ήταν ή μεγάλη δόξα τής άργυροχρυσοχοΐας πού έγινε μυθικό πρόσωπο για τούς άσημιτζήδες τής Ηπείρου.

Η χρονολογία πού γεννήθηκε ό περιώνυμος δάσκαλος τής άργυρογλυπτικής Αθανάσιος Τσιμούρης, στους Καλαρρύτες, είναι άγνωστη. Δέν γνωρίζουμε άκόμη πολλά στοιχεία για τήν οικογενειακή και κοινωνική ζωή του μεγάλου καλλιτέχνη, πού ήταν διάσημος άρχιτεχνίτης και άρχιχρυσοχόος του Άλη Πασά.

Άλλά και πολλά από τά περίφημα έργα του ζμειναν άγνωστα και άκατάγραφα, εκτός από έλάχιστα πού αναφέρονταν σέ ώρισμένες μελέτες και έπιδεικνύονται σ' έκκλησίες και ιδιωτικές συλλογές. Άλλα πάλι καταστράφηκαν από διάφορες αίτίες. Από τά δσα όμως απέμειναν και άντεξαν στή φθορά του χρόνου καταφαίνεται ή αξία του καλλιτέχνη και ή λεπτή έμπνευσή του.

Πολύτιμες είναι οί πληροφορίες για τόν Αθανάσιο Τσιμούρη, πού έλαβε και έδημοσίευσε ό Κ. Φαλταίτς στό περιοδικό «Έλληνικά Γράμματα», τό 1928, από έναν Καλαρρυτιώτη χρυσικό έβδομήντα χρονών, τόν Γρηγόρη Βασιλά. Οί πληροφορίες αυτές άποκαλύπτουν άγνωστες πτυχές από τή ζωή και τό έργο του Τσιμούρη.

«Φαίνεται — άφηγείται ο Βασιλάς στον Φαλτάιτς — πώς ήταν δύο άδέρφια οι Τσιμούρηδες· ό ένας ταξίδεψε στη Ρωσία κι' έμαθε ζωγράφος, κι' ό άλλος, ό Θανάσης, πήγε στα ξένα και έμαθε να μαλακώνει τό άτσάλι και να σκαλίζει κούνια (τύπους). "Όταν μάθανε καλά τέχνη, γυρίσανε πίσω στους Καλαρρύτες. Τά δύο άδέρφια δούλευαν κρυφά, γιατί δέ θέλανε να μάθουν άλλοι τά μυστικά τής τέχνης τους. Γιά τούτο και παραγινούς δέν πήρανε ποτές Καλαρρυτινούς. Στους παραγινούς δίνανε μόνο να κάνουν κολλημάτα, λουστραρίσματα και φλωροκαπνίσματα. Στά Γιάννενα πήγαιναν πού και πού και πουλούσαν την πρμαΐτεια τους ή παίρνανε και παραγγελίες. Αύτοί, μάτια μου, δουλέψανε και τόν 'Αλή πασά πού τούς είχε σε μεγάλη υπόληψη. 'Αφού χαλάστηκαν τά Καλάρρυτα από τόν 'Αλή Πασά, σκόρπισαν κι' αύτοί, όπως πήγαν κατ' άνέμου όλοι οι Καλαρρυτιώτες. "Υστερα από καιρό γύρισαν οι γεωργοί και οι τσοπαναρέοι, μά οι πιότεροι τεχνίτες μισέψανε στα 'Εφτάνησα, στην 'Ιταλία, στην 'Αούστρια, ή και σ' άλλους τόπους. Χρυσικοί λίγοι γύρισαν, μά οι Τσιμούρηδες δέ ματαγύρισαν και έμειναν στη Ζάκυνθο...

» Πάνε τώρα σαράντα ως πενήντα χρόνια. "Ένας Καλαρρυτιώτης γυρίζει από τό χωράφι του μία νύχτα κι' άκουσε να σκάβουν δζω από τό χωριό. 'Εκείνοι πού σκάβανε φύγανε όταν άκουσαν τίς πατημασιές. 'Ο άνθρωπος πήγε εκεί και ηύρε σ' ένα λάκκο πολύ άσημικό, πούδειχνε νάναι τής τέχνης τού Τσιμούρη. Πολλά ήταν μισοτελειωμένα, θά τά είχαν κρύψει φαίνεται οι Τσιμούρηδες τότε πού φύγανε. Μπορεί να κρατήθηκε από παράδοση γνωστός ό τόπος πού κρύφτηκαν τά πράγματα. Αύτός πού τά ηύρεν ήταν συγγενής μου... Τάφερε και τά πούλησε στα Γιάννενα...

» 'Εδω και σαράντα χρόνια είχα άκούσει, πώς στη Λεπενίτσα τών Τρικάλων ήταν κάτι άπόγονοι τών παραγινών τού Τσιμούρη και είχαν μερικά κούνια (τύπους, καλούπια). Φαίνεται πώς στα Καλάρρυτα ήξεραν τό μέρος πού είχαν κρυφτή τά κούνια και τά κλεψαν. Οι Τσιμούρηδες όμως θά είχαν πολλούς κρυψώνες, γιατί δέν βρέθηκαν όλα τά κούνια, ή οι παραγιοί θά πήραν ό καθένας και ένα μερδικό, κι' έτσι χάθηκε τόση δουλειά...»

Οι πληροφορίες αυτές, για τά κρυμμένα έργα και τ' άτσαλένια καλούπια τού Τσιμούρη, έπαληθεύονται από την άγνωστη διαθήκη του, πού έγραψε ό ίδιος, ένα μήνα πριν πεθάνει, στη Ζάκυνθο. 'Εδω πρέπει να σημειωθεί ότι, όπως και πολλοί άλλοι Καλαρρυτινοί, έτσι και ό 'Αθανάσιος Τσιμούρης έγκαταστάθηκε στη Ζάκυνθο, ύστερα από την καταστροφή τής πατρίδας του από τούς Τούρκους, κι εκεί εργάστηκε, άπόκτησε οικογένεια από έναν για και τρεις θυγατέρες, (ή σύζυγος του ονομάζονταν Σταςινή και ήταν θυγατέρα τού Καλαρρυτινού Θεοδώρου Παράσχη) πέθανε δέ στις 3 'Ιουνίου 1823 και τάφηκε στό Ναό τού 'Αγίου Γεωργίου τών Φιλικών, τής οικογενείας Λατίνου, όπου εφημέρευε ό έξ 'Ιωαννίνων Ιερομόναχος και πνευματικός πατήρ "Ανθιμος 'Αργυρόπουλος (1768-1847).

'Η διαθήκη του δημοσιεύτηκε από τόν Λ. Ζώη στην 'Εφημερίδα «'Επτανησιακόν Βήμα» τών 'Αθηνών στις 30 'Απριλίου 1956. 'Ο Ζώης γράφει ότι ή αύτόγραφη διαθήκη τού Τσιμούρη, πού σώθηκε από την σεισμοπυρκαϊά τού 1953, είχε κατατεθεί στα άρχεία τού συμβολαιογράφου Ζακύνθου Δραγανίγου Ψημάρη στις 29 Μαΐου 1823. 'Η διαθήκη τού Τσιμούρη, άν και ιδιωτικής φύσεως προσφέρει άγνωστα στοιχεία γύρω από τόν Καλλιτέχνη, πού έφυγε από τούς Καλαρρύτες κρύβοντας τούς θησαυρούς του. 'Επίσης είναι σημαντική γιατί άποκαλύπτει ότι ό Τσιμούρης έξακολουθούσε να εργάζεται στη Ζάκυνθο. 'Η διαθήκη αναφέρει άκόμη για 'Ηπειρώτες πρόσφυγες ιερείς, συμπατριώτες τού Τσιμούρη, έγκαταστημένους εκεί.

Την εργασία τού Τσιμούρη μπορούμε να τή χωρίσουμε σε δύο περιόδους. Στην 'Ηπειρωτική και στη Ζακυνθινή. Τά έργα τής 'Ηπειρωτικής περιόδου — πού είναι και τά σημαντικότερα, έξ αίτίας κυρίως τών μετάλλινων καλουπιών πού χρησιμοποιούσε ό κάλλιτέχνης — δέν είναι όλα γνωστά ως τώρα. Μνημονεύονταν ιδιαίτερα τά Εύαγγελία του με τά άργυρόγλυπτα και τά χρυσόγλυπτα καλύμματα, δείγματα τής άνυπέρβλητης δεξιοτεχνίας του, πού σώζονται στον 'Ιερό Ναό 'Αγίου Νικολάου Καλαρρυτών (προστάτου και

πολιούχου του χωριού), στο Μητροπολιτικό Ναό Ἰωαννίνων μέ ἡμερομηνία 1772, στό Καπέσοβο καί στά Ἄνω Σουδενά του Ζαγοριού, στόν Ἅγιο Διονύσιο τῶν Ἀθηνῶν, στήν Κέρκυρα (Παναγία τῶν Ξένων καί Ἱερά μονή τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου Πλατυτέρας), καθώς ἐπίσης ἕνας φραϊότατος ἀσημένιος σταυρός μέ λεπτότατη χαρακτηριστική τέχνη στή Μητρόπολη Ἰωαννίνων, πού φέρει τ' ἀρχικά γράμματα τοῦ καλλιτέχνη Α.Τ. καί χρονολογία 1797, οἱ πολυέλαιοι του στή Μητρόπολη Ἰωαννίνων, στό Μέτσοβο καί ἄλλοι.

Ὑπάρχουν ὅμως καί τά κρυμμένα ἔργα μέ τήν ἀγνωστή τύχη, ὅπως καί ἐκεῖνα πού τεχνολογοῦσε, ἰδίως κοσμήματα, χωρίς ὑπογραφή. Ὁ ἐπιφανής Καλαρρυτινός Σπυρίδων Λάμπρος (καθηγητής Πανεπιστημίου, Ἱστορικός, πρωθυπουργός τῆς Ἑλλάδος καί κορυφαῖος στήν ὑπηρεσία τῶν ἐπιστημῶν, τῶν γραμμάτων, τῶν τεχνῶν καί τῆς Ἑλληνικῆς Πατρίδος), γράφει: «... Ἰδίως φημίζεται ὁ Ἀθανάσιος Τσιμούρης ὁ ἀρχιχρυσόχοος τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ. Τίς οἶδε πόσα κοσμήματα στολίσαντα τά στήθη, τοὺς ἀβρούς βραχίονας καί τό μέτωπον τῆς Βασιλικῆς καί τῆς Κυρα-Φροσύνης ἦσαν ἔργα τῶν χειρῶν του...».

Ἄγνωστη σχεδόν ἔμεινε κι ἡ Ζακυνθινή περίοδος τοῦ ἔργου του. Ὁ Ἀθανάσιος Τσιμούρης, πρόσφυγας στό νησί, βρῆκε τό καλλιτεργημένο καί εὐγενικό περιβάλλον, πού τόσο ἐκτιμοῦσε τήν τέχνη του, ἀλλά, δυστυχῶς τοῦ ἔλειπαν πιά τά μηχανικά μέσα (τά μεταλλικά καλούπια) γιά μιὰ προσωπική δημιουργία. Ἐίχε ἀνάγκη ὅμως νά ἐργασθεῖ γιά νά ζήσει. Ὁ ἱστοριοδίφης Λ. Ζῶης ἀντλώντας στοιχεῖα ἀπό τό παλιό Ἀρχειοφυλακεῖο Ζακύνθου, γράφει σ' ἕνα συντομώτατο σημειώμα του γιά τό καλλιτέχνη, ὅτι ὁ Τσιμούρης συνεργάστηκε στή Ζάκυνθο μέ τόν ἄλλο διακεκριμένο Καλαρρυτινὸ καλλιτέχνη Γιώργη Διαμαντῆ Μπάφα. Ἐπίσης ὁ ἴδιος ὁ Τσιμούρης ἀναφέρει, στή διαθήκη πού ἔγραψε, ὡς συνεταῖρο του στή Ζάκυνθο τόν Ἠπειρώτη ἀργυρογλύπτη Χριστόδουλο Γκέρτζο.

Ἔτσι ὁ καλλιτεχνικός μόχθος του, δοσμένος σέ συνεργασία μέ ἄλλους, πού διαθέτουν ἐκεῖ τά μηχανικά μέσα τῆς ἀργυρογλυπτικῆς, ἐξαφανίζεται στήν ἀνωθυμία καί τήν ἀμείλικτη ἀνάγκη τῆς ζωῆς. Ἐν τούτοις ὁ Τσιμούρης ἐμφανίζεται ἀργότερα καί λίγα χρόνια πρό τοῦ θανάτου του ὡς ἀνεξάρτητος καλλιτέχνης καί δημιουργεῖ μεταξύ τῶν ἄλλων, δύο ἀξιοθαύμαστα καί μοναδικά καλύμματα Εὐαγγελίων. Τό πρῶτο εἶχε φήμη εὐρωπαϊκή, ὡς ἀσύγκριτο ἔργο χρυσογλυπτικῆς. Ἦταν τό ὑπέρλαμπρο κάλυμμα τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ ἱεροῦ Ναοῦ τῆς Εὐαγγελιστρίας Ζακύνθου, πού καταστράφηκε κι αὐτό κατά τή σεισμόπυρκαϊά τοῦ 1953. Τό ἄλλο, εὐτυχῶς, σώζεται στό θησαυροφυλάκιο τῆς Μονῆς τοῦ Ἁγίου Διονυσίου κι ἔχει τήν ὑπογραφή: «Διά χειρὸς Ἀθανασίου Τσιμούρη».

Σήμερα εἶναι μετρημένα καί θεωροῦνται ἀληθινὰ καλλιτεχνικά κειμήλια, μεγάλης ἀξίας, τά Εὐαγγέλια μέ ἀσημένια, ἐπίχρυσα ἢ χρυσᾶ καλύμματα, πού βγῆκαν ἀπό τό χέρι τοῦ Τσιμούρη. Πρέπει νά σημειωθεῖ, γιατί ἔχει ἰδιαίτερη ἀξία, ὅτι τά καλύμματα τῶν Εὐαγγελίων τοῦ Τσιμούρη, ἀπεικονίζουν ἀπό τή μιὰ ὄψη τή Σταύρωση, πλαισιωμένη ἀπό τέσσερις Ἁγίους καί σκηνές ἀπό τή ζωὴ τοῦ Χριστοῦ καί ἀπό τήν ἄλλη τήν Ἀνάσταση, ἔχοντας ὀλόγυρα τοὺς τέσσερες Εὐαγγελιστές καί παραστάσεις ἀπό τήν Καινὴ Διαθήκη καί τό Βίο τοῦ Κυρίου. Τό γεγονός αὐτό καί πολλά ἄλλα ἀπό τήν ὑπέροχη καλλιτεχνική του δημιουργία, δείχνουν καθαρά τή μεγάλη χριστιανική πίστη τοῦ Τσιμούρη, μόνιμο ἐξᾴλλου χαρακτηριστικὸ καί τῶν ἄλλων μεγάλων Καλαρρυτινῶν μαστόρων τοῦ ἀσημιοῦ καί τοῦ χρυσαφιοῦ.

Οἱ νεώτεροι χρυσοκοῖ, ἰδίως ξένοι, ἀντέγραφαν ἀπό καλύμματα Εὐαγγελίων τά σχέδια καί τίς παραστάσεις τοῦ Τσιμούρη. Ἔτσι ἐβγαλαν ἄλλα καλούπια καί σήμερα ὑπάρχουν ἄπειρα Εὐαγγέλια σ' ὅλη τήν Ἑλλάδα, πού μᾶς θυμίζουν βέβαια τή σύλληψη τοῦ καλλιτέχνη, ἀλλά, φυσικά εἶναι ψυχρές καί ἄχαρες ἀπομιμήσεις. Ἔτσι στά νεώτερα καλύμματα τῶν Εὐαγγελίων — ὅσες ἀρετές ἀργυρογλυπτικῆς κι ἂν βρεῖ κανεῖς — θάναι πάντα ὁ σβυσμένος ἀντίλαλος ἑνός χτυπήματος μέ σφυρὶ πάνω στά εὐγενῆ μέταλλα, πού δέν ξαναγίνεται ποτέ πιά! Ἡ ἐπεξεργασία, τό ἀποφασιστικὸ κτύπημα μέ τό σφυρὶ γιά τόν τελειωτικὸ «ἀέρα» στό «σινί» ἦταν ἕνα κίνημα αἰσθητικῆς ἀναγκαιότητας καί ψυχικῆς

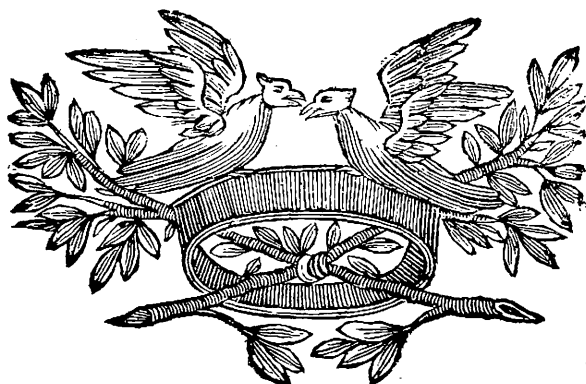
αυτάρκειας, πού τά μυστικά του τά πήραν γιά πάντα μαζί τους στόν τάφο οί Καλαρρυτινοί τεχνίτες.

“Αξιο προσοχής είναι ένα χαρακτηριστικό απόσπασμα γιά τήν ασύγκριτη σφυρηλασία τους από άρθρο τοῦ ἐπιφανοῦς Καλαρρυτινοῦ Σπυρ. Λάμπρου: «...Μοναδικός εἰς τήν σφυρηλασίαν ἦτο ἄλλος, ὁ Δημήτριος Παπαγεωργίου, τοῦ ὁποῖου ἕκαστος κτύπος τοῦ σφυρίου ἐστοιχίζεν ἔν φλωρίον, ὅταν ἐπρόκειτο νά δώσῃ τόν ἀέρα τῶν ἀργυρῶν μεγάλων δίσκων καί σινιών. Ἐπόρησαν οἱ κάτοικοι τῶν Ἰωαννίνων, ὅτε, καλέσαντες αὐτόν, ἵνα παράσῃ ταύτην τήν ὑπηρεσίαν δι’ εὐρύν δίσκον προωρισμένον διά τόν σατράπην Ἀλῆ Πασᾶν, ἤκουσαν τό βαρῦ αἰτημά του· μάτην τῶ εἶπον ἱκετεύοντες, ὅτι πρόκειται περί τῆς ζωῆς των, καί προσέφερον αὐτῶ, ἐν συνόλῳ προεκτιμῶντες τήν ἐργασίαν του, μεγάλα ποσά. Ὁ τεχνίτης ἐπέμενε· ἄλλ’ ἤρκεσαν τρεῖς μόνον θαυματουργοί κτύποι του, ἵνα ἐπέλθῃ τό ποθοῦμενον ἀποτέλεσμα. Καί λέγεται εἰπῶν τότε, ὅτι δέν ἤθελε τό πολῦ χρῆμα τῶν ἀδελφῶν του, ἀλλά τήν ἀναγνώριση τῆς ἀξίας τῆς τέχνης του...».

“Υστερα ἀπ’ ὅλα αὐτά, καταφαίνεται περιτράνω, ὅτι εἶναι τοῦλάχιστου ἀτυχῆς ὁ χαρακτηρισμός «*Λαϊκή Τέχνη*», προκειμένου γιά δημιουργήματα τοῦ ἀναστήματος καί τῆς ἀξίας τῶν μεγάλων Καλαρρυτινῶν χρυσοχῶν.

Ἡ παράδοση τῶν Καλαρρυτινῶν μαστόρων τοῦ ἀσημιοῦ καί τοῦ χρυσαφιοῦ, συνεχίστηκε καί στά νεώτερα χρόνια, μέ προσμίξεις ὁμως εὐρωπαϊκῶν στοιχείων.

Ἡ μεγάλη ἀνθιση πέρασε, μά ἡ παράδοση ἔμεινε καί τή συνεχίζουν οἱ Καλαρρυτινοί στά Γιάννενα, στήν Ἄρτα, καί σ’ ἄλλες πόλεις τῆς Πατρίδος μας.

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ ΜΙΑΣ ΕΠΕΤΕΙΟΥ

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ ΒΕΛΙΣ. ΛΑΚΙΩΤΗ

Είναι γεγονός αναμφισβήτητο πώς μέσα από την 'Ελληνική 'Επανάσταση του 1821 βγήκε η ελευθερία, η έθνική και η άτομική, πού δέν ήταν παρά η πραγμάτωση ενός αίτήματος πολιτικοκοινωνικού, πού φάνηκε τή μέρα πού έπεφτε η Πόλη και μαζί της ο 'Ελληνισμός.

Τό αίτημα αυτό όρθωνόταν από τό 1453 σέ κάθε "Ελληνα κι έσπηνε άμείλιχτο πόλεμο σέ κάθε τί, πού άντιστρατευόταν σ' αυτό. Και του άντιστρατευόταν σθεναρά τό πάθος του άνθρώπου νά διατηρηθεί στη ζωή, πού είναι γλυκειά μέ όλα τά βάσανά της, τό πάθος νά μή φθαρεί σ' ένα άγώνα άνισο ενάντια σέ ισχυρό κατακτητή. Κι έγινε η ψυχή του "Ελληνα κονίστρα του άγώνα, του πάθους και του χρέους, επί 400 και πλέον χρόνια, έως ότου νίκησε τό χρέος, έως ότου νίκησε τό πολιτικοκοινωνικό ήθικό αίτημα, πού παρουσιάστηκε άμέσως μέ τήν πώση της Πόλης. Κι άπ' τή νίκη αυτή του άγώνα, πάθους και χρέους, άπ' τήν άπόφαση του "Ελληνα νά θυσιασθεί, άπόφαση, πού τήν έτίμησε η παγκόσμια ιστορία, γεννήθηκε η έθνική μας ελευθερία.

Γιά νά γίνει ένα κράτος ελεύθερο κι αύθυπαρκο είναι άνάγκη τά άτομα πού τό άποτελούν, νά νιώθουν μέσα τους τόν έρωτα πρós τήν άτομική, τήν ήθική ελευθερία, νά αισθάνονται έντονα τήν άνάγκη ν' άγωνισθούν στό έσωτερικό τους είναι.

Τό όλο γεγονός της 'Ελληνικής 'Επαναστάσεως, όπως και οι έθνικοί άγώνες γιά τήν άπελευθέρωση της "Αρτας, παίρνουν από τή σκοπιά αυτή ένα άνέκφραστο βάθος και μιá άνείπωτη μεγαλοπρέπεια.

Τό βάθος και η μεγαλοπρέπεια βρίσκονται στην έσωτερική θέληση κι άπόφαση του "Ελληνα νά θυσιασθεί γιά τήν έθνική κι άτομική ελευθερία του, στην άπόφαση νά έπιτελέσει στό άκέραιο τό καθήκον του, τό ήθικό του χρέος. Κι είναι γεγονός πώς μέ τή θυσία του έγινε ελεύθερος ό "Ελληνας άπ' τήν ψυχή του κι' άπό μόνος του.

'Η επανάσταση σ' όλο τό βάθος και τό πλάτος της δέν ήταν παρά ένα πολυδιάστατο γεγονός. Σ' αυτή συναντήθηκε η γνώση του "Ελληνα μέ τήν ιστορία του, η άτομική του πράξη μέ τή θυσία της ζωής του, η τέχνη μέ τά τραγούδια του Ρήγα, του Σολωμού, του Κάλβου, του Βύρωνα, του Σέλλεβ με τόν Δελακρούα και τους τόσους άλλους, σ' αυτή συναντήθηκε η χριστιανική θρησκεία, πού έδωσε τή βάση στον ιερό άγώνα.

Στή διάρκεια του άτελεύτητου έθνικου άγώνα ο Χριστιανισμός και η έλευθερία γίνονται δυό σύμβολα, πού ξεπηδοϋν μέσα άπ' τούς καπνούς τής μάχης, του πολέμου τίς μπόρες, τών όπλων τίς ταραχές. 'Η έλληνική επανάσταση είναι ένα πολυσύνθετο γεγονός γνώσεως, πράξεως, τέχνης, θρησκείας, έλευθερίας, πού τό φωτίζει και τό ένδυναμώνει η έλευθερη θέληση του "Έλληνα νά συντρίψει τή σκλαβιά.

'Απ' αυτή τή θέληση διακατέχονταν ο Νικόλαος Σκουφάς, ο πατριώτης μας, ο άκαταμάχητος Στρατηγός Μακρυγιάννης, άπ' αυτή ο άρχιστράτηγος Καραϊσκάκης, πού ξγινε θρύλος έθνικός, άπ' αυτή τήν ίδια οί έθνομάρτυρες τής "Αρτας και του Πέτα, πού άπαγχονίστηκαν, κατατομήθηκαν, σκολοπίστηκαν άπ' τόν σκληρό δυνάστη και πού μέ τά κόκκαλά τους καθήγισαν τούς ιερούς χώρους τής Κασοπήτρας και τών 'Αγίων Πάντων.

Οί πράξεις του Νικόλαου Σκουφά, του Στρατηγού Μακρυγιάννη, του Γιώργου Καραϊσκάκη, πού Γιάννη και Μήτρου Κουτελίδα, του Γώγου Μπακόλα, του Μάρκου Μπόταρη, του Γιώργου Κουτελίδα, του 'Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου είναι η άπόρροια τής ισχυρής θελήσεως για τή συντριβή τής σκλαβιάς έν όνόματι του Χριστού, πού μέ τή σταυρική του θυσία χάρισε σε μās τό θείο δώρο τήν έλευθερία και πλάϊ σ' αυτή τήν άθανασία.

Κύριο χαρακτηριστικό γνώρισμα τών έθνικών άγώνων εκεί στις κρυψάνες τών άετών, όπου τ' άρματωλίκια τών θρυλικών Τζουμέρκων και τών Παδοβυγιών, ο πόθος για τήν έθνική κι άτομική έλευθερία.

Στίς τρεις γιγαντομαχίες, πού έδόξασαν τήν ιστορική αυτή γωνιά, στη μάχη τής Πλάκας, πού εκλόνισε ήθικά τόσο τό Χουρσίτ, ώστε νά μεταφέρει τόν κύριο όγκο του στρατού του έδω στην "Ηπειρο, στη μάχη του Σταυρού, πού έδωσε ψυχή και φτερά στον άγωνιζόμενο λαό μας, τέλος στη μάχη τής Λαγκάδας, πού στάθηκε η πιό άποφασιστική για όλόκληρο τόν έθνικό μας άγώνα, συναντήθηκαν σε μιá σπάνια άρμονία η γνώση, η πράξη, η τέχνη και η θρησκεία, πού ξγιναν οί έμπνευστές ενός ιερού άγώνα για τήν επιβολή του χρέους στο πάθος για τή διατήρηση στη ζωή, του χρέους πού καταξιώνει τήν ανθρώπινη ύπαρξη ως δημιούργημα θείο.

'Απ' τήν ύψηλή ιδέα του χρέους ήταν έμποτισμένοι οί ιεροί έθνικοί άγώνες τής "Αρτας τό Νοέμβριο του 1821, του Πέτα τό 1822, του Βουργαρελίου τό 1824, τών Ραδοβυζίων τό 1854 και τό 1867, τέλος αυτός του 1878. 'Αγώνες πάλης, πάθους και χρέους, πού καθαγιαστήκαν από τούς άναριθμητους έθνομάρτυρες στη μάχη του Κομποτίου, τών Τζουμέρκων, στίς επαναστάσεις τών Καλαρρυτών και του Συρράκου.

Οί άγώνες αυτοί, για ό,τι δμορφο κρύβει η ζωή στα έγκατά της, έφεραν αυτό, πού τόσα χρόνια ένας λαός μαρτυρικός όσο κι άξιος πρόσμενε νάρθει.

24 του Μάρτη 1449. 'Η πόλη τής Ιστορίας και του θρύλου, άκούσια και βίαια μπαίνει σ' ένα πολυδαίδαλο όσο και σκληρό ζυγό, στο ζυγό του Ραήκ πασά για νά τραγουδήσει ο μεγάλος ποιητής μαζί μου: «'Ας άνθισαν οί μυγδαλιές κι άς τήν κρυφομηνάτε τήν άνοιξη από τώρα πουλάκια ειρηνοφόρα. 'Ας άνθισαν οί μυγδαλιές. Νά ο οδρανός θολώνει, νά του Μάρτη η μπόρα. Σε φοβερίζει άτίναχτη μέ τ' όψιμο τό χιόνι πλάση λευκή, ανθοφόρα».

24 'Ιουνίου 1881. 'Ο μαρτυρικός λαός τής "Αρτας ξεχύνεται στα στενοσόκακα τό μενεξεδένιο εκείνο πρωινό και τ' αυτιά του δέν χορταίνουν τόν άγό, πού φτάνει άπ' τά χαρούμενα έμβατήρια, πού ένώνονται μέ τίς νότες τίς μελωδικές τών άηδονιών, πού τραγουδοϋν τήν άνοιξη στα κλαριά τών δένδρων. 'Η κυανόλευκη κυματίζει στην έλευθερη πιά "Αρτα κι ο λαός, ο λαός πού πάληψε σαν άλλος Διγενής στα μαρμαρένια άλώνια χωρίς νά νικηθεί σ' ένα τρελλάο παραλήρημα χαράς, ένθουσιασμού κι έθνικης ύπερηφάνειας μέ τόν θρησκευτικό του ήγέτη, τόν Μητροπολίτη Σεραφείμ, άναφωνεί:

«Ευφράνθητε οδρανοί, σαλπίσσατε τά θεμέλια τής γής, βοήσατε τά όρη ευφροσύνην».

Στούς έλευθερους κυματισμούς τής γαλανόλευκης οί ψυχές άναριγοϋν και τά χείλη ψάλλουν:

«'Απ' τὰ κόκκαλα βγαλμένη τῶν Ἑλλήνων τὰ ἱερά καί σάν πρῶτα ἀντρειωμένη, χαῖρε, ὡ χαῖρε λευτεριά».

Κι' ὁ χαιρετισμός τους αὐτός στή λευτεριά, πού τόσο λαχτάρησαν στά μαρτυρικά κι ἄχαρα χρόνια τῆς σκλαβιάς, φτάνει ὡς ἀπόηχος ἀπ' τό παρελθόν μακριά σέ μᾶς τούς νεοέλληνες, γιά νά μᾶς θυμίσει τό χρέος μας πρὸς τό Θεό, τόν ἑαυτό μας, τήν πατρίδα μας.

ΜΙΑ ΕΠΙΣΤΟΛΗ

Ἄγαπητέ «Σκουφᾶ»

Πρὸ δεκαπέντε περίπου ἐτῶν ἐδημοσιεύθη ἐπιστολή μου στήν τότε ἐκδιδόμενη τοπική ἐφημερίδα «Ἐμπρός» τοῦ κ. Νώντα Κουβαρᾶ, διά τῆς ὁποίας ἐτονίζετο ἡ ἀνάγκη τοποθετήσεως ἀνδριάντος στήν πόλη τῆς Ἄρτης καί μάλιστα στό κεντρικώτερο αὐτῆς σημεῖο, τοῦ μεγάλου ἔθνεγγέρτη Νικολάου Σκουφᾶ.

Ἦδη καί μετά παρέλευση τόσο χρόνου ἐπανέρχομαι στό θέμα. Γιατί πιστεύω στήν ἀναγκασιότητά του. Διά τοῦ ἀνδριάντος θά πληροφοροῦνται τόσο οἱ ξένοι ὅσον καί οἱ Ἕλληνες τουρίστες ὅτι ἡ πατρίδα πού ἐγαλοῦχησε τό Ν. Σκουφᾶ εἶναι ἡ Ἄρτα, πρᾶγμα πού ἀγνοοῦν στήν συντριπτική τους πλειοψηφία ὄχι μόνον οἱ ξένοι ἀλλά δυστυχῶς καί οἱ Ἕλληνες. Ἡ ὑπαρξη ἀνδριάντος στό Κομπότι δέν διευκολύνει τὰ πράγματα, διότι τό Κομπότι δέν εἶναι προάστιο ἔστω τῆς πόλεως, τοῦ φυσικοῦ δηλαδή στόχου τῶν τουριστῶν, ἀλλ' οὔτε κἄν συγκοινωνιακός κόμβος. Συνεπῶς εἶναι ἀπαραίτητη ἡ τοποθέτηση ἀνδριάντος καί στήν πόλη καί μάλιστα στό κεντρικώτερο σημεῖο αὐτῆς, τήν πλατεία Ἁγίου Δημητρίου (νῦν Ζέρβα, ὅπου καί τὰ γραφεῖα τοῦ συλλόγου «Σκουφᾶς» μέ ταυτόχρονη μετονομασία τῆς πλατείας, σέ «πλατεία Νικολάου Σκουφᾶ» τοῦ σημερινοῦ ὀνόματός της διδομένου εἰς ἄλλην πλατεία τῆς πόλεως). Ἔτσι πλατεία, γραφεῖα καί ἀνδριάντας, θά διαλαλοῦν ἀπό κοινοῦ τή μεγάλη προσφορά τῆς Ἄρτας στήν ἀνάστασι τοῦ γένους. Εἶναι μιά τιμή πού τή στερεῖται ἡ Ἄρτα ἐντελῶς ἄδικα καί παράλογα. Ἐλπίζω — ἄν καί δέν τό πολυπιστεύω, σάν γνώστης τῆς Ἑλληνικῆς πραγματικότητος — νά μὴ ἀναγκασθῶ νά ἐπανεέλθω μετά... δεκαπενταετία, ἂν φυσικά ὁ ὕψιστος μοῦ χαρίζει χρόνια καί ὅτι κάποιος ἀρμόδιος πού ἀγαπᾷ αὐτόν τό τόπο θά βρεθῆ νά προωθήσῃ τήν ἰδέα, μέχρι τῆς πλήρους αὐτῆς ὑλοποιήσεώς της.

Μέ τήν εὐκαιρία συγχαίρω θερμά ὄλους τούς συλλόγους πού τόσο μοχθοῦν γιά τήν ἀνύψωσι τῆς πνευματικῆς στάθμης τοῦ τόπου.

Μέ πολλή ἐκτίμησι
Γιῶργος Κ. Οἰκονομίδης

Σύγχρονοι Προβληματισμοί

Η ΚΡΙΣΗ ΤΟΥ ΔΙΑΛΟΓΟΥ

ΜΙΧΑΛΗ ΣΑΚΚΑ

Είναι κοινή ή διαπίστωση πώς έμεις οι Έλληνες δέν κατανοούμε ό ένας τόν άλλον και δέν συμφωνούμε εύκολα μεταξύ μας, κι' άκόμα πώς κουβεντιάζουμε πολύ, αλλά δέν συζητάμε. Στην εποχή μας όμως τά φαινόμενα αυτά δέν παρατηρούνται μόνο στό λαό μας.

Ζούμε σάν ανθρώπινο γένος σέ μία εποχή, πού από τά πió χαρακτηριστικά γνωρίσματά της είναι ή έλλειψη επικοινωνίας και ή βαθμιαία εξαφάνιση, άπ' τίς ανθρώπινες σχέσεις του διαλόγου μέ τήν κλασσική του μορφή «θέση, αντίθεση, σύνθεση».

Τήν κρίση αυτή του διαλόγου στην εποχή μας πρέπει νά τή δούμε και σάν Έλληνικό αλλά και σάν διεθνές φαινόμενο. Η κρίση αυτή εμφανίζεται άκόμα και σ' εκείνους τούς ανεπτυγμένους λαούς, οι όποιοι έχουν δημιουργήσει από χρόνια, συστήματα και θεσμούς πού έθίζουν τά άτομα στη συζήτηση. Μπορούμε ειδικότερα νά πούμε πώς οι λαοί αυτοί ξέρουν νά συζητήσουν, αλλά δέν έχουν τήν έσωτερική διάθεση για συζήτηση και κατανόηση. Ποτέ όμως αυτοί οι λαοί δέν άμφισβήτησαν τή δημιουργική δύναμη τής συζήτησης, γιατί ή συζήτηση γι' αυτούς είναι συνυφασμένη μέ τή συλλογική δράση, αυτό τό μεγάλο μυστικό τής επιτυχίας τους.

Οί λόγοι πού άπομακρύνουν τό σημερινό άνθρωπο άπ' τό διάλογο και τή συζήτηση είναι πολλοί. Μερικούς πού πρόχειρα μπορεί νά διακρίνει κανένας είναι: α) Έκείνοι οι λόγοι πού έμποδίζουν και τήν ψυχική επικοινωνία των ανθρώπων. Ο άλλοτριωμένος από τό άγχος τής εποχής μας άνθρωπος τοποθετεί στη θέση του διαλόγου τίς σπασμαδικές χειρονομίες και τίς άγχώδεις, παράλογες και άπελπισμένες φωνές, πού τίς πió πολλές φορές γυρίζουν άναπάντητες στόν εαυτό του. β) Η έκρηξη των γνώσεων και ή μεγάλη εξειδίκευση στους διάφορους επιστημονικούς και άλλους κλάδους, πού διαφοροποιούν συνέχεια τίς κοινές έγκυκλοπαιδικές γνώσεις πού ύπήρχαν παλαιότερα ανάμεσα στους ανθρώπους. Γιατί σήμερα, γ) νά συζητήσεις μέ τόν καθένα άπ' τούς ειδικούς πρέπει νά ξέρεις τή γλώσσα του. γ) Η διάθεση των ανθρώπων ν' αναζητούν σέ κάθε συζήτηση άποκλειστικά και μόνο μία επιβεβαίωση των άπόψεών τους και όχι νά δέχονται γνώσεις και γνώμες, πού προσκρούουν στις θεμελιώδεις ιδέες τους. Η τάση αυτή είναι πió έντονη στόν τομέα τής Πολιτικής. δ) Τό ψεύτισμα των λέξεων. Ένώ δηλαδή καλλιεργήσαμε τή γλώσσα για νά επικοινωνούμε και νά κατανοούμε τό συνάνθρωπό μας, τήν έχουμε μεταβάλλει σέ όργανο πού συχνά κρύβει τίς πραγματικές διαθέσεις μας, παραμορφώνει τά γεγονότα και νοθεύει τίς σκέψεις μας.

Τό πρόβλημα του διαλόγου και τής συζήτησης στη χώρα μας μπαίνει κάπως διαφορετικά. Υπάρχουν βέβαια και σέ μās οι παραπάνω λόγοι πού άποδυναμώνουν και άναστέλλουν σημαντικά τήν έσωτερική μας διάθεση για συζήτηση, αλλά τό έρώτημα πού προβάλλει σχετικά μέ έμās τούς Έλληνες δέν αναφέρεται στό πόσο θέλουμε νά συζητάμε, στό τί διάθεση δηλαδή έχουμε για συζήτηση, αλλά στό άν ξέρουμε νά συζητάμε.

Κατ' ἀρχήν στὸν τόπο μας κουβεντιάζουμε πολὺ, ἀλλὰ δὲν συζητᾶμε. Αὐτὸ συμβαίνει ὄχι μόνο στὶς ἄτυπες, ἀλλὰ τὶς πιὸ πολλές φορές καὶ στὶς ὀργανωμένες συζητήσεις μας. Τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι νὰ καταλήγουν συχνὰ οἱ μὲν πρῶτες σὲ παρεξηγήσεις καὶ συμπλοκὲς ἀκόμη, γιὰ ἀσήμαντὴ ἀφορμὴ, οἱ δὲ δευτέρες σὲ πλήρες ἀδιέξοδο καὶ σύγχυση. Γενικότερα δὲν ξέρουμε νὰ παίξουμε τὸ «παίγνιδι» τῆς συζήτησης μὲ ὄλους τοὺς κανόνες τοῦ παρ' ὄλη τῆ βαρεῖα κληρονομιά πού φέρουμε ἀπ' τοὺς Ἀρχαίους Προγόνους μας. Ἡ συζήτηση τὶς περισσότερες φορές στὸν τόπο μας εἶναι πόλεμος, εἶναι ἀντιδικία, εἶναι μέσο προβολῆς καὶ ἐπιβολῆς, εἶναι καυγᾶς ἀλλὰ δὲν εἶναι τοποθέτηση, ἀνάλυση, σύγκριση, συμπέρασμα καὶ ὁπωσδήποτε δὲν εἶναι μέσο καὶ μορφή ἐπικοινωνίας.

Τὰ αἷτια τοῦ φαινομένου αὐτοῦ εἶναι πολλὰ. Σάν κυριότερα μποροῦν νὰ ἀναφερθοῦν τὰ ἀκόλουθα:

α) Ἡ ἔλλειψη συζητητικῆς ἀγωγῆς, πού σ' ἄλλα κράτη καλλιιεργεῖται μ' ὄλους τοὺς κανόνες τῆς στὰ σχολεῖα ὄλων τῶν βαθμίδων, παράλληλα μὲ τὴ μάθηση καὶ τὴν ἄσκηση στὴν ἀγωγή τοῦ λόγου.

β) Ὁ ἀτομικισμὸς μας, πού ἐκδηλώνεται μὲ τὴν ὑπέριμετρη ἐμπιστοσύνη στὴν προσωπικὴ μας γνώμη καὶ στὶς προσωπικὲς μας δυνατότητες. Ἐτσι ὁ καθένας μας ἀντὶ νὰ ὑποβάλει τὶς σκέψεις του στὴ βᾶσανο μιᾶς ὁμαδικῆς συζήτησης, προτιμᾶει νὰ ριψοκινδυνεύει μὲ τὶς προσωπικὲς του δυνάμεις. Ὁ ἀτομικισμὸς μας ὀδηγεῖ σὲ ἔλλειψη συνεργατικῶν πνεύματος καὶ πίστης στὴ συλλογικὴ προσπάθεια.

γ) Ἡ γενικότερη ψυχολογικὴ μας ὑφή, πού τὴ διακρίνει ἄγχος σ' ὄλες τὶς διαπροσωπικὲς μας σχέσεις. Τὸ ἄγχος, ἐκτός ἀπὸ τὰ ἄλλα, ὀποδηλώνει τὴν ὑπαρξὴ ἑνὸς βαθύτερου προβλήματος ἀνασφάλειας, πού ἔχουν προκαλέσει οἱ συχνοὶ πόλεμοι καὶ οἱ συνέπειές τους στὴν κοινωνικοοικονομικὴ, πολιτικὴ καὶ πολιτιστικὴ ζωὴ τοῦ τόπου.

δ) Ἡ πολυγλωσσία καὶ οἱ ἰδιωματισμοὶ πού μᾶς ὀδηγοῦν στὸ νὰ μὴ μαθαίνουμε σωστὰ τὴ γλῶσσα μας, νὰ μὴ ἀποδίδουμε τὴν ἀκριβῆ σημασία στὶς λέξεις, νὰ ἐννοοῦμε διαφορετικὰ οἱ μὲν ἀπ' τοὺς δὲ τὸ ἴδιο πρᾶγμα, κι ἔτσι τελικὰ νὰ δυσκολεύουμε τὴ συνεννόηση μεταξὺ μας εἴτε ὄταν γράφουμε, εἴτε ὄταν συζητᾶμε.

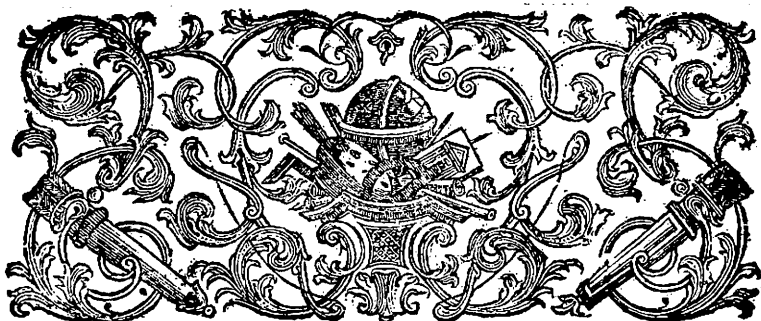
Ἄπ' ὄλα τὰ προηγούμενα προκύπτει, ὄτι εἶναι ἀνάγκη σὲ κάθε ἐκδήλωση τῆς ζωῆς μας νὰ συνηθίσουμε στὸν σωστὸ καὶ ἐποικοδομητικὸ διάλογο, ἀπαραίτητο στοιχεῖο στὶς συλλογικὲς προσπάθειες καὶ στὴν ἐπιτυχία συγκεκριμένων ἀποτελεσμάτων.

Ὁ ρόλος τῆς οἰκογένειας, τοῦ σχολείου, ἀλλὰ καὶ τοῦ κράτους καὶ τῶν μαζικῶν φορέων σχετικὰ μὲ τὴ συζητητικὴ ἀγωγή τῶν Ἑλλήνων πρέπει νὰ εἶναι καθοριστικός.

Μόνον ἔτσι θὰ μπορέσουμε νὰ προσεγγίσουμε τοὺς ἀνεπτυγμένους λαοὺς καὶ νὰ σηκῶσουμε τὴν βαρεῖα κληρονομιά τῶν προγόνων μας.

Ο ΚΛΗΔΟΝΑΣ ΤΗΣ ΑΓΙΑ-ΣΟΦΙΑΣ

ΑΡΤΕΜΙΣ ΜΙΧ. ΑΛΙΒΕΡΤΗ

Σάν πέθανε ή κυρα-Ροζίνα πέθανε μαζί της και ό κληδόνας στην "Αρτα. Λές βρέ παιδί μου και πήρε μαζί της τή στάμνα του κι όλα τά στιχοπλάκια. 'Η κυρά-Ροζίνα, όπως τήν γνώριζαν και τή θυμούνται όλοι οί παλαιοί, ήταν μιά ευγενική και λεπτή φυσιογνωμία τής "Αρτας. Στο άκουσμα τού ονόματός της οί "Αρτινοί έννοούσαν αγαθότητα ψυχής, νοικοκυροσύνης, άλτρούισμού, δλόχομο ρομαντισμό και τέλος κληδόνας.

Γιά τούς νέους πού ίσως δέ θά πρόλαβαν τόν κληδόνα θάθελα νά τούς πω δυό λόγια, για δέ σ' αυτούς πού τόν εξήσαν θάθελα νά τούς φέρω τίς γλυκές εκείνες άναμνήσεις τής πιο πανέμορφης έποχής, τής νιότης τους.

'Ο κληδόνας είναι ένα από τά περισσότερα διαδομένα γραφικά λαϊκά μας παιχνίδια, πού ή βάση του είναι πάντα κάποια άγνωστη και προφητική μαντική τέχνη. Ψάχνοντας για νά βρω τή ρίζα τής άγνωστης και άσυνήθιστης λέξης πού λέγεται «κληδόνας» βρήκα πώς ή ιστορική της καταγωγή ύπολογίζεται από τά πανάρχαια χρόνια και προέρχεται από τή λέξη «κληδών» πού δέν είναι τίποτε άλλο από τό «μαντικό σημάδι». Στην άρχή είχε τήν έννοια και τό χαρακτήρα τής «γενικής μαντικής τέχνης». Στίς μέρες μας τό άνοιγμα τού «κληδόνα» έχει σκοπό μ' ένα χαρούμενο και άστείο τρόπο νά φανερώσει στο άνύπαντρο κορίτσι τ' όνομα και τό χρονικό διάστημα πού θάρθει ό γαμπρός. Σέ γενικές γραμμές ό κληδόνας δέν είχε πάντα σοβαρή σημασία γι' αυτό ύπάρχει ακόμη και σήμερα ή παροιμιώδης φράση πού μās λέει:

«Αυτά τά λέν στον κληδόνα».

Γιά νά γράψω αυτά τά λίγα για τό γραφικό λαϊκό μας παιχνίδι, ξάγγιλα στην κυριολεξία τίς παιδικές και μετέπειτα άναμνήσεις τής γιαγιάς μου 'Αρτεμισίας, τής θειάς μου Κατερίνας και Σοφίας καθώς και τής κυράς 'Αγαθονίκης και κυρα-Χρύσως. "Όλες αυτές οί παλιές 'Αρτινές στηνς φτωχές μου έρωτήσεις έβγαλαν τό "Αχ! μέ κοιτάξαν και ίσως σβύσαν από τό δικό μου κορμί τό πρόσωπό μου και βάλαν ή κάθε μιά τό δικό της. Είδα πώς τούς άνοιξα μιά γλυκιά πληγή μέ ένα κρυφό δάκρυ, πού ίσως τούς θύμισα τόσα πολλά όμορφα όμως λές κι ήταν συνεννοημένες όλες τους λέγοντάς μου «*πού τό θυμήθηκες παιδί μου;*». Μπαίνοντας όμως σιγά σιγά στη διήγηση έρχονταν μόνες τους όλες οί λεπτομέρειες. Δέ θά ξεχάσω όταν τούς είπα πώς θά άσχοληθώ μ' αυτό τό θέμα. "Όλες τους χωρίς εξαίρεση άναστενάξαν μ' άνακούφιση και τά γερασμένα τους μάτια έλαμψαν από χαρά, στά δέ γέρικα χείλη τους άνέτειλε ένα πλατύ χαμόγελο δλόχομο από νοσταλγικές κοριτσιίστικες άναμνήσεις. 'Εκείνο πού θάθελα ιδιαίτερα νά τονίσω και πού παρατήρησα, είναι πώς όλες

τους άρχισαν μέ τό φιλολογικό μνημόσυνο τής κυρα-Ροζίνας Διαμαντή. Είχε όλες τίς έξουσίες γιά τό «άνοιγμα τοῦ κλήδονα» πού γινόταν άνήμερα τής άπελευθερώσεως τής Ἑλλάδας, κάθε 24 Ἰουνίου τήν ήμέρα τοῦ Ἁγιαντιοῦ τοῦ Ριγανᾶ.

Γιά τόν κλήδονα ύπάρχει κάποια προετοιμασία πού άρχίζει τήν παραμονή τό βράδυ. Ἐποβραδύς τής παραμονής ή κυρα-Ροζίνα έχει αναθέσει σέ τρία κορίτσια — άν μάλιστα είχαν τ' όνομα Μαρία ήταν ή ἰδανική περίπτωση — νά φέρουν σέ μία πλατύστομη στάμνα τό άμίλητο νερό. Τίς προηγούμενες ήμέρες γινόταν ή συλλογή τῶν σημαδιῶν από τούς ενδιαφερόμενους πού ήταν δαχτυλιδία, σκουλαρίκια, βραχιόλια, σταυροί, κουμπιά καί ὅ,τι άλλο θά μπορούσε νά βρεῖ κάθε κορίτσι. Ἐφοῦ γίνει ή μεταφορά τοῦ άμίλητου νεροῦ μέ θρησκευτική εὐλάβεια ή κυρα-Ροζίνα τοποθετοῦσε τά σημάδια στήν πλατύστομη στάμνα — γιά νά χοράει τό χέρι νά τά βγάλει — σκέπαζε τή στάμνα μ' ἕνα κόκκινο πανί. Τό άφηνε ὅλη τή νύχτα κάτω από τόν ἕναστρο οὐρανό πιστεύοντας ὅτι οἱ μυστικές καί άγνωστες δυνάμεις τῶν άστεριῶν θά ἐπιδρουσαν καί θά ἐπηρέαζαν τό άμίλητο νερό τής στάμνας νά φανερωσει τήν ἐπαύριο τό όνομα καί τό χρόνο τοῦ ἐρχομοῦ τοῦ γαμπροῦ. Ἡ στάμνα ὅπως εἴπαμε άστροφεγγίζεται ὅλη τή νύχτα καί κατά τίς 10 τό πρωί στό συνηθισμένο πάντα τόπο — τοῦ κλήδονα — στό γραφικό ἄρτινό κατώγι τής Βάγενας — μέ θορυβῶδη τρόπο γίνεται ή σύνταξη τοῦ κλήδονα. Τό τραπέζι στή μέση, ἐπάνω ὁ κλήδονας μέ τό κόκκινο πανί σκεπασμένο, δίπλα του ή κυρα-Ροζίνα καί γύρω ὅλοι οἱ ενδιαφερόμενοι. Ἐκοῦνε τή γλυκιά καί μελωδική φωνή τής κυρα-Ροζίνας. Ἐφοῦ κάνει τό σταυρό της τραβᾶ τό πανί κι άνοίγει τόν κλήδονα λέγοντας:

«Ἐνοίγομε τόν κλήδονα στ' Ἁγιαντιοῦ τή χάρη

Καί ὅποια έχει τυχερό τό νιό της θε νά πάρει».

Ἐφοῦ ἀνακατέψει καλά τά σημάδια στή στάμνα άρχίζει καί τό βγάλισμο κάθε ἀντικειμένου πού συνοδεύεται μέ τό προφητικό ἢ πειραχτικό ἢ σκωπτικό στιχάκι. Ἐνάμεσα στά ἔρωτικά δίστιχα λέγονται καί μερικά μέ πολύ ἔλευθερία πού σάν ἀποτέλεσμα ἔχουν νά κοκκινίζουν τά μάγουλα τῶν ἄθωοτέρων κοριτσιῶν. Ἐνα από τά χαρακτηριστικότερα ρομαντικά δίστιχα εἶναι κι αὐτό:

«Τό κυπαρίσσι τ' ἀψηλό, τό μεσιανό κλωνάρι

τό κονταγειτανόπλο σου γυρεῦει νά σέ πάρει».

Στόν κλήδονα δέν παύουν καί τά σκωπτικά δίστιχα νά ἔνα δείγμα ἀπ' αὐτά:

«Σάν μάθ' ὁ σκύλος γράμματα κι ή γάτα νά διαβάζει

τότε κι ἐσύ θά παντρευτεῖς νά κάνει ὁ κόσμος χάρι».

«Μωρή σαρδέλλα βρωμερή, σουπιά τηγανισμένη

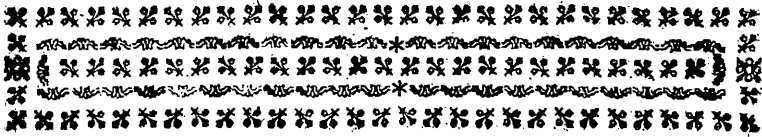
θέλεις κι ἐσύ ἀγαπητικό μωρή παλιοχ——νη».

Θά σταθῶ σέ μία λεπτομέρεια ἐξηγώντας τό πῶς βγαίνει τό σημάδι καί τό πῶς χαρίζεται τό στιχοπλάκι.

Ἡ κυρα-Ροζίνα πιάνει μέσα στή στάμνα τό σημάδι καί χωρίς νά γνωρίζει κανείς ποιανοῦ εἶναι ἕνας λέγει τό στιχάκι του, ὅποτε ή κακή πρόθεση ἀποκλείεται γιати μπορεῖ ἔκεινος πού θά πεῖ τό στιχάκι του νά εἶναι τό σημάδι καί δικό του.

Γι' αὐτό τό λόγο δέν ὑπάρχουν παρεξηγήσεις από τά λεγόμενα μιάς καί ἀποκλείεται κάθε κακή πρόθεση. Ἡ ἀτμόσφαιρα εἶναι πάντα χαρούμενη καί διέπεται μόνο από ἀγάπη καί μπόλικο χιοῦμορ. Τελειώνει δέ ή ἀπλή ἀλλά τόσο χαρακτηριστική τελετή μέ τό τελευταῖο ἀντικείμενο καί στή συνέχεια τό χύσιμο τοῦ άμίλητου νεροῦ σέ τρίστρατο γιά νά δρασκειλιστεῖ από ἄρσενικό πού τ' όνομά του θά συσχετιστεῖ μέ τοῦ ὑποψήφιου ἀγαπημένου της.

Μέ εὐχές πολλές καί τοῦ χρόνου — συνοδεύομενες μέ πολύ γέλιο καί θόρυβο σέ πραγματική πανηγυρική καί χαρούμενη ἀτμόσφαιρα, ἀφήνουν οἱ λάτρες τοῦ παραδοσιακοῦ κλήδονα τό ἄρτινό κατώγι μέ τίς μαῦρες πλάκες τής Βάγενας ἀνανεώνοντας ἔτσι τό ραντεβού γιά τοῦ χρόνου.

ΤΗΣ ΛΕΥΤΕΡΓΙΑΣ ΤΟ ΜΕΡΑΔΙ

ΝΙΚΟΥ ΚΑΡΑΒΑΣΙΛΗ

Τρεις, κán' τέσσερες ανάσες τόπος τή χώριζαν άκόμα τότε τήν πατρίδα μάς τήν "Αρτα από τή λευτεργιά. "Ως τό ποταμάκι τοῦ 'Αννίνου εἶχε ἔρθει τό 'Ελληνικό, ἐκεῖ τό σταμάτησαν τοῦ κόσμου οἱ τρανοί. Τήν "Αρτα, τήν ἔσκιαζε φοβέρα καί τήν πλάκωνε σκλαβιά.

"Ομως, τῆς σκλαβιάς ἡ μαῦρη πανούκλα, τοῦ ἀφανισμοῦ τά σύγνεφα πού κατάκατσαν ἄσφα χρόνια πάνω στήν ἀμοιρη πολιτεία σάν πάχνη, σάν καταχνιά, δέν μπόρεσαν νά τήν ἀφανίσουν. Σκαλωμένη στοῦ θανάτου τήν ξέρα μέ τά νύχια, ἡ ψυχὴ τοῦ ραγιᾶ καρτεροῦσε καί πίστευε.

Τῆς λευτεργιάς τ' ἀγέρι ὀλόδροσο τρύπωνε στό σκοτάδι τῆς καί τή χαίδευε καί τήν ἔλουζε καί τή στόλιζε καί τῆς ἔδινε κουράγιο γιά τό καινούργιο πανηγύρι. Τά μάτια τοῦ νυχτοπάτη, ξάνοιγαν στή βαθειά τή νύχτα, τή λαμπερὴ ἀχτίδα ὀπόστελνε ἐκεῖό τ' ἀστέρι τό λαμπρό πού πάει κοντά τήν Πούλια καί πού τό λέν Αὐγερινό.

Τοῦρκοι, μυργιαδες Τοῦρκοι διωγμένοι μέ πόλεμο ἀπ' τήν ἄλλη 'Ελλάδα μαζώχτηκαν δᾶθε λαχταρισμένοι κι ἀνήμποροι. Κοπάδια ἀπό κιωτεμένα ἀγρίμια 'Αγάδων καί Μπέιδων, καλομαθημένα γυναικόπαιδα σφηνώθηκαν σάν τά κυνηγημένα ἀλεπόπουλα μέσ' τά Τουρκόσπιτα καί ἀσκέρι, μυρμηγκιά ἀσκέρι ἀναδεύονταν μερόνυχτα σάν τίς λεβίθες στό βούρκο μὴ βρίσκοντας πουθενά στασιό, μὴ νοιώθοντας πουθενά σιγουργιά. "Εφκίαναν κούλιες, ἄνοιγαν πολεμίστρες, στέργιωναν κάστρα, ἀκόνιζαν σπαθιά, ἄρπαζαν φαωλά γιά νά χορτάσουν τήν πείνα τους, ροῦχα γιά νά ζεστάνουν τή ζαρκιά τους. Γκρίνιαζαν συνατό τους καί κατηγόραγαν ἕνας τόν ἄλλον χωρὶς νά μποροῦν νά βροῦν τό φτέχτη.

Διπλοσκοπιές φύλαγαν μερόνυχτα τίς Τουρκόπορτες καί σάν ἔπεφτε ἡ νύχτα γιόμιζαν τά σοκάκια ἀρματωμένους ζαπτιέδες, ἔτοιμους νά πνίξουν στό αἶμα σηκωμό, ἔτοιμους νά κρατήσουν ραγιάδων γιουρούσι.

Οἱ 'Αρτινοί ἀπό τή μεργιά τους, ὅσο κι ' ἂν ζοῦσαν μαῦρες μέρες, ὅσο ὁ φόβος κι ' ἂν τοὺς ἔσκιαζε, ὅσο ἡ ἀνέχεια κι ' ἡ στέρηση κι ' ἂν τοὺς βασάνιζαν, τά μάτια καί ἡ ψυχὴ τους ἦταν καρφωμένα κατὰ τό 'Ελληνικό. Καί ρώταγαν καί μάθαιναν καί καρτέραγαν οἱ ἀμοιροι ραγιάδες καί τή δική τους λευτεργιά μέρα μέ τή μέρα, ὦρα μέ τήν ὦρα, κι ' ὅσο ὁ καιρὸς περνοῦσε, ὅσο οἱ 'Αγάδες τοὺς ἔσφιγκαν καί τοὺς παίδευαν, τόσο ἐτοῦτοι δένονταν ἕνας μέ τόν ἄλλον καί κρυφοκουβέντιαζαν καί κρυφοκαρτέραγαν τήν ὦρα μέ λαχτάρα.

Οἱ νιώτεροι, κρυφά, πότε νύχτα καί πότε μέρα, πότε ἀπ' τή στεργιά καί πότε ἀπ' τή θάλασσα, ρίχνονταν ἀπόπερα στό 'Ελληνικό, μπουλούκιαζαν μέ τό στρατό, ἔπαιρναν ἄρματα γυμνάζονταν καί ἦταν ἔτοιμοι, γιά τή μάχη τῆς λευτεργιάς.

Τρανοί καί μυαλωμένοι, γυμνασμένοι τοῦ στρατοῦ μπαινόβγαιναν κρυφά τή νύχτα ἀπ'

τους άρχισαν με τό φιλολογικό μνημόσυνο τής κυρα-Ροζίνας Διαμαντή. Είχε όλες τις έξουσίες για τό «άνοιγμα τοῦ κλήδονα» πού γινόταν άνήμερα τής άπελευθερώσεως τής Ἑλλάδας, κάθε 24 Ἰουνίου τήν ήμέρα τοῦ Ἁγιαννιοῦ τοῦ Ριγανᾶ.

Γιά τόν κλήδονα ὑπάρχει κάποια προετοιμασία πού άρχίζει τήν παραμονή τό βράδυ. Ἐποβραδύς τής παραμονῆς ἡ κυρα-Ροζίνα ἔχει ἀναθέσει σέ τρία κορίτσια — άν μάλιστα εἶχαν τ' ὄνομα Μαρία ἦταν ἡ ἰδανική περίπτωση — νά φέρουν σέ μιά πλατύστομη στάμνα τό άμίλητο νερό. Τίς προηγούμενες ήμέρες γίνονται ἡ συλλογή τῶν σημαδιῶν ἀπό τοῦς ἐνδιαφερόμενους πού ἦταν δαχτυλίδια, σκουλαρίκια, βραχιόλια, σταυροί, κουμπιά καί ὅ,τι ἄλλο θά μπορούσε νά βρεῖ κάθε κορίτσι. Ἐποῦ γίνεται ἡ μεταφορά τοῦ άμίλητου νεροῦ μέ θρησκευτική εὐλάβεια ἡ κυρα-Ροζίνα τοποθετοῦσε τά σημάδια στήν πλατύστομη στάμνα — γιά νά χοράει τό χέρι νά τά βγάλει — σκέπαζε τή στάμνα μ' ἕνα κόκκινο πανί. Τό ἄφηνε ὄλη τή νύχτα κάτω ἀπό τόν ἑναστρο οὐρανό πιστεύοντας ὅτι οἱ μυστικές καί άγνωστες δυνάμεις τῶν ἀστεριῶν θά ἐπιδρούσαν καί θά ἐπηρέαζαν τό άμίλητο νερό τής στάμνας νά φανερώσει τήν ἑπαῖριο τό ὄνομα καί τό χρόνο τοῦ ἐρχομοῦ τοῦ γαμπροῦ. Ἡ στάμνα ὄπως εἶπαμε ἀστροφεγγίζεται ὄλη τή νύχτα καί κατά τις 10 τό πρωί στό συνηθισμένο πάντα τόπο — τοῦ κλήδονα — στό γραφικό ἀρτινό κατώγι τής Βάγενας — μέ θορυβώδη τρόπο γίνεται ἡ σύνταξη τοῦ κλήδονα. Τό τραπέζι στή μέση, ἐπάνω ὁ κλήδονας μέ τό κόκκινο πανί σκεπασμένο, δίπλα του ἡ κυρα-Ροζίνα καί γύρω ὄλοι οἱ ἐνδιαφερόμενοι. Ἐκοῦνε τή γλυκιά καί μελωδική φωνή τής κυρα-Ροζίνας. Ἐποῦ κάνει τό σταυρό της τραβᾶ τό πανί κι ἀνοίγει τόν κλήδονα λέγοντας:

« Ἐνοίγουμε τόν κλήδονα σ' Ἁγιαννιοῦ τή χάρη

Καί ὄποια ἔχει τυχερό τό νιοῦ της θε νά πάρει».

Ἐποῦ ἀνακατέπει καλά τά σημάδια στή στάμνα άρχίζει καί τό βγάλισμο κάθε ἀντικειμένου πού συνοδεύεται μέ τό προφητικό ἢ πειραχτικό ἢ σκωπτικό στιχάκι. Ἐνάμεσα στά ἔρωτικά δίστιχα λέγονται καί μερικά μέ πολύ ἔλευθερία πού σάν ἀποτέλεσμα ἔχουν νά κοκκινίζουν τά μάγουλα τῶν ἄθωοτέρων κοριτσιῶν. Ἐνα ἀπό τά χαρακτηριστικότερα ρομαντικά δίστιχα εἶναι κι αὐτό:

«Τό κυπαρίσσι τ' ἄψηλό, τό μεσιανό κλωνάρι

τό κοντογειτονόπλο σου γυρεύει νά σέ πάρει».

Στόν κλήδονα δέν παύουν καί τά σκωπτικά δίστιχα νά ἔνα δείγμα ἀπ' αὐτά:

«Σάν μάθ' ὁ σκύλος γράμματα κι ἡ γάτα νά διαβάζει

τότε κι ἐσύ θά παντρευτεῖς νά κάνει ὁ κόσμος χάζι».

«Μωρή σαρδέλλα βρωμερή, σουπιᾶ τηγανισμένη

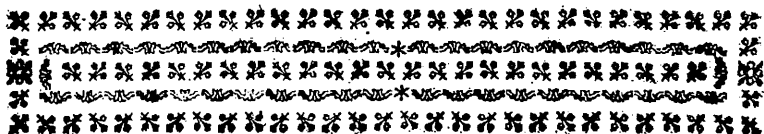
θέλεις κι ἐσύ ἀγαπητικό μωρή παλιοχ——νη».

Θά σταθῶ σέ μιά λεπτομέρεια ἐξηγώντας τό πῶς βγαίνει τό σημάδι καί τό πῶς χαρίζεται τό στιχοπλάκι.

Ἡ κυρα-Ροζίνα πιάνει μέσα στή στάμνα τό σημάδι καί χωρίς νά γνωρίζει κανείς ποιοανῶ εἶναι ἕνας λέγει τό στιχάκι του, ὄποτε ἡ κακή πρόθεση ἀποκλείεται γιατί μπορεῖ ἐκεῖνος πού θά πεί τό στιχάκι του νά εἶναι τό σημάδι καί δικό του.

Γι' αὐτό τό λόγο δέν ὑπάρχουν παρεξηγήσεις ἀπό τά λεγόμενα μιᾶς καί ἀποκλείεται κάθε κακή πρόθεση. Ἡ ἀτμόσφαιρα εἶναι πάντα χαρούμενη καί διέπεται μόνο ἀπό ἀγάπη καί μπόλικο χιοῦμορ. Τελειώνει δέ ἡ ἀπλή ἄλλά τόσο χαρακτηριστική τελετή μέ τό τελευταῖο ἀντικείμενο καί στή συνέχεια τό χύσιμο τοῦ άμίλητου νεροῦ σέ τρίστρατο γιά νά δρασκελιστεῖ ἀπό ἀρσενικό πού τ' ὄνομά του θά συσχετιστεῖ μέ τοῦ ὑποψήφιου ἀγαπημένου της.

Μέ εὐχές πολλές καί τοῦ χρόνου — συνοδευόμενες μέ πολύ γέλιο καί θόρυβο σέ πραγματική πανηγυρική καί χαρούμενη ἀτμόσφαιρα, ἀφήνουν οἱ λάτρες τοῦ παραδοσιακοῦ κλήδονα τό ἀρτινό κατώγι μέ τις μαῦρες πλάκες τής Βάγενας ἀνανεώνοντας ἔτσι τό ραντεβού γιά τοῦ χρόνου.

ΤΗΣ ΛΕΥΤΕΡΓΙΑΣ ΤΟ ΜΕΡΑΔΙ

ΝΙΚΟΥ ΚΑΡΑΒΑΣΙΛΗ

Τρεις, κán' τέσσερες ανάσες τόπος τή χώριζαν ακόμα τότε τήν πατρίδα μás τήν "Αρτα από τή λευτεργιά. "Ως τό ποταμάκι τοῦ "Αννίνου εἶχε ἔρθει τό "Ελληνικό, ἐκεῖ τό σταμάτησαν τοῦ κόσμου οἱ τρανοί. Τήν "Αρτα, τήν ἔσκιαζε φοβέρα καί τήν πλάκωνε σκλαβιά.

"Ομως, τῆς σκλαβιάς ἡ μαύρη πανούκλα, τοῦ ἀφανισμοῦ τά σύγνεφα πού κατακάτσαν ἄσφα χρόνια πάνω στήν ἄμοιρη πολιτεία σάν πάχνη, σάν καταχνιά, δέν μπόρεσαν νά τήν ἀφανίσουν. Σκαλωμένη στοῦ θανάτου τήν ξέρα μέ τά νύχια, ἡ ψυχὴ τοῦ ραγιᾶ καρτεροῦσε καί πίστευε.

Τῆς λευτεργιάς τ' ἀγέρι ὀλόδροσο τρύπωνε στό σκοτάδι της καί τή χαίδευε καί τήν ἔλουζε καί τή στόλιζε καί τῆς ἔδινε κουράγιο γιά τό καινούργιο πανηγύρι. Τά μάτια τοῦ νυχτοπάτη, ξάνοιγαν στή βαθειά τή νύχτα, τή λαμπερὴ ἀχτίδα ὀπόστελνε ἐκεῖο τ' ἀστέρι τό λαμπρό πού πάει κοντά τήν Πούλια καί πού τό λέν Αὐγερινό.

Τοῦρκοι, μυργιάδες Τοῦρκοι διωγμένοι μέ πόλεμο ἀπ' τήν ἄλλη "Ελλάδα μαζώχτηκαν δῶθε λαχταρισμένοι κι ἀνήμποροι. Κοπάδια ἀπό κιωτεμένα ἀγρίμια "Αγάδων καί Μπέιδων, καλομαθημένα γυναικόπαιδα σφηνώθηκαν σάν τά κυνηγημένα ἀλεπόπουλα μέσ' τά Τουρκόσπιτα καί ἀσκέρι, μυρμηγκιά ἀσκέρι ἀναδεύονταν μερόνυχτα σάν τίς λεβίθες στό βούρκο μὴ βρίσκοντας πουθενά στασιό, μὴ νοιώθοντας πουθενά σιγουργιά. "Εφκίαναν κούλιες, ἄνοιγαν πολεμίστρες, στέργιωναν κάστρα, ἀκόνιζαν σπαθιά, ἄρπαζαν φαλά γιά νά χορτάσουν τήν πείνα τους, ροῦχα γιά νά ζεστάνουν τή ζαρκιά τους. Γκρίνιαζαν συνατό τους καί κατηγοραγαν ἕνας τόν ἄλλον χωρὶς νά μποροῦν νά βροῦν τό φτέχτη.

Διπλοσκοπιές φύλαγαν μερόνυχτα τίς Τουρκόπορτες καί σάν ἔφεπτε ἡ νύχτα γιόμιζαν τά σοκάκια ἀρματωμένους ζαπτιέδες, ἔτοιμους νά πνίξουν στό αἶμα σηκωμό, ἔτοιμους νά κρατήσουν ραγιάδων γιουρούσι.

Οἱ "Αρτινοὶ ἀπὸ τή μεργιά τους, ὅσο κι' ἂν ζοῦσαν μαῦρες μέρες, ὅσο ὁ φόβος κι' ἂν τοὺς ἔσκιαζε, ὅσο ἡ ἀνέχεια κι' ἡ στέρηση κι' ἂν τοὺς βασάνιζαν, τά μάτια καί ἡ ψυχὴ τους ἦταν καρφωμένα κατὰ τό "Ελληνικό. Καί ρῶταγαν καί μάθαιναν καί καρτέραγαν οἱ ἄμοιροι ραγιάδες καί τή δική τους λευτεργιά μέρα μέ τή μέρα, ὦρα μέ τήν ὦρα, κι' ὅσο ὁ καιρὸς περνοῦσε, ὅσο οἱ "Αγάδες τοὺς ἔσφιγκαν καί τοὺς παιδεύαν, τόσο ἐτοῦτοι δένονταν ἕνας μέ τόν ἄλλον καί κρυφοκουβέντιαζαν καί κρυφοκαρτέραγαν τήν ὦρα μέ λαχτάρα.

Οἱ νιώτεροι, κρυφά, πότε νύχτα καί πότε μέρα, πότε ἀπ' τή στεργιά καί πότε ἀπ' τή θάλασσα, ρίχνονταν ἀπόπερα στό "Ελληνικό, μπουλούκιαζαν μέ τό στρατό, ἔπαιρναν ἄρματα γυμνάζονταν καί ἦταν ἔτοιμοι, γιά τή μάχη τῆς λευτεργιάς.

Τρανοὶ καί μυαλωμένοι, γυμνασμένοι τοῦ στρατοῦ μπαινόβγαιναν κρυφά τή νύχτα ἀπ'

τή λεύτερη Ἑλλάδα ἄλλοι σάν ἀργάτες κι' ἄλλοι σάν πρᾶματευτάδες καί κρυφοκουβέντια-
ζαν μέ τούς προεστούς κι' ἔφερναν κι' ἔπαιρναν μαντάτα γιά τό στρατό, κι' ὀργάνωναν
κρυφά τό σηκωμό.

Μ' ἓνα ἀπ' αὐτά τὰ παληκάρια ἀρραβώνιασε ὁ Παπα-Μάρκος τήν ἀκριβοθυγατέρα του
τήν Τριανταφιλιά. Μ' ἓνα ρούσο γεροδεμένο παληκάρι ἀπ' τὸ Ξηρόμερο ὀπόρχονταν πού
καί πότε σάν πρᾶματευτής καί παινιόβγαινε θαρρετά γιατί βοήθαγε ἢ πρᾶματα τό
Δεσποτικό, τίς ἐκκλησιές ἀκόμα καί τῶν παπάδων τὰ σπίτια. Αὐτόν τὸν ἀρραβώνα, σέ
κανένα δέν τὸν μαρτύρησε ὁ παπᾶς ἐξόν ἀπὸ τὸν ἀδερφό του. Καί οἱ πρωτοθιές τῆς
Τριανταφιλιάς, σάν κάτι φαίνεται νά ἔμαθαν ἀπὸ τὴν πρᾶσβυτέρα, μά κι' αὐτές μῆθκαν σέ
ὄρκο νά μὴν τὸ μολογήσουν πουθενά.

Μιά κρυφὴ χαρὰ, ἀπλωσε στό σπίτι τοῦ παπᾶ. Μιά καθάργια ἐλπίδα ἀγκάλιασε τὸ νοῦ
καί τὴν καρδιά τῆς νύφης καί δγιάβαινε ὁ καιρός, μέσα σέ μιὰ γλυκιά ἀπαντοχὴ γιά
φαμελιά, γιά λεύτερη ζωὴ ἁμορφη κι' ἀνέμελη, γιά καλύτερες μέρες. Καί δγιάβαινε ὁ
καιρός κι' ἀλάργεαν οἱ μέρες. Δγιάβαιναν κι' ὄξο στήν πολιτεία, μά κι' ἐκεῖ τό ἴδιο
μαῦρες κι' ἀραχνες, χωρὶς καμιά ξέχωρη καλωσύνη, χωρὶς λευτεργιάς σημάδια.

Γιουρούσια ἔκανε στά σύνορα ἡ λεύτερη πατρίδα. Στά Τζουμέρκα καί τό Βάλτο
ἐτοίμαζαν σηκωμούς, τ' ἀρματωλίκι φούντωνε ἀνάμεσα στοὺς σκλάβους καί ἡ Τουρκιά,
ὄσο σφίγγονταν, τόσο κιάτευε κι' ὄσο κιάτευε τόσο κίκιωνε καί γίνονταν ἀβάσταχτη.
Ἄλοῦθε παραφύλαγαν Τουρκαρβανίτες ἀρματωμένοι. "Ὅλα τὰ ὑποπευόνταν κι' ὄλα τὰ
σκιάζονταν. "Ὅλα τούς φαίνονταν ζαβὰ κι' ἀνάποδα καί οἱ ραγιάδες, ὑποπτοί ἀκόμα καί
στόν ὕπνο. Καί ὄσο βάραινε τῆς σκλαβιάς τὸ σύγνεφο, ὄσο πούμπωνε τὴν ἀνάσα τῶν
σκλάβων τοῦ ὄχτροῦ ἢ φοβέρα, τόσο ἡ ζωὴ κρυφόβοσκε, τόσο ἡ ἀπαντοχὴ στοιχείωνε. Καί
δούλευε τὸ φύτρο κάτω ἀπὸ τό χῶμα, τό χῶμα τὸ μουσκεμένο μέ αἶμα καί δάκρυα κι'
ἀναδεῦονταν κι' ἀνέβαινε, κι' ἀνέβαινε ἀσταμάτητα γιά νάβρει τό φῶς.

Γονατιστός ὁ παπᾶς νυχτόημερα μπροστά στήν "Αἰγια Τράπεζα ἰκέτευε τὸ Μεγαλοδύ-
ναμο γιά τοῦ Ραγιά τό δίκιο, κι' ὄλο καί μάλωνε κι' ὄλο κι' ὄρμηνευε δίνοντας κουράγιο
στοὺς κιωτεμένους ὀποῦχαν γύρει τό κεφάλι γιά χαμό.

Ἡ πρᾶσβυτέρα στό σπίτι, πότε ἴδγαιζε, πότε μῆτανε καί πότε ἔρριχνε ξόμπλια στόν
ἀργαλιό γιατί μάζωνε ὁ καιρός καί ἡ κοπέλλα ἔλεγε ἔπρεπε νά πάει στό σπίτι τῆς, καί νά
πάει ἔτσι καθῶς τέργαιζε σέ μιὰ μονάκριβη καί μοσχαναθρεμένη ἀκριβοθυγατέρα.

Ἡ βάβω ἢ ἔρμη, σκάνιαζε, ἀκουμπισμένη στό γονολίθι ἀγνάντευε τὴν ἀγγονιά καί
χόλιαγε ἡ καρδιά τῆς. Σάν ψέματα τῆς φαίνονταν πῶς ἄξινη, πῶς τράνευε ἡ Τριανταφιλιά,
καί πῶς σίμωνε ὁ καιρός ν' ἄρθει ὁ γαμπρός νά τούς τὴν πάρη. Καί μέ τὴν καυμὸ τῆς μεγάλωσε
αὐτὴ τὴν κοπέλλα ἓνας Θεός τὸ ξέρει. Στά γόνατα τὴν κράταγε, τῆ χόρευε στά χέρια, τὴν
ἔλουζε, τῆ χτένιζε τῆ γιόμιζε ὄρμηνιες κι' ἔγινε ἡ Τριανταφιλιά τῆς νοικοκυρά καί
χρυσοχέρα καί κρυφοκαμάρωνε ἡ βάβω, πού δέν θάχανε λόγο νά εἰποῦνε οἱ συμπεθέροι σάν
ἔμπενε ταχιά νυφοῦλα ἢ ἀγγονοῦλα τῆς μέσα στό ξένο τὸ νοικοκυρόσπιτο.

Ἄλλά καί τοῦτο πάλι πού μολόγαγαν τί νάητανε συλλογιόυνταν; Συλλογιόυνταν καί
σκάνιαζε ἡ βάβω γιατί, λέει, ἤθελαν κεῖθε στό Ἑλληνικό, κατὰ τὴν πατρίδα τοῦ γαμπροῦ ἢ
κάθε νειά νά περπατάει θαρρετὰ ὄξω στό ντερβένι, καμαρωτὰ σάν πέρδικα, σάν λυγερὴ
τρυγὸνα μέ κυπαρίσσι τό κορμί τῆ μέση δαχτυλίδι μέ τό κεφάλι τῆς ψηλά καί χαμηλά νά
βλέπει.

Καί περπάταγαν ἐκεῖ οἱ κοπέλλες κι' ὄλες οἱ νοικοκυρές μικρές καί μεγάλες. Χρόνια
τώρα βλέπειε λεύτερος ὁ τόπος, μέ στρατές καί καζάργια μέ γιορτάσια καί πανηγύρια μέ
φέζες καί περιπάτο, πῆσαν ἄλλον ἀέρα οἱ ἄνθρωποι, ἀέρα ὀπόρχονταν κεῖθε ἀπὸ τῆ Φραγγιά
γιομάτον μέ φικασίδια καί μυρωδιές, πού θά λογάριαζαν ἂν ἡ Τριανταφιλιά πού ἐδῶ καί
καιροῦς τώρα, ἀπὸ τότε πού ἄξινη λίγο, πού πέταξε κορμί καί σημάδεψαν τὰ κόρφια τῆς δέν
κόπησε ὄπως καί νειά νά ματαβγεῖ ὄξω ἀπὸ τὴν αὐλόπορτα μὴν τὴν βάλουν στό μάτι οἱ
λιάπηδες καί τὴν ἀδράξουν!

Μά δέν ήθελε ή βάρβα νάχουνε τέτοιο λόγο οί συμπεθέροι γιά νά είπουνε και πάτησε ποδάρι. Κουβέντιασε μέ τή νειά, τό ματακουβέντιασαν μέ τή νύφη της, όρμηνεύτηκαν και τόν παπά και παρ' όλο πού εκείνος είχε άλλη γνώμη, τόν κατάφεραν στερνά και τ' άποφάσισε κι' εκείνος.

Σούρωπο ή Τριανταφλιά, ή τρανή ή Τριανταφλιά σκάλωσε στην άγγονιά της μία φούστα τής μάννας της, τής τράβησε τό μαντίλι χαμηλά στά μάτια, δρασκέλησαν τήν αυλόπορτα και πήραν τό δρόμο ή μία πλάι στην άλλη. Πέρασαν τά Λαϊνάτκα βγήκαν μπροστά στην Παργιορίτσα, σταυροκοπήθηκαν στη χάρη της και τράβηξαν στό δρόμο κατά τήν 'Αιδήτρια. Παρεκούλια λίγο, γύρισαν, πήραν τόν άπάνω δρόμο, κάπου καληπερίστηκαν μέ περαστικούς και μέ τήν ίδια άνάσα ματαγύρισαν στό σπίτι. Πολύ τό χάρηκαν αυτό τό σεργιάνι οί γυναίκες και είχαν νά μολογάνε όλη τή νύχτα. Και τ' άλλο τό βράδυ οί δυό Τριανταφλιές ματαπάλι στό σεργιάνι, και όρμηνευε ή βάρβα στό δρόμο και κρυφαγνάτευε και καμάρωνε κι' έβανε μέ τό νοϋ της, ακόμα κανά δυό βράδυα όπόμειναν από τούτη τή βδομάδα και πάι καλιά της, σωστή τρυγόνα ή νύφη.

"Όμως όργη. Δέν πρόπησαν νά βγοϋνε καλά καλά μπροστά στην εκκλησιά και σάν τούς λύκους χύθησαν οί τούρκοι και τίς έξωσαν όλόγυρα. Πού ήταν καταχωνιασμένοι, πούθε πετάχτηκαν, κανας δέν τούς είδε είπε ή γριά. Μέ χουγιατά και άμποχτιές μέ βλαστήμια και φοβέρες τής έβαλαν μπροστά σάν τά πρόβατα και πήγαν και τίς εκλεισαν στην άστυνομία. Στο μετόχι τής Παργιορίτσας όπούηταν πίσω από τά κελιά και πού ακόμα σήμερα στέκει ρέπιο κι' έρημο, άρχοντικό άπομηνάρι του καιρού του, σάν ή μόνη ζωντανή μαρτυριά στά όσα καλά κι' άνάποτα γίναν σ' εκείνους τούς καιρούς.

'Εκει τίς εκλεισαν συνοδιά μέ τά ζούδια σ' ένα θεοσκότεινο κελί γιομάτο σφαλαγκουδιές και ζούμερα, μ' ένα παραθυράκι από τήν πέρα μεργιά φρασμένο μέ σιδεργιά και μ' ένα σάπιο παραθυρόφυλλο κρεμασμένο σε μία γύφτικη κρικέλα, και κάτω τά σκούπρα και ό κουρνιαχτός ένα γόνα. Παρασολισμένες οί γυναίκες, μαζώχτηκαν σε μία άκρη ή μία δίπλα στην άλλη κι' έτρεμαν γιά τό χάλι πού τίς βρήκε, χωρίς νά μποροϋν νά μαντέψουν τό τί θ' άπογίνουν και χωρίς νά μποροϋν νά στείλουν ένα λόγο στό σπίτι γιά τό πού βρίσκονται. Σάν έφεξε ή μαγκούφα αυγή, άνοιξε ή πόρτα και τίς πήραν και τίς άνέβασαν στά άπάνω μαντζάτα, εκεί όπουχαν μαζοχτεί οί άγάδες μέ τόν κατή γιά νά πάρουν άνάκριση.

"Άλλος ζαβός κι' άλλος άνάποτος, πότε μέ τό καλό και πότε μέ τό ραβδί και τίς φοβέρες ρώταγαν και ματαρώταγαν, από πού κίνησαν και πού πήγαιναν τέτοια ώρα. Τί ήθελαν νά ιδοϋν και τί νά καταπατήσουν από τ' άσκέρι. Πού θά μαρτυροϋσαν τά όσα έβλεπαν και μάθαιναν, ποιός τίς έστειλε και πού ήτανε κρυμένος, κι' άλλα κι' άλλα τέτοια ένα σωρό, άκέργια μερόνυχτα όρθές στον τοίχο χωρίς φωμί χωρίς νερό. Κι' έσκουζαν λαχταρισμένες οί γυναίκες, μολογάνε, και δέν μαρτύραγαν τίποτα, και κάκιωναν οί Τούρκοι και δόστου παιδεμό γιά νά μαρτυρήσουν.

'Εκείνον τόν καιρό μάθαιναν ότι τό Ρωμαϊκό έτοιμαζε γιουροϋσι, σύναξε στρατό στά σύνορα και ότι όλος ό Μακρυνόρος ως άπάνω στη Φλωριάδα γιόμισε ίππικό και κανόνια. "Ήξεραν ακόμα ότι οί Ρωμιοί μπαίνουν κρυφά στό Τούρκικο και μάθαιναν όλα τά καθήκαστα από γυναίκες και παιδιά πού τάβαναν ξεπετοϋτο κι' έτσι τά γνώριζαν όλα και έτρεμε ή καρδιά τους και όχτρέβονταν και τόν ίσκιο τους ακόμα.

Τόμαθ' ό παππας και φαρμακώθηκε ή καρδιά του, τόμαθε και ή πρεσβυτέρα και κάπνισε τό μυαλό της από τό σεκλέτι. "Έβαλαν τούς προεστούς και τούς άφεντάδες του τόπου νά πάνε παρακαλιά στον Τούρκο και νά του είπουνε νά λευτερώση τίς γυναίκες, γιατί ουτε τίποτα κακό έκαμαν ουτε και τίποτα ήξεραν γιά νά μαρτυρήσουν. Μά πού νά τούς πιστέψουν τούς Ρωμιούς. "Εστειλαν άρχόντισσες, έστειλαν παραδουλεύτρες νά παρακαλέσουν τίς φαμιλιές των 'Αγάδων νά λυπηθοϋν και ν' αφήσουν λεύτερη τή γερόντισσα μέ τήν άγκονιά της πήγε ό ίδιος ό Δεσπότης παρακαλιά πολλές φορές, μά τίποτα δέν κατάφεραν. Τό κακό μαντάτο, μέρα μέ τήν μέρα, ώρα μέ τήν ώρα κρυφόβοσκε από στόμα σε στόμα σάν

τή φλόγα στ' ἄχυρο καί δέν ἔμεινε ἀγάλια ἀγάλια οὔτε χριστιανός μηδέ καί τοῦρκος, μικρός μεγάλος πού νά μήν τῶμαθε, δέν ἔμεινε σπίτι, μαχαλάς στήν "Ἄρτα πού νά μήν κουβεντιάστηκε καί πού ὄλοι στερνά νά μήν ἦταν σύμφωνοι, νά μήν ἦταν σίγουροι, πώς ἡ Τριανταφλιά, ἡ πεντάμορφη ἡ Τριανταφλιά μέ τή βάρβω της ἦταν βαλμένες ἀπό τό Βασιλιά, ἦταν ὀρμηγεμένες ἀπό τρανοῦς νά καταπατάνε τόν ὀχτρό, νά βοηθᾶνε τό στρατό πού πᾶσκιζε νά φέρει καί στόν τόπο μας τή λευτεργιά.

Καί χαιρόνταν καί καμάρωναν πού ἦταν ὄλοι στό ποδάρι γυναῖκες, ἄντρες. Καί νοιώθαν περήφανοι σάν βγήκε ὁ λόγος πώς ἡ Τριανταφλιά δέν κιώτεψε καί δέν μαρτύρησε τίποτα, σάν ἄντρας, σάν παληκάρι οὔτε δάκρυσε, οὔτε λογάργιασε Τοῦρκο καί βάσανα. Λίγοι ὄσοι τήν ἤξεραν θάμαξαν. Οἱ πολλοί τήν στοχάζονταν, τήν ἔφκιαναν μέ τό νοῦ τους τρανή καί δυνατή, ὀμορφη κι' ἄντριωμένη ἀλιώτικη ἀπ' τίς ἄλλες, μέ ἄγιοσύνη στήν ψυχή καί μέ σπαθί στό χέρι, πρωτοκαπετάνισσα, ἴδια κι' ἀπαράλαχτη Τζαβέλαινα. Καί δγαίβαιναν οἱ μέρες καί δγαίβαιναν οἱ βδομάδες καί ἡ φαμελιά ἔγινε ἀγνώριστη ἀπό τό σκανιό της καί οἱ φυλακισμένες χειρότερα. Ἦρθε κρυφά καί ὁ ἄρραβωνιαστικός, πολύ κρυφά κάνα δυό τρεῖς φορές στήν "Ἄρτα στημένος μᾶστορας καί τούς ἔκαμε κουράγιο καί τούς εἶπε πώς θέλουν δέ θέλουν σέ λίγο καιρό θά τίς βγάλουν τίς γυναῖκες ἀπό τή φυλακή κι' ὄλους τούς φυλακισμένους, ἔφτασε ὁ καιρός νά γίνε νά γίνε τό γιουρούσι κι' ὁ Τοῦρκος θά σταθεῖ πέρα στήν Κόκκινη Μηλιά. "Ὅμως μέσιασε ὁ μήνας καί δγαίβηκε καί κόντευε κι' ἄλλος καί τίποτα δέν φαίνονταν νά γίνε. Παρακάλεσαν φοβέρισαν, ἔταξαν γρόσια στόν Κατή, μά καί πάλι τίποτα κι' ἀπελπίστηκε ὁ κόσμος.

"Ὀσπου μιά μέρα, γειτονόπουλα παληκάρια τότε τοῦ καιροῦ τους κι' ἄλλα κάνα δυό ἀνίψια τοῦ παππά, ἀφοῦ κουβεντιάστηκαν καί μέ τό γαμπρό καί ὀρμηγεύτηκαν καλά, ἀποφάσισαν νά τίς πάρουν τίς γυναῖκες ἀπό τή φυλακή μέ τό ἔτσι θέλω. Ὁ μακαρίτης ὁ Σιαδήμας μολογᾶνε, ὁ πατέρας τῆς Μπίας τοῦ Σαράτσι, ἕνας Στάθης Ντερμάνης, ὁ Μπόμπολας κι' ἕνας ἀκόμα πού κάνας δέν θυμήθηκε, ἕνα βράδυ, ἕνα σκοτεινό βράδυ μέ τόν οὐρανό φορτωμένο σύνεφα, μιά ὥρα πού λιανόβρεχε καί ἡ "Ἄρτα ἦταν πεσμένη στόν πρωτοῦπνο, ξυπόλυτα κι' ἄρματομένα τά παιδιά κοντοζύγωσαν τό μετόχι πίσω ἀπό τά Ψαθεῖκα. Στάθιχαν στή μάντρα ὀπουέινα ἀκόμα, ἀπό τήν ὄξω μεργιά δυό μπόδια ψηλή, ἔβαλαν τή σκάλα κι' ἀπό ἕνα ἕνας ἀνέβηκαν στόν τοῖχο, κι' ὁ Στάθης μολογᾶνε μέ τό Σιαδήμα ὀπούηταν βεργιόλιγνος καί δυνατός, ψυχωμένος κι' ἀκίότευτος ἀλαφροπατώντας σάν ἴσκωμα, τήν ὥρα πού ὁ σκοπός ἦταν ἀπό τήν κείθε μεργιά, ζήγωσαν τό παραθύρι καί μ' ἕνα σίδερο ὀπούχαν φκιάσει στό γύφτο ξεπετοῦτο λύγισαν τή σιδεργιά ἀπό τό παραθύρι τῆς φυλακῆς καί τήν ἔβγαλαν. Οἱ γυναῖκες ὀπούηταν ὀρμηγεμένες ἀποβραδύ μ' ἄλλη γριά, τήν κακοβάσω καλή της ὥρα (τήν ἄφηναν τήν γριούλα τριτόημερα οἱ Τοῦρκοι καί πήγαινε ψομί τῶν γυναικῶν στή φυλακή), κοντοζύγωσαν καί πρώτη ἔχωσε τό κεφάλι ἡ Τριανταφλιά στήν παραθύρα, ἔβγαλε ὄξω καί τά χερᾶκια της καί ζούπα ἡ βάρβω ἀπό μέσα, τράβα τά παληκάρια ἀπ' ὄξω τήν ἔβγαλαν τήν κοπέλλα, τίς ἔκαμαν πλάτη, τσαρπαλώθηκε στόν τοῖχο, τήν ἄδραξαν οἱ ἄλλοι καί τήν κατέβασαν στήν πίσω μεργιά. Κιντύνεψαν ὄμως τά παληκάρια νά χάσουν τό κεφάλι τους, τράβα, μάδα νά βγάλουν καί τή βάρβω ἀπό τήν παραθύρα ἄρρησαν, σάν κάπου φαίνεται νά βρόντησαν κιάλας κι' ὁ σκοπός τό δοκίηκε κι' ἔβαλε αὐτί. Ἦρθε ὡς πίσω ἀφογκράστηκε, ἀγνάντεψε γύρα στό σκοτάδι καί τά παιδιά σκυμένα στίς τσουκνίδες κόντεψε νά τά πατήσει ὁ τοῦρκος.

Σάν γύρισε κείθε ὁ ὀχτρός, ματαπάσκισαν νά τήν τραβήσουν, μά δέν μπόρεσαν, ἦταν χοντρή, πολύ χοντρή ἀκόμα καί δέν τήν ἔπαιρνε τήν καψόγρια τό παραθύρι. Καί φύγαν σκανιασμένα τά παιδιά, καί φύγαν κοντά τους κι' ἄλλοι κάνα δυό ραγιάδες ὀπούηταν κλεισμένοι στή φυλακή κι' ἀναμέρησαν, σκόρπισεν ἡ φαμελιά τοῦ παπᾶ τή νύχτα μέσα τά σπίτια καί δέν τοῦς ματάβραν οἱ Τοῦρκοι. Ντροπιασμένοι τήν αὐγή ἔβαλαν παγανιά σ' ὄλους τούς μαχαλάδες, φοβέρισαν κόσμο κι' ἄλλους ἔδειραν γιά νά μαρτυρήσουν ποιός χάλασε τή φυλακή καί πού ἦταν κρυμένοι αὐτοῖ πού φύγανε, μά κάνας δέν κιώτεψε κάνας

δέν μαρτύρησε, κι' όσο οι Τούρκοι σκάνιαζαν για τό πάθημά τους, τόσο οι 'Αρτινοί γιόρταζαν μέσα τους. Τήν λευτεργιά τῆς κοπέλλας τήν ἔνοιωθαν και δική τους λευτεργιά. "Έβαλε, ἔλεγον, ὁ βασιλιάς κόσμο γνωστικό και γυμνασμένο, μέ σύνεργα και μέ ἀρμάτες και ἦρθαν και τσάκισαν τή φυλακή και πήραν τούς φυλακισμένους κι' ἄν ἤθελαν και τούς Τούρκους τούς ἔβαναν στό σακί και τούς ἔπαιρναν, μά τι νά τούς κάμουν, τώρα ἦρθε ἡ ὥρα πού θά τά ρίξουν μονάχοι τους τ' ἄρματα. Και δούλευε ἡ φαντασία τοῦ κοσμάκη και καρτέραγε μέρα μέ τή μέρα, ὥρα μέ τήν ὥρα και τή δική του λευτεργιά.

Κι' ἔκαμε ὁ Θεός και δέν ἄργησε νάρθει. Ἦρθε, και λευτερώθηκε ὁ κόσμος ὅπως και ἡ Τριανταφιλιά ἦσυχαι, ἦσυχαι, τόσο ἦσυχαι πού κάνας δέν τό κατάλαβε. Δέν ἔπεσαν ντουφέκια, δέν βρόντησαν κανόνια δέν δούλεψαν σπαθιά. Δέν χάλασαν χωργιά, δέν κάρηκαν σπία, δέν χάθηκαν φαμελιές. Δέν ἔπεσαν κεφάλια δέ μάτωσαν οἱ δρόμοι, δέν ἄχαξαν τά σκακίτια ἀπό τῶν μανάδων τά οὐρλιαχτά και τῶν λαβωμένων τό βόγγο. Ἦρθε ἡ λευτεργιά μιά ἀυγή, μιά πολυπόθητη αὐγούλα, σάν τήν εὐλογία τοῦ Θεοῦ, σάν τήν ἀνάσα τῆς "Ανοιξης. Τ' ἀποφάσισαν τοῦ κόσμου οἱ τρανοί, τότε τούς ἔδωσε φώτιση ὁ Θεός και τά πήραν τά σύνορα ἀπό τοῦ Ἄννινου και τά φέραν στό ποτάμι τοῦ Ἀράχθου. Ἡ "Αρτα ἀπό τίς 24 Θεορτή τοῦ 1881 γένονταν και πάλι λεύτερη, ἔπεφτε κατά τό Ἑλληνικό. Νύχτωσαν στήν πόλη οἱ Τούρκοι και δέν ξημέρωσαν ἔτσι καθῶς ἔλεγαν τά λόγια τοῦ Ἁγίου.

Ξετρύπωνε ὁ κοσμάκης δειλὰ δειλὰ ἐκείνη τή μέρα μ' ἕνα αἶσθημα στήν καρδιά του ἀλλοιώτικο. Σήμαναν οἱ καμπάνες κι' ἀντάμα οἱ ἄντρες και τά γυναικόπαιδα ὁ Δεσπότης και οἱ παππάδες μέ τῆς λευτεργιάς τό λάβαρο μπροστά τό χρυσοκεντημένο, μέ μαντήλια και βάρια στά χέργια βγήκαν νά καρτερέσουν τό στρατό. Κι ἦρθε ὁ στρατός, μέ καβαλάρη μπροστά πού κράταγε τήν Ἑλληνική σημαία και θάμασαν οἱ Ἄρτινοί και τούς καμάρωναν βουβοί καθῶς τούς ἔβλεπαν νάρχονται ἀπ' ἀλάργα και χύθηκαν και τούς ἀγκάλιασαν και τούς φίλησαν ἄσπτες φορές και γιόμισαν τά μάτια τους δάκρυα και δέθηκαν οἱ γλῶσσες τους ἀπό τή συγκίνηση και οὔτε τό καλοσηθήσαν δέν μπόρεσαν νά εἰποῦνε. Και λύγισαν τά γόνατα ἀπ' τήν εὐλάβεια και τόν πόθο και γονατιστούς τούς εὐλόγησε ὁ Δεσπότης, και εὐλόγησαν οἱ παππάδες τή λευτεργιά και τή σημαία και τούς ἔδωσε κουράγιο μέ τά λόγια του ὁ Στρατηγός και συνῆρθαν. Ἔμασαν μέ τό χέρι ἀπό τά μάτια τῆς χαρᾶς τά δάκρυα, σηκώθηκαν κι' ἀντάμα κίνησαν και μπήκαν στήν "Αρτα ψέλλοντας, σάν νά γύριζαν ἀπό νεκρανάσταση. Και ματασήμαναν οἱ καμπάνες χαρούμενα κι' ἀνέβασαν τή σημαία τή γαλανόλευκη στό κάστρο και κυμάτιζε ἐκείνη και τήν ἀγνάντευαν και δέ τή χόρταιναν και γαλήνεψε ἡ καρδιά τους. Και ἀνέβηκε ὁ στρατός ἀπάνω στή στρατώνα και ἡ ζωῆ στήν πολιτεία ἔπαιρνε τό δρόμο της, τόν καινούργιο της τό δρόμο, πού χρόνια, πού αἰῶνες εἶχε χαμένο και πού δνειρευότανε στόν ὕπνο και στό ξύπνιο του ὁ ἄμοιρος ὁ ραγιάς.

Καλότυχοι ἐκεῖνοι πού τήν ἔζησαν ἐκείνη τή στιγμή, ἐκείνη τή μέρα, σ' ἐκείνους εἶχε ὁ Θεός ξεχωριστό μεράδι.

Και πάει δειλινό και πάει βράδυ κι' ἔγειρε ὁ ἥλιος σέ ξαστεργιά και χάθηκε και τό ἀγνάντευαν ὄλοι ἐκεῖ τό ἥλιοβασίλεμα και τό θάμαζαν. Ἦταν τό πρώτο κι' ἦταν τόσο ὁμορφο τόσο ἀλλιώτικο, πού τέτοιο δέν εἶχε ἄνθρωπος ματαθυμηθεῖ στή ζωῆ του. Και νύχτωσε, και ξημέρωσε λαμπερώτερη μέρα, και πάλι και πάλι και οἱ νοικοκυρές θάρρεψαν κι' ἄνοιξαν τά παραθυρόφυλλα, ὅσα ἄνοιγαν ἀπό τά χρόνια και μπήκε και στά σπία τό φῶς, και φώτισαν οἱ ἠλιαχτίδες και ζέσταναν τίς καρδιές ἐκείνων πού ἀμπαρωμένοι χρόνια ἀγνάντευαν πίσω ἀπό τίς χαραμάδες σάν κολασμένοι και περιμένανε.

Κι' ἄνοιξαν οἱ αὐλόπορτες και τρίξαν ἀπό τή σκουργιά οἱ ρεζέδες κι' ἀνατριχίασε ἡ πολιτεία και συνῆρθε και θάρρεψαν τά παιδαρέλια και χύθηκαν στό δρόμο και δρασκέλησαν τό κατώφλι οἱ νειές και λαχνίζονταν στό δρόμο για καιρό ἀκόμα και κάθε τόσο γύριζαν και κοίταγαν πίσω μήπως και τούς πήρε στό κοντό Τούρκου ποδάρι, μήν και τούς παραμονεύει ἀπό πουθενά μάτι Ἀρβανίτη. Δυνάμωσε ἀγάλια-ἀγάλια τή λάμπα ὁ κάπελας στό καφενέ και κάνας μερακλής δέν πολυσκοτίζονταν ἄν ἔπινε και κἀνα ρακί παραπανῆσιο

κι' ἔφτανε ἀνάργια-ἀνάργια σιμά τήν αὐγή λιανοτραγουδώντας στό κονάκι του.

Ἡ Τριανταφιλιά συμαζώχτηκε στό σπίτι της, σύναξε τά προικιά της καί δέν ἄργησε νά γένει ἐκεῖός ὁ γάμος. Πέρασαν δέν πέρασαν, μολογᾶνε, δύο βδομάδες καί ὄλα ἦταν ἔτοιμα. "Ἄλλοι στύλιωσαν τό πάτωμα στήν κρεβάτα μέ ματέργια γιά νά κρατήσῃ τόν κόσμο καί τό χορό, ἄλλοι σύναξαν ξύλα κι' ἄλλοι ἐτοιμάζαν σουβλιὰ γιά τά κρυάργια. Γειτονοποῦλες σιουρμέταγαν μ' ἀζβέστη τά τοίχια κι' ὡς δῆξ στήν αὐλόπορτα γιά νά φαντάζῃ τ' ἀρχοντόσπιτο παστρικό καί χαρούμενο σέ τούτη τήν ὥρα. Νοικοκυρές σύναζαν μέσα τό μαχαλά πιάτα καί προυνία, κούπες καί ρακογυάλια γιά τούς καλεσμένους καί μισοβδόμαδα κιόλας κίνησε ὁ γάμος.

Οἱ προιστές τραγοῦδησαν καί τά παιδόπουλα κοσκίνησαν τ' ἀλεύρι τό καθάργιο γιά τά προζύμια, κι' ἀνάπιασαν μιογάτσιες καί τίς κέντησαν καί τίς πέρασαν μέ μέλι καί τίς στόλισαν μέ ζαχαράτα. Κι' ἔφτασαν ταχιά τά κανίσκια ἀπό τούς καλεσμένους συγγενεῖς καί φίλους. Καί ποιός δέν ἔστελνε καί τί δέν πρωτόστειλαν σ' αὐτόν τόν γάμο. "Ἄλλοι ἀρνιά, ἄλλοι κρασιά κι' ἄλλοι ἀσκιά προσφαί, χῶργια τῆς νύφης κεντητά, χῶργια ἀγγιά, συγύρια.

Κι' ἦταν καλεσμένο σ' αὐτόν τό γάμο ὄλο τό παζάρι, ὄλη ἡ "Ἄρτα εἶχε πάρει ἀπό τόν παπα Μάρκο τήν τσιάντα της. Τώρα θά εἰπεῖ σάν καί τί ἦταν ἡ "Ἄρτα τότε, τρεῖς-πέντε μαχαλάδες κόσμο κι αὐτοί ὄχι ἀκέργοι. Βάρε-στούμπα ὁ Τοῦρκος μιά ζωή ἀναμερήσαν οἱ ἀνθρώποι, ἔπιασαν τά βουνά.

Καί ἦρθαν λένε τά βγολιά καί μπῆκαν τά καζάνια στή φωτιά μέ τά κοψίδια καί τά σφαχτά στή θράκα γυροῦφερναν στίς σούφλες καί ροδοκοκκίνιζαν κι' ἔσταζαν τετράπαχα κι' ἀκούωνταν τό τσιτσιρίσμα ὡς δῆξ στό δρόμο καί μοσκοβόλαγε ἡ τσίκνα κι' ἔφτανε κι' ἀνέβαινε ἐκεῖνη ἡ μοσκοβολιά ὡς ἀπάνω στά μεσοῦρανα. Καί χόρευαν μικροί τρανοί κι' ἀμπίδαγαν παιδόπουλα καί τραγουδοῦσαν προεστοί πότε τῆς τάβλας, κλέφτικα, πότε τῆς νιότης, τοῦ σεβντά τοῦ τόπου μας τραγοῦδια. Οἱ πολλοί μαζώχτηκαν Σαββατόβραδο πρὸς Κυργιακή. Δέν ἔμεινε ἄνθρωπος στήν "Ἄρτα νά μὴν πάει νά ἰδεῖ τῆ νύφη, νά εὐχηθεῖ στό σόϊ καλά της στέφαγα καί προκοπή στά νιογάμπρα. Γιομάτος ὁ ὄντας καί ὄλα τά μαντζάτα, οἱ πολλοὶ στάθηκαν κι' ἀγνάντευαν καί χόρευαν στήν αὐλή, ἦταν καλοκαιρικά βλέπεις 'Ἀλωνάρης μῆνας καί τό δῆξ ζηλευόνταν πλειότερο ἀπ' τό μέσο. Οἱ μαστραπάδες μέ τό κρασί πήγαιναν κι' ἔρχονταν καί τά παγοῦργια μέ τό ρακί δέν εὔρισκαν στασιό, δέν ἔπαιρναν ἀνάσα. Καί ποιός δέν ἔφαγε καί ποιός δέν ἠπγιε καί ποιός δέν χόρευε, ὄσο τράβαγε ἡ καρδιά του σ' ἐκεῖόν τό γάμο. Μικροί τρανοί, κᾶνας δέν ἔμεινε παραπονεμένος, ἄσῶτα κοψίδια καί ζμί καί τσιουρβάς στά πιάτα καί στίς τάβλες κομάτια θησαυρό καθάργια καί ροκίσια μέχρι πού τέντωνε τό λουρί.

Καί ἡ Τριανταφιλιά, νυφούλα, νυφούλα μέ τά οὔλα της, ὄπως τίς τέργιαζε, ὄπως τήν ἤθελε ἡ καρδιά τους, κόκκινη-κόκκινη σάν τῆ παπαρούνα στά μάγουλα καί ἄσπρη στήν τραχλιά σάν τῆ γαλιάντρα μέ ροῦσα καί ζγοῦρά μαλιά, μέ μαῦρα-μαῦρα μάτια, μέ λυγερῆ κορμοστασιά καί φόρεμα ἀπ' ἀτλάζι, μέ δύο καρφίτσες στά μαλιά καί χαιμαλιά στά στήθια, στή μέση ἄσμοζούναρο καί δύο αἰτούς γιά κόπτσες. Χαράς τους πού τῆ γκένιαζαν, τήν τέτοια τήν τρυγόνα.

Κοντά ἀπ' τῆς Κυργιακῆς τό γιόμα, κόπιασαν στήν "Ἄρτα καί οἱ συμπεθέροι μέ τό γαμπρό. Αὐγοῦλα εἶχαν μπεῖ σέ κακία ἀπ' τόν Καρβασαρά καί ξεμπάρκαραν στήν Κόπραινα. Ἐκεῖ τούς καρτέραγαν οἱ ἀμαξάδες ὀπουχαν πάει γι' αὐτῆ τῆ δουλειά κι' ἄλλοι πεζοί κι' ἄλλοι καβάλα ἦρθαν γιορταλαμένοι καί χαρούμενοι καί μέ βγιολιά καί τραγοῦδγια πέρασαν καί στάθηκαν καί καρτέρεσαν τῆ νύφη στήν πόρτα ἀπ' τήν ἐκκλησιά. Στήν Παργιορίτσα εἶχε τάξει ὁ παππᾶς νά στεφανώσει τήν ἀκριβούλα του ἀν τόν ἀξίωνε ὁ Θεός, καί τόκαμε. Ἐκεῖ, μέ τό βαθύ τόν ὕπνο της, ἴσως ἄκουγε καί χαιρόνταν ἡ βάβω ἡ ἔρμη καί γέλαγε τό κυβούρι της ὀπούηταν πίσω ἀπό τήν ἐκκλησιά. Δέν ἄντεξε ἡ καφαρῆ τά τυράγνια καί τόν παιδεμό στή φυλακή καί χάθηκε σέ μέρες. Οἱ δικοί της τήν παράχωσαν ἐκεῖ ὀπούηταν θαμένοι κι' ἄλλοι τυραγνισμένοι σκλάβοι, γιά νᾶχει ἡ δόλια συνοδιά.

Κίνησε και ἡ νύφη μέ τό συμπεθεργιακό κι' ἀντάμωσαν, κι' ἔδωκαν τά χέργια και προσκίνησαν στήν πόρτα ἀπό τή χάρη της και μπήκαν μέσα και στάθηκαν καταμεσῆς στήν ἐκκλησιά και τοὺς εὐλόγησε ὁ Δεσπότης και δέκα-δῶδεκα παπάδες.

Λένε πῶς τήν ὥρα πού ὁ νουνός ἀλλάξε τά στέφανα, ἀξιωματικοί, συνάδελφοι τοῦ γαμπροῦ τράβηξαν τά κουμπούργια τους και τ' ἀδγιασαν στόν ἀέρα. Τό ἴδιο ἔκαμαν και οἱ Ξερομερίτες οἱ συμπεθέροι, στερνά και τῆς νύφης. Κι' ἀντάμωσαν τά βγιολιά και παίξανε κι' ἄχαξε ὁ τόπος ἀπ' τά λαλούμενα. Καί χόρευαν κι' ἀμπίδαγαν και σιούραγαν και ντουφέκαγαν ἀντάμα, ὥσπου νά τελειώσει τό μυστήριον.

Σάν τελειωσαν τά στέφανα και βγήκαν ἀπό τήν ἐκκλησιά, ἐκεῖό, ἦταν ἄλλο πράμα, ἐκεῖό δέν μολογιέται. Ἄδεκεῖ ἔβαλαν τό γαμπρό και τή νύφη νά χορέψει. Καί χόρευε τό παληκάρη κι' ἀστραφτε στή μέση ζωμένο τό σπαθί και γυάλιζαν χρυσά κουμπιά και τρέμανε τ' ἀστέργια στίς πλάτες του και κέρναγαν φλουργιά τοὺς βγιολιτζήδες δικοί και ξένοι, και καμάρωναν οἱ νεῖες τά νειάτα του και τό χορό πού κάνει. Καί χόρευε ἡ νύφη σεμνά-σεμνά κι' ἀνάλαφρα, ἔτσι καθῶς τεργιάζει. Ἄδικεῖ κουβάλησαν μεζέδες ἀρνιά ἀκαίργια και τυργιά, γλυκίσματα, μπουγάτσιες, χῶργια ρακιά, χῶργια κρασιά, σύκα και λευτοκάργια. Κάνας δέν μπορεῖ νά μαντέψει πού βρέθηκαν τόσες τσιότρες μέ κρασί, τόσα παγούργια μέ ρακί, καθένας τό δικό του, και ὄλοι τους νά πίνουε κι' ὄλο γιομάτα νάειναι. Χόρευαν τά νιογάμπρα, χόρευαν τά σόια και ἀπό τίς δύο μεργιές, χόρευαν οἱ καλεσμένοι και οἱ μπαταργιές ἔδωσαν κι ἔπαιρναν, κήκε ὁ τόπος ἀπό τό ντουφεκίδι, ἀντάργιασε ἡ ἐκκλησιά ἀπό τόν καπνό.

Σάν ἔγειρε ἡ μέρα κίνησαν ὄλοι ἀντάμα για νά ξεβγάλουν ὡς παρέκια τά νιογάμπρα νά πάνε στό καλό τους. Μπροστά ἡ νύφη κι' ὁ γαμπρός, στό πλάι ὁ κουμπάρος, ἔπισῶ ὄλος ὁ ντουινιάς μέ τά βγιολιά τά ντέλφια και τά ντουφέκια βρόνταγαν και τά τραγούργια ἀχάζαν. Δέν ἔμεινε χριστιανός στό σπῖτι του ἐκεῖνη τήν ὥρα, μυρμηγκιά ὁ κόσμος, ἄλλοι στό ἀγνάντεμα κι' ἄλλοι κοντά στό γάμο. Κοντά και οἱ παπάδες οἱ γερόντοι οἱ γριές τά λιανόπαιδα, ὄλοι χαρούμενοι, ὄλοι χορτάτοι ὄλοι καλόκαρδοι στοῦ δειλινοῦ τῆ δροσιά ζεσταμένο ἀπό τόν ὀλόχρυσο ἥλιο, κάτω ἀπό τόν καταγάλανο, ἀπό τό λεύτερο, τό δικό τους οὔρανο.

Ἄλο ἔνοιωθαν πῶς ἐκεῖνη τῆ μέρα κάτι τό ξεχωριστό κάτι τό ἀλιώτικο γίνεται στήν πατρίδα τους τήν Ἄρτα πού ὡς τά τότε δέν ματάχε γίνε. Ἐπιναν, μέθαγαν, τραγουδοῦσαν, χόρευαν, ντουφέκαγαν στόν ἀέρα ὄσες φορές ἤθελαν και δέν σκιαζόνταν κανέναν. Δγιάβηκαν τόσους δρόμους συναθροισμένοι και δέν συνάντησαν Ἄγα, δέν ἔκαμαν σέ κανέναν ντεμενά. Αὐτό συλλογιούνταν και χαίρονταν περίσια και σάν νάθελαν νά βγάλουν ἀπό μέσα τους κάποιον καῦμό, κάποιον παλιό μαράζι, μικροί μεγάλοι ἔκαναν σάν παιδιά. Περπατώντας χόρευαν, τραγουδοῦσαν, σιούραγαν κι' ἄλλοι ζαλισμένοι ἀπ' τῆ χαρά και τό ρακί ἀνέβαιναν στίς μάντρες στέκονταν φώναζαν μ' ὄλη τους τῆ δύναμη, Ζήτω, Ζήτω για τῆ λευτεργιά, ζήτω για τήν πατρίδα, ζήτω για τό στρατό, ζήτω ἄσωτες φορές και δακρυσμένοι ἀπό συγκίνηση πήδαγαν και κυλιούνταν στό χῶμα και καταργιούνταν τῆ μαύρη, τήν ἀραχνη σκλαβιά, τήν πικρή τους μοῖρα, τοὺς Τουρκαρβανίτες.

Και ἡ πομπή συνέχιζε τό δρόμο της εὐτυχισμένη και τό ντουφεκίδι μέ τῆς χαρᾶς τά τραγούδια και τῶν βιολιῶν τό λάλημα ἔφταναν κείθε ἀπ' τό ποτάμι, ἄχαζαν ὡς πέρα στίς κοντοραχοῦλες.

Οἱ Τοῦρκοι πού ἀκόμα δέν εἶχαν ἀλαργέψει και πολύ, πού κράταγαν ἀκόμα σκλαβωμένο ὄλο τόν τόπο πέρα ἀπ' τό ποτάμι, σάν εἶδαν τόσο λαό συναθροισμένο δξω ἀπό τήν Παργιορίτσα, σάν ἄκουσαν τόσο ὄχλοβοή και τόσο ντουφεκίδι κιότewan. Οἱ στρατιῶτες στό γιοφύρι κλειδαμπαρώθηκαν ἀπό τό μεσημέρι στήν κούλια και μέ τό ντουφέκι στό χέρι κρυφαγνάντεuαν δῶθε ἀπό τίς πολεμιστρες καρτερώντας τό χαμό τους. Ὅσες Τουρκοφамиλιές — και δέν ἦταν και λίγες — εἶχαν ἀπομείνει ἀκόμα γύρα στό Μαράτι, λαχταρισμένες πρόγκισαν πέρα κατά τό Χανόπουλο. Χώθηκαν στό βάλτο μέσα στίς καλαμιές και τά

παλιούρια, τρύπωσαν σάν τά ζουλάπια στά βάτα αφήνοντας από τή λαχτάρα τους όρθάνοι-
χτα τά σπίτια.

Σέ μέρες, ματαθάρρεψαν ένας ένας και ματασυνάχτικαν μέ τήν καρδιά φορτωμένη
λαχτάρα. "Όλοι ματαγύρισαν κατά ώρα, μά δλοι τδνοιωσαν καλά αγάλια-αγάλια, πώς αυτός
ό τόπος δέν είναι δικός τους και πώς δέν τούς κρατάει άλλο πιά. 'Ο φόβος πού εφυγε από τήν
καρδιά τού ραγιᾶ τρύπωσε τώρα στίς δικές τους καρδιές και ένας-ένας μέρα μέ τή μέρα τά
παράταγαν και μούλκια και σπίτια και ζωντανά και δγαίβαιναν, δγαίβαιναν γιά κεί άπ' όπου
ήρθαν οί προσπάποι.

"Όσο γιά τό γάμο και τά νιόπαντρα, έτσι χορεύοντας και τραγουδώντας, έτσι
ντουφεκίζοντας και πίνοντας εφτασαν ώς έξω στά Διόδια. 'Εκεί φίλησε ή νύφη τή μάνα της,
άφησε γειά στόν πατέρα της, χαιρέτησε τούς δικούς της, ανέβηκαν οί συμπεθέροι στίς
άμαξες, γύρισαν ματαχαιρέτησαν δλοι άντάμα και πάνε στό καλό τους. Και γύρισαν οί
'Αρτινοί στά σπίτια τους.

Κράτησε μέρες, μήνες, κράτησε χρόνια και κρατεί ακόμα αυτή ή χαρά. Στην εκκλησιά
στό σπίτι, στόν καφενέ, όπου κι' άν λάχαιναν οί 'Αρτινοί κουβέντιαζαν γιά κείνη τή μέρα,
γιά κείνο τό πανηγύρι, γι' αυτόν τόν πρώτο γάμο όπόγινε στη λεύτερη πατρίδα. Κουβέντια-
ζαν και δάκρυζαν σάν θυμούνταν τίς τυράγιες και τά βάσανα πού πέρασαν ένας-ένας και
δλοι άντάμα από τόν Τουρκο. Θυμούνταν και κουβέντιαζαν γιά τίς μέρες, γιά τίς άσωτες
μαύρες μέρες πού πέρασαν και τίς παράβαιναν μέ τή λευτεργιά και τίς χαρές της, μέ τό
σήμερα, μέ τό αύριο, μέ τή ζωή εκείνων πού θάρθουν κι' αναθεμάτιζαν τή σκλαβιά και
πάσκιζαν γιά τούς σκλάβους και δόξαζαν τό Θεό, τό μεγάλο Θεό πού φύλαξε γι' αυτούς της
λευτεργιάς τό μεράδι.

ΘΛΙΨΗ

Στήν άγέραστη Μνήμη τους
(16η Αύγουστου 1943)

*Σήμερα βάρυνε ή καρδιά
κι' ό θρήνος θά ξεσπάση
άφοϋ κι' ό πόνος ποίημα
νά γίνη δέ μπορεϊ.*

*Ρετσιπατίβο Γερμανών
οί πολυβολισμοί
της ρίμας τό γλυκό σκοπό
μέ ρόγχο εχουν σκεπάσει...*

*Τό θάνατο εχουμε ντυθεϊ
κι' ό λυρισμός πενθεϊ.
Στόν κάμπο φρίκης οίμωγή
Διαβαίνουν οί' Na-ζί.*

Γιώργος Κ. Οικονομίδης

Η ΠΑΡΗΓΟΡΗΤΙΣΣΑ ΤΗΣ ΑΡΤΗΣ

τοῦ καθηγητοῦ τοῦ πανεπιστημίου Γ. Α. ΣΩΤΗΡΙΟΥ

Ἡ Ἄρτα, ὡς πρωτεύουσα τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου καί ἕδρα τῶν Δεσποτῶν, ἦτο κέντρον τῆς ἀκμαζούσης βυζαντινῆς τέχνης κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν Παλαιολόγων.

Σήμερον διασῶζονται πολλά ἐκ τῶν μνημείων τῆς παρελθούσης ἀκμῆς, οὕτως ὥστε ἡ Ἄρτα καί ἡ περιοχὴ τῆς νά θεωρῆται μετὰ τὸν Μυστρᾶν ὁ σπουδαιότερος τόπος ὅπου δύναται τις νά θαυμάσῃ καί νά σπουδάσῃ τὴν τελευταίαν φάσιν τῆς Βυζαντινῆς μνημειώδους τέχνης. Μεταξὺ τῶν σωζομένων ναῶν τῆς ὄλης ἐξέχουσαν θέσιν κατέχει ὁ περίφημος Ναὸς τῆς Παρηγορητίσσης. Κτίων αὐτῆς εἶναι ὁ Δεσπότης Νικηφόρος μετὰ τῆς συζύγου του Ἄννας τῆς Παλαιολογίνας, τῆς περιφήμου διὰ τὸν πλοῦτον καί τὴν σοφίαν τῆς ἡγεμονίδος, (1289 - 1296), ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ ἀναγλύφου τοξωτοῦ ὑπερθύρου, ποῦ κοσμεῖ τὴν ἐσωτερικὴν Πύλιν τοῦ ναοῦ. Εἶναι γνωστὸν, πόσον οἱ Βυζαντινοὶ ἡγεμόνες καὶ ἄρχοντες κτίζοντες ναοὺς οἱ ὅποιοι θά ἀπηθανάτιζον τὸ ὄνομα τῶν ἡμιλλώντων ποίος θά κτίσῃ τὸν μεγαλοπρεπέστερον ναὸν καὶ ἀφθόνως ἐδαπάνων ἐκ τοῦ ἰδίου ταμείου τῶν προσκαλοῦντες τοὺς πλεον φημισμένους τεχνίτας.

Ὅλος ἐξαιρετικὴν ἐντύπωσιν ἐμποιεῖ ὁ ναὸς ἐξωτερικῶς μετὰ τὸν ἐπιβλητικὸν τοῦ ὄγκου. Εἶναι πανύψηλον τετράγωνον κτίσμα μετὰ διπλῆ, σειρὰν διλόβων παραθύρων, τρεῖς Ἀψίδες πρὸς ἀνατολὰς καί ἕξ τρούλους, ἐκ τῶν ὁποίων τέσσαρες εἰς τὰς γωνίας, εἰς ἄνωθεν τῆς εἰσόδου καί εἰς τὸ μέσον ὁ μεγαλοπρεπέστερος. Ὁ ὄγκος τοῦ ναοῦ ἐλαφρύνεται μετὰ τὴν ἐπιμέλειαν τῆς τοιχοδομίας, μετὰ τὴν γνωστὴν δηλαδὴ ὠραίαν ἐναλλαγὴν κανονικῶν λίθων καὶ τούβλων, ποῦ σχηματίζουν ζώνας μετὰ κεραμοπλαστικὰς διακοσμήσεις, αἱ ὁποῖαι κάμνουν τὴν ἐντύπωσιν ὡς νά ἀπλοῦνται κεντήματα εἰς τοὺς τοίχους. Ἡ ὠραιότερα πρόσοψις εἶναι, ὡς συνήθως, ἡ ἀνατολικὴ μετὰ τὰς τρεῖς ἀψίδας καὶ τὰ πολλὰ διακοσμητικὰ τυφλά τόξα. Ἐπίσης τὸν ὄγκον τοῦ ναοῦ ἐλαφρύνουν τὰ μεγάλα τοξωτὰ δίλοβα παράθυρα, τριάκοντα τὸ ὅλον, ἐκτισμένα μετὰ τὴν λεπτολόγον ἐκείνην κομψότητα ποῦ διακρίνει τὰ βυζαντινὰ παράθυρα. Ἐπίσης καὶ οἱ τρούλλοι δεικνύουν ὁμοίαν ἐπιμέλειαν. Ἄλλ' ὅταν εἰσέλθωμεν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν κατανοοῦμεν τὴν μεγάλην ἐπιβλητικότητα τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τοῦ ναοῦ.

Ἡ Παρηγορητίσσα ἀποτελεῖ τὸ τελευταῖον σπουδαῖον δημιούργημα τοῦ ἰδιάζοντος ὀκτογωνικοῦ τύπου, τοῦ ὁποίου τὸ πρῶτον παράδειγμα εἶναι τὸ Καθολικὸν τῆς Μονῆς τοῦ Ὁσίου Λουκά τῆς Λεβαδείας, τὸ δὲ πλεον ἐνιαῖον καί τολμηρόν ἢ νέα Μονὴ τῆς Χίου. Ἄλλὰ ἡ Παρηγορητίσσα τῆς Ἄρτης ὑπερβάλλει εἰς τὸλμην κατασκευῆς καί τὴν Νέαν Μονὴν, διότι ἀνύψωσε τὸν ὑπερμεγέθη μεσαῖον τρούλλον εἰς ὕψος δέκα μέτρων ὑπεράνω τριῶν ὀρόφων.

Τὰ στηρίγματα τοῦ τρούλλου εἰς τὸν κάτω ὄροφον εἶναι τέσσαρα ζεύγη πεσσῶν· ἐπ' αὐτῶν ἐπικάθηνται προεξέχοντα καί στηριζόμενα εἰς κονσόλες τὰ τέσσαρα ζεύγη τῶν κίωνων τοῦ δευτέρου ὀρόφου, ἐπ' αὐτῶν δὲ οἱ δέκα ἐξ μικρότεροι κίονες τοῦ τρίτου ὀρόφου, ὑποβαστάζοντες τὰ τέσσαρα λοφία ἐφ' ὧν βαίνει ὁ τρούλλος. Οἱ τελευταῖοι κίονες συνδέονται ἐπάνω μετὰ μαρμάρινα γοθτικὰ τρίφυλλα, ἐκ τῶν ὁποίων διεσώθη μόνον τὸ ἐν.

Τὸ κύριον τοῦτο σῶμα τοῦ Ναοῦ περιβάλλεται ἀπὸ τὰ τρία μέρη μετὰ Νάρθηκα, ὁ ὁποῖος

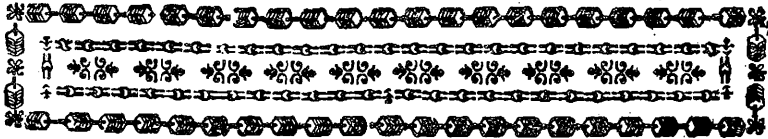
εις τὰ δύο ἀνατολικά ἄκρα καταλήγει εἰς παρεκκλήσια καὶ ἐπάνω φέρει Ὑπερῶα.

Ὁ μαρμάρινος γλυπτικός διάκοσμος τοῦ ναοῦ: τὰ κιονόκρανα καὶ ἰδίως δύο μεγάλα τόξα ἐπενδύοντα τὰ ἄκρα τῆς βορείας καὶ δυτικῆς καμάρας, ἔχουν καταφανῆ τὴν ἐπίδρασιν ἀπὸ τὴν γοθθικὴν διακοσμητικὴν, μαρτυροῦντα τὰς ἐπιμιξίας μετὰ φραγκικῶν ἡγεμονικῶν οἰκῶν. Ἀπεναντίας ὅ,τι σώζεται ἀπὸ τὴν ἀρχικὴν διὰ μωσαϊκῶν διακόσμησιν τοῦ ναοῦ εἶναι καθαρῶς βυζαντινόν, σώζονται δὲ μωσαϊκὰ μόνον εἰς τὸν μεσαῖον τρούλλον. Ὁ ὑπερμεγέθης Παντοκράτωρ μετὰ τὴν αὐστηρὰν τέχνην τοῦ Δαφνίου, καὶ δέκα ἐκ τῶν δώδεκα γύρω προφητῶν εἰς τὸ τύμπανον τοῦ τρούλλου καὶ τὰ μεταξύ τῶν δώδεκα παραθύρων διαστήματα εἶναι ἐπιβλητικώτατα. Ἄνωθεν τῶν παραθύρων καὶ μεταξύ τῶν Προφητῶν εἰκονίζονται ἰπτάμενα τὰ πολυόμματα καὶ ἑξαπτέρυγα Σεραφεῖμ καὶ Χερουβεῖμ, καθ' ὃν τρόπον εἰκονίζει ταῦτα ἀπὸ αἰῶνων ἡ βυζαντινὴ τέχνη. Ἐπίσης εἰς τὰ λοφία σώζονται ὀλίγα λείψανα δύο ἐκ τῶν Εὐαγγελιστῶν. Ἡ ἀψὶς τοῦ ἱεροῦ φέρει ὠραίας τοιχογραφίας τοῦ 16ου αἰῶνος μετὰ τὰς συνήθεις παραστάσεις: τὴν Πλατυτέραν μεταξύ Ἀρχαγγέλων καὶ κάτωθεν τοὺς Πατέρας τῆς Ἐκκλησίας.

Οὕτω ἡ Παρηγορήτισσα τῆς Ἄρτης παρέχει εἰς ἡμᾶς σαφεῆ ἰδέαν καὶ τῆς ἀκμῆς τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου.

*Ἡ παραπάνω μελέτη τοῦ βυζαντινολόγου, καθηγητῆ καὶ ἀκαδημαϊκοῦ Γ.Α. Σωτηρίου πρωτοδημοσιεύτηκε στὴν ἑφημερίδα «Ἐλεύθερος Λόγος» στίς 3/4/1927.

Φυγή

ΔΗΜΗΤΡΗ ΜΑΡΓΩΝΗ *Graz 11.5.81*

Πήραμε ό,τι προλαβαίναμε, μέ τά μάτια
ἀποχαιρετιστήκαμε ἀπ' τή θάλασσα
βότσαλα τῶν κυπαρισσιῶν σκιρτοῦν στίς χαλκίκοπετρες
Ἄνθη τῆς θάλασσας
στήν καμμένη πέτρα τοῦ Ἥλιου.

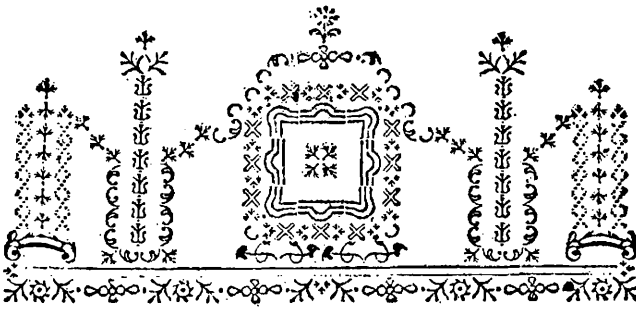
Ἄνοιξαν οἱ σταῦλοι τοῦ Θεοῦ·
βόδια, μουλάρια βγήκαν ἔξω
πίσω οἱ σκύλοι καί παραπίσω οἱ ἄνθρωποι
χωρίς κουβέντες, μόνο τά μωρά κλαῖγαν στήν ἀγκαλιά τῶν μαννάδων
τά μέτωπα νωπά ἀπ' τό χῶμα τοῦ νεκροταφείου
Τό χωριό μύρισε τελευταία φορά, ζεστό ψωμί.

Βουνά, σπίτια κι ἄνθρωποι
όλα ἀπ' τήν ἴδια σκληρή πέτρα
Λές κι ἦταν όλα πέτρες, λές κι ἦταν ὅλοι ἄνθρωποι.
Πῶς νά σωπάσει εἰν' ἡ ἀνάσα καί τά χέρια
οἱ φωνές πίσω ἀπ' τίς πλάτες, ἡ πλημμύρα.

Οἱ βάρκες πού ξερίζωσαν τό χῶμα, δέ φαίνονται πιά
κάπου καπνίζει ἀκόμα μιά ξέρα στή θάλασσα
κι οἱ φλόγες μπαινοβγαίνουν τίς πόρτες μας.

Πήραμε κοντά τήν ἀνάσα τοῦ φρέσκου μούστου.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

ΤΑ ΕΓΚΑΙΝΙΑ ΤΟΥ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ

ΣΤΗ «ΓΑΡΟΥΦΑΛΕΙΟ ΣΤΕΓΗ»

ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ

Στις 14 Μαρτίου 1981, στις 5.30 τό απόγευμα έγιναν τά έγκαίνια του 'Ιστορικού Μουσείου του Συλλόγου, χοροστατούντος του Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτη "Αρτας κ. 'Ιγνατίου. Παραβρέθηκαν οι τοπικές άρχές τής πόλης μας, ή αντιπρόσωπος του δωρητή κ. Πέτρου Γαρουφαλιά, κ. Μαρίκα Δημ. Γαρουφαλιά και πλήθος κόσμου. Μίλησε ο Προέδρος του Συλλόγου κ. Γιάννης Τσουτσίνος. Αναφέρθηκε στο παρελθόν και τό μέλλον τής "Αρτας και έπέδωκε στην αντιπρόσωπο του δωρητή τόν τίτλο του Μεγάλου Ευεργέτη του Συλλόγου.

Τό κτίριο πού στέγασε τό Μουσείο τό δώρησε στο Σύλλογο ο κ. Πέτρος Γαρουφαλιάς, συνεχίζοντας τήν παράδοση τής οικογένειάς του προς τήν πόλη μας και τόν «Σκουφά». "Οπως είναι γνωστό, ο πατέρας του δωρητή Εύάγγελος Γαρουφαλιάς ήταν από τούς ιδρυτές του Συλλόγου.

Στό 'Ιστορικό Μουσείο τοποθετήθηκαν οι μπρούτζινες προτομές του βασιλιά τής 'Ηπείρου Πύρρου, του Μητροπολίτη "Αρτας και ύστερα Ούγγροβλαχίας 'Ιγνατίου, τό γύψινο πρόπλασμα άνδριάντος του Μάξιμου Γραικού, μπρούτζινοι μικροί άνδριάντες του Σκουφά και του Μάξιμου, ιστορικοί χάρτες και φωτογραφίες πού έχουν σχέση μέ τήν περιοχή, γκραβούρες, χειρόγραφα, τοπικές έφημερίδες, πρωτόκολλο όρκωμοσίας των πρώτων πολιτών τής "Αρτας τό 1881, άρχεία τής οικογενείας Καραπάνου, τό προσωπικό ήμερολόγιο του στρατηγού Ναπολέοντα Ζέρβα και άλλα μουσειακά έντυπα και αντικείμενα. Ξεχωριστά τμήματα αποτελούν τά τής οικογενείας Γαρουφαλιά, Κομπότη, Μητροπολίτη Σεραφείμ Ξενόπουλου, Ράγκου κ.λπ. Σέ ιδιαίτερο δωμάτιο τής «Γαρουφαλείου Στέγης» στεγάστηκε προσωρινά και τό Λαογραφικό μας Μουσείο πού σύντομα νά μεταφερθεί στο νεοκλασικό κτίριο, παραχωρημένο από τό 'Υπουργείο Οικονομικών στο «Σκουφά», δίπλα στην ιστορική Γέφυρα. Οι εργασίες τής έπισκευής και άναπαλαίωσης έχουν άρχισει. 'Ελπίζουμε στη σύντομη άποπεράτωση του έργου.

ΕΚΛΟΓΗ ΝΕΟΥ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΜΑΣ

Στις 29 Μαρτίου 1981 έγιναν άρχειρσεις στό Σύλλογο γιά τήν ανάδειξη του νέου Διοικητικού Συμβουλίου τής προσεχούς τριετίας. Ή Γενική Συνέλευση, κατόπιν προτάσεως τών κ.κ. Νικολάου Εύταξία καί Κωνσταντίνου Βάγια, ανάκηρυξε επίτιμο Πρόεδρο του Συλλόγου τόν άπερχόμενο Πρόεδρο κ. Γιάννη Τσούτσινο γιά τίς πολύτιμες ύπηρεσίες πού πρόσφερε στό Σύλλογο. Άπό τίς άρχειρσεις τής 29ης Μαρτίου προέκυψε τό παρακάτω συμβούλιο πού ή κατανομή τών άξιωμάτων του έγινε στή συνεδρίαση τής 13ης Άπριλίου 1981.

Βάγιας Κώστας

Λακιάτης Παναγιώτης

Καρατσιώλης Βασίλης

Ζαρκαλής Χρήστος

Κεφάλας Χρήστος

Ψαθās Κώστας

Στρατής Άντώνιος Κ.

Γάτσιος Χρήστος

Τατσιόπουλος Εύστ.

Βάσου - Παπακίτσου Εύαγγελή

Θάνος Νικόλαος

Καραβασίλης Νικόλαος

Μανόπουλος Γεώργιος

Πρόεδρος

Α΄ Άντιπρόεδρος Φιλολογικού Γραμμάτων

Β΄ Άντιπρόεδρος Μουσικού - Τεχνών

Γενικός Γραμματέας

Είδικός Γραμματέας

Ταμίας

Κτιριάρχης

Έφορος Βιβλιοθήκης

Έφορος Φιλαρμονικής

Μέλη

Παράδοση καί ύπογραφή τών πρωτόκολλων μεταξύ παλιās καί νέας Διοίκησης έγινε στις 22 Άπριλίου 1981.

ΘΑ ήταν ούσιώδης παράλειψη άν άπ' τή στήλη αυτή δέν εύχαριστούσαμε ιδιαίτερα τό βουλευτή Άρτας, καί μέλος του Συλλόγου μας, κ. Άθανάσιο Κονταξή, πού χάρη στις ένεργειές του ο Σύλλογος άπόκτησε τό νεοκλασικό κτίριο δίπλα στή Γέφυρα, γιά τή στέγαση του Λαογραφικού μας Μουσείου καί χρηματοδοτήθηκε άπό τό Έπουργείο Πολιτισμού γιά τήν αναπαλαιώσή του. Εύχαριστούμε έπίσης τόν ύφυπουργό Οικονομικών κ. Παν. Μποκοβό γιά τήν εισήγησή του πρós τό ύπουργικό συμβούλιο σχετική μέ τήν παραχώρηση, καθώς καί τόν ύπουργό Πολιτισμού κ. Άδριανόπουλο γιά τήν άμεση έπιχορήγηση μέ ποσόν 1.000.000 δρχ.

* * *

ΟΙ προσφορές τής οικογένειας Γαρουφαλιά πρós τήν πόλη καί τόν Σύλλογο είναι γνωστές. Κατά τήν πρόσφατη συνάντηση πού είχε μέ τόν κ. Πέτρο Γαρουφαλιά ο Πρόεδρος του Συλλόγου κ. Κ. Βάγιας, του ανακοίνωσε πώς δωρίζει στό Σύλλογο τήν σπάνια βιβλιοθήκη του, πού καλύ-

πτει εύρύ φάσμα τής άρχαίας έλληνικής καί ρωμαϊκής ιστορίας (ή όποια σύντομα θά μεταφερθεί στήν Άρτα) καί πός μέ τή διαθήκη του άφήνει στό ΣΚΟΥΦΑ τό διαμέρισμά του τής όδοϋ Όμήρου 32 στήν Άθήνα, μαζί μέ τούς πίνακες καί πολλά προσωπικά του άντικείμενα, γιά τό ιστορικό μας Μουσείο.

Μιά νέα εϋγενική καί πατριωτική χειρονομία, πού τιμά τόν εϋεργέτη καί ιδιαίτερα τήν περιοχή μας.

* * *

Η ΠΑΡΑΧΩΡΗΣΗ άπό τό Έπουργείο Οικονομικών του κτιρίου τής Γέφυρας γιά τή στέγαση του Λαογραφικού Μουσείου του Συλλόγου μας καί ή άμεση έπιχορήγηση ποσού 1.000.000 δραχμών άπό τό Έπουργείο Πολιτισμού καί Έπιστημών γιά τήν αναπαλαιώση καί συντήρηση αυτού του κτιρίου ήταν άπόρροια έντονων καί έπιμονων ενεργειών τής νέας Διοίκησης του «ΣΚΟΥΦΑ», ή όποια μέ έντατικό ρυθμό προχώρησε στις άπαραίτητες καί αναγκαίες εργασίες

γιά τή στέγαση και προβολή του λαογραφικού θησαυρου του τ'όπου μας. 'Ωστόσο οι οικονομικές δυνατοτητες του Συλλόγου μας δεν έπαρκουν γιά τήν κατάλληλη διαμόρφωση του χώρου γύρω απ' τό Μουσείο μας.

Φρονουμε διι ή Δημοτική μας 'Αρχή, μέ τή συμπαράσταση κι άλλων φορέων, μπορεί, πρέπει και επιβάλλεται νά μεριμνήσει γιά τήν διαμόρφωση όλου του χώρου πού πλαισιώνει τό Ιστορικό Γεφύρι.

* * *

ΤΑ ΑΞΙΟΛΟΓΑ Βυζαντινά μνημεία τής "Αρτας καθώς και ή θρυλική Γέφυρα βρίσκονται σέ πλήρη και έξοργιστική έγκατάλειψη.

"Ενας από τούς πρώτους στόχους τής νέας Διοίκησης είναι και τό θέμα αυτό. Δυστυχώς όμως τά έπανελημένα δημοσιεύματα στον τοπικό τύπο δεν συγκίνησαν ακόμα τούς αρμόδιους.

'Ο Σύλλογός μας θά προχωρήσει στις απαραίτητες ενέργειες γιά τήν επίλυση αυτού του πανελλαδικού προβλήματος, αλλά θά χρειαστεί και ή συμπαράσταση και των άλλων φορέων του Νομού. Θά πρέπει νά γίνει συνειδηση όλων μας διι τό Ιστορικό αυτός πλούτος πρέπει μέ κάθε θυσία νά διατηρηθεί, νά προβληθεί και νά γίνει γνωστός σ' όλον τόν κόσμο.

* * *

ΤΑ ΒΑΣΙΚΑ προβλήματα τής πόλης μας, εύλογα βρίσκονται στη σφαίρα των ενδιαφερόντων του συλλόγου και τό ενδιαφέρον μας γι' αυτά, από δω κι εμπρός, θά είναι πιό οδυσιαστικό.

"Όπως δέ θά 'ταν άστοχο, από τή στήλη αυτή, νά ύψώσουμε κι εμείς τή φωνή μας (μαζί μέ τόν τοπικό τύπο) και νά αξιώσουμε τήν ΐδρυση των ΚΑΤΕΕ 'Ηπειρου στην περιοχή μας. Είναι ένα αίτημα άπόλυτα δίκαιο και δικαιολογημένο.

* * *

ΕΙΝΑΙ ένθαρρυντικό γιά όλους τούς άρτινούς τό γεγονός διι κάθε χωριό μας έχει πολιτιστικό σύλλογο. Δεκάδες σύλλογοι επίσης δρεβουν στην 'Αθήνα και σέ άλλες πόλεις τής χώρας, πού ΐδρύθηκαν απ' τούς ξενιτεμένους συμπατριώτες μας και πολλοί απ' αυτούς έχουν νά παρουσιάσουν σημαντικό πολιτιστικό έργο.

Εύτύχημα θά 'ταν, γι' αυτό τό διασκορπισμένο συλλογικό δυναμικό, νά ύπήρχε τρόπος γόνιμης συνεργασίας.

"Ήδη ο σύλλογός μας καταβάλλει προσπάθειες

νά πετύχει τήν αξιοποίηση αυτών των πολιτιστικών δυνατοτήτων, γιά τό καλό τής "Αρτας και όλων των άρτινων. Θά πρέπει άστόσο νά ύπάρξουν κι άλλες άνάλογες πρωτοβουλίες.

* * *

ΚΑΝΟΥΜΕ Έκκληση σέ όλους τούς άρτινούς και τούς παρακαλούμε νά συμβάλλουν στον πλουτισμό του 'Ιστορικού και του Λαογραφικού μας Μουσείου, μέ τυχόν Ιστορικό και λαογραφικό υλικό πού διαθέτουν. 'Η έκθεση κάθε τέτοιου άντικειμένου στα Μουσεία μας προβάλλει τόν πολιτισμό και τήν παράδοσή μας.

* * *

ΜΕΤΑ τήν περικοπή του 10% από τά δημόσια θεάματα (πλήν του κινηματογράφου), ποσοστό άπαραίτητο γιά τή διατήρηση τής Φιλαρμονικής, ο Σύλλογός μας βρίσκεται στη δυσάρεστη θέση νά κάνει έκκληση γιά οικονομική ένίσχυση, σέ όλους εκείνους πού πιστεύουν στην άνάγκη διατήρησής της. "Ήδη άρκετοί φίλοι του Συλλόγου και τής πόλης μας προσφέρθηκαν και βοήθησαν οικονομικά γιά τήν αγορά και επισκευή μουσικών όργάνων και τήν κατασκευή στολών των μουσικών.

Εύχόμαστε νά συνεχιστούν αυτές οι χειρονομίες και ή Φιλαρμονική νά συνεχίσει διι μόνο νά ύπάρχει, αλλά και νά βελτιώνεται.

* * *

ΤΟ ΑΣΠΙΣΜΑ των Ιστορικών μας ναών Κασοπίτρας, 'Αγίων Θεοδώρων, 'Αγίου Γεωργίου, Παντοκράτορα και 'Αγίου 'Ιωάννου, δεν μπορεί νά θεωρηθεί σωστή ενέργεια, όσο καλή προθεση και νά ύπάρχει.

"Ήταν μιά ΐδέα άστοχη και επιζήμια γιά τά Ιστορικά μας μνημεία πού κοσμούν τήν πόλη και θανατώνονται από Έλληνες και ξένους επισκέπτες. Τό θέμα αυτό τό είχε θίξει και ή τοπική εφημερίδα «ΠΑΡΑΤΗΡΗΤΗΣ ΤΗΣ ΑΡΤΑΣ», χωρίς μέχρι σήμερα νά γίνει καμιά σχετική ενέργεια ή προσπάθεια.

Φρονουμε διι έχουν ύποχρέωση, τόσο ο Σεβασμώτατος Μητροπολίτης "Αρτας κ.κ. 'Ιγνάτιος, όσο και ή 'Εφορία Νεωτέρων Μνημείων του 'Υπουργείου Πολιτισμού, νά σταματήσουν τό κακό πού άρχισε νά παίρνει άνησυχητικές διαστάσεις και νά διαφυλάξουν τό χρώμα και τήν χαρακτηριστική εμφάνιση των μνημείων πού αναφέραμε.

Κριτική

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΔΙΚΕΙΟΥ ΑΡΤΗΣ ΕΠΙ ΤΟΥ ΑΓΡΟΤΙΚΟΥ ΖΗΤΗΜΑΤΟΣ. ΕΚΔΟΣΙΣ «ΣΚΟΥΦΑ»

Κάθε ντόπια πνευματική εκδήλωση θά πρέπει νά έχει τήν δλόφυξη ύποστήριξη και συμπαράσταση όλων μας. Καί τοῦτο γιατί ἐνῶ ἔχομε ἀξιόλογους ἐπιστήμονες στήν πόλιν μας - γλύ λίγοι ἔχουν ἀσχοληθεῖ μέ τήν ντόπια ἱστορία καί τά τοπικά τῆς προβλήματα.

Ἡ πρωτοβουλία τοῦ Συλλόγου «ΣΚΟΥΦΑΣ» νά ἐκδώσει σέ ἓνα πολύ ὁμορφο βιβλίον τήν ἐργασία δύο νέων ἐπιστημόνων τῆς Κατερίνας Πατσάλια καί τῆς Λόλας Τερζοπούλου πρέπει νά τύχει τῆς γενικῆς ἐπιδοκιμασίας. Οἱ δύο αὐτές ἐπιστήμονες ἀπέδειξαν μέ τήν ἐργασία τους αὐτή ὅτι οἱ νέοι μας ἔχουν ἀξιοπρόσεκτες ἱκανότητες.

Ἡ παρουσίαση τοῦ ἀγνωστου στούς πολλούς ἀγροτικό ζήτηματος τῆς περιοχῆς μας γίνεται μέ τήν παράθεση καί κριτική δικαστικῶν ἀποφάσεων. Ἐτσι ξαναζωντανεύει μιᾶ δλόκληρη ἐποχή ὄχι μέ ἀόριστες ἀφηγήσεις ἀλλά μέ πραγματικές καταστάσεις.

Ἡ εἰσαγωγή δίνει στόν ἀναγνώστη τήν δυνατότητα νά κατανοήσει καί τίς δικαστικές ἀποφάσεις ἀλλά καί ὄλο τό ἀγροτικό ζήτημα τῆς περιοχῆς μας, ἐνῶ παράλληλα ἀποδεικνύει ὅτι ἡ ἀγροτική ἐξέγερση τῆς Ἄρτας προηγήθηκε ἐκείνης τῶν ἀγροτῶν τῆς Θεσσαλίας. Ἡ ἐρμηνεία τέλος πού δίνεται σχετικά μέ τούς δρους πού περιέχονται στή συνθήκη τῆς Κων/λεως μεταξύ Ἑλλάδας καί Τουρκίας ἀνοίγει καινούργιους δρόμους γιά τήν ἐπίλυση τοῦ προβλήματος πού ἀπασχόλησε τήν ἐπιστήμη σχετικά μέ τό δίκαιο πού ἔπρεπε νά ἐφαρμοσθεῖ μετά τήν προσάρτηση τῆς Ἄρτας καί τῆς Θεσσαλίας στήν Ἑλλάδα καί τοῦτο γιατί οἱ ἐρευνητρίες προσέφυγαν ὄχι μονάχα στό Ἑλληνικό ἀλλά καί στό Γαλλικό κείμενο τῆς συνθήκης ἐνῶ ταυτόχρονα ἐπισήμαναν καί τίς διαφορές ἀνάμεσα στό τουρκικό καί Ἑλληνικό δίκαιο στό θέμα τῆς ἐννοίας τῆς ἰδιοκτησίας.

Κάθε ἐπαινος θά ἦταν περιττός γιατί τό ἴδιο τό ἔργο ἀποτελεῖ ἐπιβράβευση τῶν κόπων καί τῆς ἐπιμέλειας τῶν νέων ἐπιστημόνων μας.

Μακρινοί Ἀντίλαλοι
ΤΖΕΝΗΣ ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΟΥ

Τά νέα ποιήματά σας «Μακρινοί Ἀντίλαλοι» τά διακρίνει ἡ ποιότητα, τό θερμό συναίσθημα, ἡ ἀρμονία, τό φῶς καί ἡ καθαρότητα τοῦ λόγου.

Ξέρετε νά παίρνετε τόν ἀνθό καί τό μύρο τῶν πραγμάτων καί νά τά μετουσιώσετε σέ ποίηση. Γι' αὐτό καί δημιουργοῦν πάντα εὐφρόσυνα συναισθήματα στόν ἀναγνώστη. Εἶναι ὄλα λουσμένα στό ἑλληνικό φῶς. Στή σημερινή ποιητική θολοῦρα τό βιβλίον σας ἔρχεται σάν πνοή τῆς Ἀνοιξης.

Σᾶς συχαίρω μέ τήν καρδιά μου.
Χρυσάνθη Ζητσαῖα
Ποιήτρια

Ἄθμιος Ὀλυμπιώτης
ΒΑΓΓΕΛΗ ΣΚΟΥΒΑΡΑ
Ἐκδοτικός Οἶκος «ΑΣΤΗΡ» Ἀλ. & Ε. Παπαδημητρίου - Ἀθήναι 1981

Ἐκδοτικός οἶκος «Ἀστήρ» τῶν Ἀλ. & Ε. Παπαδημητρίου ἐξέδωσε ἓνα ἔργο τοῦ καθηγητοῦ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κ. Βαγγέλη Σκουβαρά μέ τίτλο «Ἀθμιος Ὀλυμπιώτης».

Εἶναι ἓνα ἱστορικό ἀφήγημα πού ἀναφέρεται, εἰς μίαν κρίσιμη περίοδο τῆς ἔθνικῆς ἱστορίας μας, εἰς τόν ἸΗ' αἰῶνα τῆς Τουρκοκρατίας. Γύρω ἀπ' τή μορφή τοῦ Ἀθμιου Ὀλυμπιώτη, λογιῶν ἱερομονάχου καί ἐπί ἑτη ἡγουμένου τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ὀλυμπιάτισσης Ἐλασσόνος, ὑφαίνεται ἡ ἱστορία τοῦ ἔθνους μας καί ἰδιαίτερως τῆς περιοχῆς αὐτῆς τόν τελευταῖον αἰῶνα τῆς τουρκικῆς δουλείας.

Μέ καθαρός λογοτεχνικόν τρόπον ὁ συγγραφεύς ἐξεικονίζει τήν κατάστασιν τοῦ δουλειόντος Γένους εἰς τά πλέον νευραλγικά στοιχεῖα τῆς τῆν Ὀρθοδοξίαν καί τήν προσπάθειαν διά τήν ἐμπέδωσιν καί διατήρησιν τῆς ἔθνικῆς αὐτογνωσίας.

Τήν οὐσίαν καί τήν ἀξίαν τοῦ καλογραμμένου αὐτοῦ βιβλίου ὑπογραμμίζει καί ἐξαιρεῖ εἰς τόν πρόλογόν του ὁ λογοτέχνης Ι.Μ. Παναγιωτοπούλου.

Τό καλαίσθητον ἐξώφυλλον καί ἡ ἑσωτερική διακόσμησης τοῦ βιβλίου εἶναι ἔργον τοῦ ἴδιου τοῦ συγγραφέως ὁ ὅποιος χειρίζεται δεξιοτέχνα καί τήν πέννα καί τόν χρωστήρα.

Πολιτιστικές Εκδηλώσεις

—Στις 5 Φεβρουαρίου 1981 ο Σύλλογος «ΣΚΟΥΦΑΣ» οργάνωσε στην αίθουσα του έκθεσης ζωγραφικής του Κορεάτη ζωγράφου **Han Cheng Vop.**

—Στις 7 'Απριλίου γιορτάστηκε η Παγκόσμια 'Ημέρα 'Υγείας με διάλεξη στην αίθουσα «ΣΚΟΥΦΑΣ» του επιátρου κ. **Κ. Κοσκινά** και θέμα: «'Υγεία για όλους τό 2000».

—Στις 28 'Απριλίου 1981 και για μία εβδομάδα τό Γ' Γυμνάσιο 'Αρτας φιλοξένησε τούς μαθητές και καθηγητές του Γυμνασίου τής Γαλλικής Πόλης ΓΕΡ.

—Τήν Κυριακή 3 Μαΐου 1981 έγιναν οι ετήσιες εκδηλώσεις για τό Νικόλαο Σκουφά που οργάνωσε ή Κοινότητα Κομποτίου, μέ άθλητικές εκδηλώσεις, καταθέσεις στεφάνων, ελληνικούς χορούς, όμιλία του Κομποταίου δικηγόρου κ. **Κώστα Μούτσιου** για τό Νικόλαο Σκουφά κλπ. Στις γιορτές έλαβαν μέρος ή Φιλαρμονική του Συλλόγου μας και ή χορωδία μας του Δημοτικού Τραγουδιού.

—Στις 11 Μαΐου 1981 ο Πολιτιστικός Σύλλογος ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗΣ μαζί μέ τήν ΕΛΜΕ 'Αρτας και τό Σύλλογο Δασκάλων και Νηπιαγωγών 'Αρτας οργάνωσαν διάλεξη στην αίθουσα του «ΣΚΟΥΦΑ» μέ όμιλητή τόν Πρωτοπρεσβύτερο **Γεώργιο Πυρουνάκη** και θέμα «Σύγχρονα προβλήματα και ιδιαίτερα τής Νεότητας».

—Στις 13 Μαΐου 1981 στην αίθουσα του ΣΚΟΥΦΑ έγιναν γιορταστικές εκδηλώσεις για τό «ΕΤΟΣ ΣΙΚΕΛΙΑΝΟΥ» από τό 1ο Γυμνάσιο 'Αρτας.

Μίλησε ο Γυμνασιάρχης κ. **Παναγιώτης Λακιώτης** ο όποιος είχε και τήν επιμέλεια τής οργάνωσης. 'Η εκδήλωση σημείωσε μεγάλη επιτυχία.

—Στις 14 Μαΐου 1981 στην αίθουσα του Συλλόγου μας ή Μαθηματική 'Εταιρία (παράρτημα 'Ιωαννίνων) οργάνωσε διάλεξη του καθηγητή του Πανεπιστημίου Πατρών κ. **Λάμπρου Ντόκα** μέ θέμα «Τά μαθηματικά και ο έμπειρικός κόσμος — Φιλοσοφικές έπεκτάσεις».

—Στις 16 Μαΐου 1981 οι «ΦΙΛΟΙ ΤΟΥ ΩΔΕΙΟΥ» 'Αρτας, οργάνωσαν στην αίθουσα του Συλλόγου ΣΚΟΥΦΑΣ τήν ετήσια καλλιτεχνική εκδήλωση υπό τήν Διεύθυνση τής κας **Τασίας Γιαννακοπούλου - Πανιδήμου**.

—Στις 27 Μαΐου μέχρι 7 'Ιουνίου 1981 ή 'Εμπορική Τράπεζα τής 'Ελλάδος οργάνωσε στην αίθουσα του ΣΚΟΥΦΑ έκθεση ζωγραφι-

κής μέ τά έργα του Θεόφιλου που έχει στή συλλογή τής ή Τράπεζα. 'Η έκθεση σημείωσε μεγάλη επιτυχία.

—Στις 20 'Ιουνίου 1981 ο Σύλλογος ΣΚΟΥΦΑΣ διοργάνωσε ύπαιθριο χορό στο ξενοδοχείο ΞΕΝΙΑ μέ τήν όρχήστρα τής Πάργας. 'Ο χορός έγινε στα πλαίσια του έορτασμού τών 100 χρόνων άπ' τήν άπελευθέρωση τής 'Αρτας και τών 85 χρόνων άπ' τήν ίδρυση του Συλλόγου. 'Ο χορός σημείωσε πολύ μεγάλη επιτυχία.

—Στις 21 'Ιουνίου 1981 ο Σύλλογος ΣΚΟΥΦΑΣ μαζί μέ τόν Πολιτιστικό Σύλλογο 'Αρτινών Θεσσαλονίκης οργάνωσαν, στα πλαίσια τών εκδηλώσεων για τά 100 χρόνια άπ' τήν άπελευθέρωση τής 'Αρτας, φωτογραφική έκθεση του συμπατριώτη μας δικηγόρου κ. **Κώστα Τσιλιγιάννη** μέ θέμα «'Οδοιπορικό στην Παλιά 'Αρτα».

'Η φωτογραφική έκθεση περιλάμβανε ενότητες, όπως βυζαντινές εκκλησίες, καμπαναριά, παλιoturκικά σπίτια, νεοκλασικά άρχοντικά, μνημεία, φούρνους, πηγάδια,αυλές σπιτιών κλπ. 'Ηταν μία συγκινητική παρουσίαση τών παλαιών σπιτιών μέ τίς άρχιτεκτονικές τους κατασκευές, ώραιούς χρωματισμούς μέ θαυμάσιες προοπτικές και έντυπωσιακούς έσοτικούς χώρους.

'Η έκθεση σημείωσε μεγάλη επιτυχία και πάρα πολλοί διετύπωσαν ένδοϊκή κριτική για τήν πρωτότυπη παρουσίαση τής παλιάς 'Αρτας.

—Στις 22 'Ιουνίου 1981 στο 'Εθνικό Στάδιο τής 'Αρτας άρχισαν οι γιορταστικές εκδηλώσεις που οργάνωσε ο Δήμος για τά 100 χρόνια τής άπελευθέρωσης τής 'Αρτας. Τήν έναρξη τών εκδηλώσεων έκανε ο Σύλλογος ΣΚΟΥΦΑΣ που κάλυψε όλόκληρη τή βραδυά.

Μετά τού χαιρετισμού του Δημάρχου κ. **Σιμεντζή** δόθηκε μία πραγματικά ύπέροχη συναυλία τής Φιλαρμονικής του Συλλόγου μας υπό τήν διεύθυνση του άρχιμουσικού κ. **Θωμά Καραμανλή**, άκολούθησε συναυλία τής χορωδίας Δημοτικού Τραγουδιού του Συλλόγου μας υπό τήν διεύθυνση του κ. **Ε. Πλακιά** ή όποια και σημείωσε έξαιρετική επιτυχία.

'Εν συνεχεία τό χορευτικό συγκρότημα του Συλλόγου μας χόρεψε ελληνικούς χορούς και καταχειροκροτήθηκε. Τό πρόγραμμα έκλεισε τό έντυπωσιακό χορευτικό συγκρότημα του Συλλόγου Καλαρρυτινών που είχε προσκληθεί από τό σύλλογό μας για νά μετάσχει στις γιορτές τής άπελευθέρωσης.

—Στις 23 'Ιουνίου 1981 δ Σύλλογος ΣΚΟΥ-ΦΑΣ δργάνωσε στά πλαίσια τών 100 χρόνων τής άπελευθέρωσης, στή αίθουσα του τήν έκθεση του κ. **Λάμπρος Κωστακιώτη** μέ θέμα «ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΕΩΡΓΙΑ», άφιερωμένη στά 100 χρόνια του 'Αγροτικού Ζητήματος "Αρτας - Θεσσαλίας. Στήν έκθεση εκτέθηκαν καί μαρτυρίες άπ' τό χρονικό τής προσάρτησης, τό άρχείο Καραπάνου κ. ά.

Τήν έκθεση τήν έθεσε όπό τήν αιγίδα του καί τήν έγκαίνιασε ό Διοικητής τής 'Αγροτικής Τράπεζας καθηγητής κ. **Αδαμάντιος Πεπελάσης**, ό όποίος ήρθε στήν "Αρτα ειδικά γιά τό σκοπό αυτό καί είναι ό άνθρωπος πού άσχολήθηκε εύρύτατα μέ τό 'Αγροτικό Ζήτημα τής χώρας.

Τόν καθηγητή κ. Πεπελάση προσεφώνησε ό Πρόεδρος του Συλλόγου κ. **Κώστας Βάγιας** του 'Αγροτικού Ζητήματος στή περιοχή μας, μέ τήν έκδοση τής 'Αγροτικής Τραπέζης τών «ΝΤΟΥΚΟΥΜΕΝΤΩΝ» πού φωτίζουν σ' όλες τίς πλευρές του τό άγροτικό ζήτημα τής "Αρτας.

Στή συνέχεια ό κ. **Κώστας Βάγιας** παρουσίασε τήν έκδοση του Συλλόγου «ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΔΙΚΕΙΟΥ ΑΡΤΗΣ» 'Επί του 'Αγροτικού ζητήματος τών ετών 1882—1884 πού εξέδωσε ό Σύλλογος σάν συμβολή του στά 100 χρόνια του 'Αγροτικού Ζητήματος. Τήν έπιμέλεια τής έκδοσης τήν είχαν ή **Κα Κατερίνα Πατσαλιά**, πολιτειολόγος καί ή **Δα Δόλα Τερζοπούλου**, δικηγόρος πού συγκέντρωσαν καί σχολίασαν τίς πολιτικές άποφάσεις του

ΒΙΒΛΙΑ ΠΟΥ ΔΩΡΗΣΑΝ

- * 'Ο κ. **Λάμπρος Κωστακιώτης**: 2 τόμους
- * 'Ο κ. **Δ. Καρατζίνης**: 2 τόμους
- * 'Υπουργείο Παιδείας: 3 τόμοι
- * 'Επιτροπή γιά τήν 'Εθνική 'Ακεραιότητα καί 'Επιβίωση: 3 τόμους
- * **Μορφωτικών 'Ιδρυμα 'Εθνικής Τραπέζης**: 1 τόμος
- * 'Υπουργείο Πολιτισμού καί 'Επιστημών: 70 τόμους

ΒΙΒΛΙΑ ΠΟΥ ΛΑΒΑΜΕ

- Μαρίας Δαφνομήλη-Κωστοβασίλη**: Μεταφυσική Θεωρητική καί Πειραματική 'Αθήνα 1972
- Φρίξου - Τζιόβα**: Χρονικό τής Δόβρας. Γιάννενα 1981
- Σεραφείμ Κ. Τσίτσα**: Χριστουγεννιάτικα καί

Πρωτοδικείου "Αρτας πάνω στό 'Αγροτικό ζήτημα.

'Εν συνεχεία ό κ. Πεπελάσης άφοϋ εύχαρίστησε τόν Πρόεδρο του Συλλόγου κ. Βάγια, άναφέρθηκε στό άγροτικό Ζήτημα, τήν όμιλίαν του όποίου δημοσιεύομε στό περιοδικό μας.

'Η έκθεση σημείωσε μεγάλη έπιτυχία. 'Ο κ. Κωστακιώτης έντυπωσίασε γιά μιá άκόμα φορά τό κοινό τής "Αρτας.

Τήν ίδια βραδυά τό Δ.Σ. του Συλλόγου παρέθεσε δείπνο στό Ξενοδοχείο ΞΕΝΙΑ πρós τιμήν τών κ.κ. Πεπελάση καί Κωστακιώτη.

—Τήν ίδια βραδυά στό Στάδιο τής Πόλης μας συνεχίσθηκαν οι εκδηλώσεις γιά τήν άπελευθέρωση τής "Αρτας μέ τό χορευτικό συγκρότημα τής ΚΙΑΦΑΣ καί μέ τό Θέατρο Σκιών (καρναγικόζης) από τό **Σπυρόπουλο**.

—Στις 24 'Ιουνίου 1981 στά πλαίσια πάλι τών εκδηλώσεων δόθηκε στό Στάδιο παράσταση του θεάτρου του Δήμου 'Αγρινίου μέ τό έργο του **Γ. Χασάπογλου «ΚΟΥΡΑΜΠΙΕΔΕΣ»** καί οι εκδηλώσεις συνεχίστηκαν στις 25 'Ιουνίου μέ άγώνες μάσκαε στό κλειστό γυμναστήριο, στις 27 'Ιουνίου μέ τή μικτή χορωδία μεγάλων, τήν παιδική χορωδία καί τό μικτό χορευτικό του Πολιτιστικού Συλλόγου **ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗΣ** γιά νά κλείσουν τήν Κυριακή 28 'Ιουνίου 1981 μέ τή Δοξολογία στό Μητροπολιτικό Ναό του 'Αγίου Δημητρίου πού δργάνωσε ή Νομαρχία, όμιλία του Γυμνασιάρχη κ. **Παναγ. Λακιώτη**, συναυλία τής Στρατιωτικής Μουσικής τής VIIIης Μεραρχίας στήν πλατεία Ζέρβα καί τέλος μέ λαμπαδηφορία.

Πασχαλινά διηγήματα 'Αθήνα 1981.

-**Χρηστίδος Τζουβάρα - Σούλη**: Τεχνική καί σχήματα 'Αττικών άγγείων 6ου - 4ου π.Χ. αιώνος 'Ιωάννινα 1981.

-**Στυλ. Σιωμοπούλου**: Πόλεμος Καίσαρα καί Πομπήιου στήν 'Ηπειρο καί τήν 'Ιλλυρία (49—8 π.Χ.) Θεσσαλονίκη 1981.

-**ΑΤΕ: ΝΤΟΚΟΥΜΕΝΤΑ** 'Αθήνα 1981.

-**'Αλέκου Βασιλείου**: Βασίλης Κρασιτίης - ό Ταξιδογράφος. 'Αθήνα 1981.

-**ΕΟΜΜΕΧ-Κίτσου Α. Μακρή**: 'Ελληνική Καλλιτεχνική Παράδοση καί Σύγχρονη Χειροτεχνία 'Αθήνα 1981.

-**'Αлк. Γιαννόπουλος**: 'Η Συνέλευση - 'Επτά παράδοξα άφηγήματα.

-**Βαγγέλη Σκουβαρά**: "Ανθμος 'Ολυμπιώτης. 'Αθήνα 1981.

-**'Αρσένη Γεροντικού**: 'Ανθολογία ξένης ποιήσεως. 'Ιωάννινα 1976.

ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ πού λάβαμε

- ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΕΣΤΙΑ
- Ο ΠΡΟΣΚΟΠΟΣ
- ΘΡΑΚΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ
- Δελτίον Πνευματικής Ἐνημερώσεως τῆς «ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΙΑΣ»
- «ΑΓΡΟΤΙΚΗ»: Ἐνημερωτική ἔκδοσις τῆς ΑΤΕ
- Σύγχρονη Σκέψη
- ΧΡΟΝΙΚΑ Κεντρικοῦ Ἰσραηλιτικοῦ Συμβουλίου Ἑλλάδος
- Ἐπιθεώρησις Ἐθνικῆς Ἀμόνης
- Στρατιωτικὴ Ἐπιθεώρησις
- ΕΘΝΙΚΗΣ ΤΡΑΠΕΖΗΣ - Δελτίο Οἰκονομικὸ καὶ στατιστικὸ
- Ο ΠΑΝ (Ἐδελφότητος Καταρρακτινῶν Ἄρτης)
- ΣΠΟΥΔΑΙ (ἔκδοσις τῆς Ἀνωτάτης Βιομηχανικῆς Σχολῆς)
- ΔΙΩΝΗ
- ΕΣΥΕ: Μηνιαία Δελτία
- Δελτίον Νομαρχίας Ἄρτης
- Δελτίον Γεωργικῶν πληροφοριῶν Ἄρτας
- Revue de l' Unesco
- Η ΦΩΝΗ ΤΟΥ ΧΩΡΙΟΥ (κεντρικοῦ - Ροδαυγῆς)
- ΤΑ ΝΕΑ ΤΟΥ ΠΕΤΑ
- Η ΡΟΔΑΥΓΗ
- ΠΑΝΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ
- ΤΟ ΒΟΥΛΓΑΡΕΛΙ
- Η ΘΕΟΔΩΡΙΑ
- Ο ΔΡΑΧΘΟΣ
- ΤΟ ΚΟΜΠΟΤΙ
- ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑ ΝΕΑ
- ΤΖΟΥΜΕΡΚΙΩΤΙΚΑ ΝΕΑ
- ΑΓΝΑΝΤΑ ΑΡΤΗΣ
- ΠΑΡΑΤΗΡΗΤΗΣ ΑΡΤΗΣ
- ΗΧΩ ΑΡΤΗΣ
- ΡΑΣΙΝ: Ἐκδοσις παλαιῶν μαθητῶν τοῦ Γαλλικοῦ Ἰνστιτούτου Ἰωαννίνων

ΕΝΙΣΧΥΣΑΝ ΤΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΜΑΣ

— Δημήτριος Γιαννάκης			
εἰς μῆνην τῶν γονέων του	δρχ	2.000	
— Νικόλαος Τάτσης, Δικηγόρος	»	1.000	
— Ἀπόστ. Μπιτζιλέκης	»	1.000	
— Κων. Στεργιόπουλος	»	500	
— Θεοχ. Σβάλος			
εἰς μῆνην τῆς συζύγου του	»	500	
— Πέτρος Γλέζος			
εἰς μῆμη Χρ. Ν. Λαμπράκη	»	1.000	
— Εὐάγγελος Κολιοκάτσης	»	1.000	
— Ἰωάνν. Κατσαδήμας			
εἰς μῆνην Εὐτ. Λογοθέτη	»	3.000	
— Λάμπρος Τσάπαλης	»	1.000	
— Ἄνδρ. Ἀρβανιτογεωργός εἰς μῆνην Ξενοῦλας Χριστοδοῦλου	»	1.000	
— Μιχ. Ναοῦμ			
εἰς μῆνην Ν. Χαλκιᾶ	»	1.000	
— Πέτρος Γαρουφαλιᾶς			
εἰς μῆνην Ἰ. Γεννηματᾶ	»	3.000	
— Πέτρος Γαρουφαλιᾶς			
εἰς μῆνην Κύρου	»	2.000	
— Πέτρος Γαρουφαλιᾶς			
εἰς μῆνην Σαρίδη	»	2.000	
— Κων. Διαμάντης	»	1.000	
— Θεοχ. Σβάλος εἰς μῆνην τῆς συζύγου του Παρασκευῆς	»	1.500	

ΕΝΙΣΧΥΣΑΝ ΤΗΝ ΦΙΛΑΡΜΟΝΙΚΗ ΜΑΣ

(Γιὰ ἀγορά ὀργάνων καὶ στολῶν)

— Γεώργ. Βάσσης εἰς μῆνην τῶν γονέων του καὶ ἀδελφῶν του	δρχ	5.000
— Ἐλευθ. Μανόπουλος	»	5.000
— Κων. Τζουμάκας	»	5.000
— Δημοσθένης Τάτσης	»	100.000
— ΙΟΝ Α.Ε.	»	100.000
— ΚΟΝ—ΖΑΚ Α.Ε.	»	20.000

ΕΝΙΣΧΥΣΑΝ ΤΟ ΣΥΛΛΟΓΟ ΜΑΣ

— Ἑλλή Τσαμπούλα εἰς μῆνην τοῦ συζύγου της Γιώργου	δρχ	10.000
— Ἀθηνᾶ Κοτσαρίδα εἰς μῆνην τοῦ συζύγου της Σόλωνα	»	5.000

Τά τυπογραφικά κοσμήματα πού στολίζουν τό τεῦχος αὐτό εἶναι τοῦ μεγάλου Ἡπειρώτη τυπογράφου τῆς Βενετίας, Νικόλαου Γλυκού.

«ΣΚΟΥΦΑΣ»

ΙΣΤΟΡΙΑ * ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ * ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ
ΤΟΥ ΜΟΥΣΙΚΟΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΑΡΤΑΣ
«Ο ΣΚΟΥΦΑΣ»

ΕΤΟΣ ΚΣΤ' * Τόμ. Ζ' * ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΙΟΥΝΙΟΣ 1981 * τχ. 58-59

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΕΚΔΟΣΗΣ
ΚΩΝ/ΝΟΣ Χ. ΒΑΓΙΑΣ
ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΛΑΚΙΩΤΗΣ
ΝΙΚΟΣ ΚΑΡΑΒΑΣΙΔΗΣ

Αποστολή Συνεργασίας: ΣΥΛΛΟΓΟ «ΣΚΟΥΦΑΣ» - ΑΡΤΑ

» Εμβασμάτων: ΚΩΣΤΑ ΨΑΘΑ, Σκουφά 142 ΑΡΤΑ

Η συνεργασία πρέπει να είναι δακτυλογραφημένη και μόνο απ' τη μιά μεριά του χαρτιού.

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΚΔΟΣΗΣ
ΛΑΜΠΡΟΣ ΚΩΣΤΑΚΙΩΤΗΣ
Μαντζάρου 4 - ΑΘΗΝΑ

Χειρόγραφα δημοσιευμένα ή όχι δέν επιστρέφονται.

Οί συντάκτες, και όχι ή διεύθυνση του περιοδικού, εϋθύνονται τόσο γιά τίς απόψεις όσο και γιά τη γλώσσα τών κειμένων.

Ανυπόγραφα χειρόγραφα δέν γίνονται δεκτά.